

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ ENDERUN MEKTEBİ'NDE
EĞİTİM SİSTEMİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan: **Erol KÖMÜR**

İstanbul, 2010

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ ENDERUN MEKTEBİ'NDE
EĞİTİM SİSTEMİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE
ETKİLERİ**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Erol KÖMÜR

Öğrenci No:

070712011

Danışman:

Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN

İstanbul, 2010

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

22/09/2010

Enstitümüz *İşletme Yönetimi* Anabilim dalı *Eğitim Yönetim Denetimi* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 070712011 numaralı *Erol Kömür* 'ün "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*OSMANLI DEVLETİ ENDERUN MEKTEBİ'NDE EĞİTİM SİSTEMİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ETKİLERİ*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 21.07.2010 tarih ve 2010/19 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (3.0) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
PROF.DR. MEHMET FIKRET GEZGİN

ÜYE
PROF.DR. MUSTAFA DELİCAN

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. HASAN AKBAYRAK

OSMANLI DEVLETİ ENDERUN MEKTEBİ'NDE EĞİTİM SİSTEMİ VE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ETKİLERİ

Tezi Hazırlayan: Erol KÖMÜR

ÖZET

Bu tez çalışmasında Osmanlı Devleti Enderun Mektebi'nin eğitim sistemi (15.-19.yüzyıllar arasında) incelenmekte ve bu sistemin Türk Eğitim Sistemi üzerindeki etkileri, etkilediği düşünölen ve ifade edilen kurumlar ayrı ayrı incelenerek ele alınmaktadır. Sistem yaklaşımına göre önce Enderun'un Osmanlı Devlet teşkilatı ve eğitim teşkilatı içindeki yeri incelenmektedir. Enderunluların eğitimi istihdama yönelik bir eğitim olduğundan Osmanlı Devleti teşkilatı içindeki yeri özellikle ele alınmıştır. Enderun'daki eğitim sistemi tüm yönleriyle ele alındıktan sonra etkilediği düşünölen ve ifade edilen Cumhuriyet devri eğitim kurumları ayrı ayrı ele alınmış ve etkileri sorgulanmıştır. Cumhuriyet devri kurumları incelenirken Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısından yola çıkılarak sadece etkilediği düşünölen ilgili kurumlar ve bu kurumlara etkileri incelenmiştir. Eğitim kurumlarında uygulama ve yaşantılarla ortaya çıkan kurumsal kültürün ve olumlu tecrübelerin etkilerini yitirmediği; tarihi misyonlarını tamamlamış olsalar dahi bu kurumlarda oluşan pek çok tecrübenin esinlenme, model olma, araştırma-geliştirme, tekrar deneme veya moral olma özelliklerinin devam ettiği düşünölmektedir. Bu hipotez Cumhuriyet devri eğitim kurumlarından, seçilmiş kurumlarla test edilmiştir. Test işleminde belgeler ışığında; mukayese etme, ilişkiler kurma, daha önce bu konuda yapılmış ilişkilendirmeleri derleme ve irdeme, tecrübeden yararlanma (model alma) teşebbüslerini inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Her bir ilişkilendirme için en uygun yöntem veya yöntemlerin tercih edilmesine özen gösterilmiştir. Her bir ilişkilendirme için tüm yöntemler uygulanmamıştır. Enderun tecrübesinin eğitim sistemimize etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enderun, Enderun Mektebi, birun, çıkma, çerağ, devşirme, kul sistemi, seyfiye, ilmiye, kalemiye, askeriye, mülkiye, acemi oğlanı, iç oğlanı, gulam, dolamalı, kaftanlı.

EDUCATION SYSTEM AT THE OTTOMAN STATE ENDERUN SCHOOL AND THE EFFECTS ON THE TURKISH EDUCATION SYSTEM

Prepared by: Erol KÖMÜR

ABSTRACT

In this thesis work, the education system at the Ottoman State Enderun School is examined and the effects of this system on the Turkish education system along with separately discussed the institutions which are thought affected by this system are examined. According to the system approach; firstly, the Ottoman State structural organization of Enderun and the place of Enderun at the structural organization of education are examined. The education of Enderun students is an education intended for employment, therefore its place at the Ottoman State structural organization is particularly discussed. After considering the whole aspects of the education system at Enderun, the educational institutions at the period of Republic affected by Enderun are studied separately and the effects of Enderun are investigated. While dealing with the educational institutions at the period of Republic, only the institutions which are thought affected by Enderun and the effects of Enderun to these institutions are examined based on the structural organization of the Ministry of National Education. It is considered that the institutional culture at the educational institutions emerged by practices and experiences and the effects of positive experiences are still alive inspite of having completed the historical mission, most of the experiences corporated at these institutions; inspiration, modeling, research and development, retrying, or moral distinctions are thought to be in continuation. This hypothesis is tested by the selected institutions from Republic period educational institutions. Methods in lights of documents on the testing process; making comparison, building relationship, collecting, and examining the studies previously done on this topic, benefiting from the experience (modeling) and studying the attempts were used. Preferring the most appropriate method or methods for each relation is paid attention. All methods were not implemented for each relation.

Key Words: Enderun School, birun, cikma(çıkma), cerag(çerağ), devsirhmeh, kul system, seyfiye, ulama , kalemiye, military, mulkiye(mülkiye), acemi oglani(acemi oğlani), ic oglani(iç oğlani), gulam, dolamali(dolamalı), kaftanli(kaftanlı).

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET

ABSTRACT

TABLOLAR LİSTESİ vi

ŞEKİLLER LİSTESİ vii

KISALTMALAR viii

1. GİRİŞ 1

2. ÖRGÜT VE SİSTEM YAKLAŞIMI..... 5

2.1. Örgüt 5

2.2. Sistem Yaklaşımı..... 5

3. OSMANLI DEVLETİ TEŞKİLATI VE İSTİHDAM 8

3.1. Merkez Teşkilatında Divan-ı Hümayun 8

3.2. Merkez Teşkilatında Yönetim Birimi Olarak Saray 9

3.3. Taşra Teşkilatı 10

3.4. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatında Değişmeler..... 11

3.5. 19. Yüzyılda Taşra Teşkilatında Değişmeler 13

3.6. Osmanlı Devleti'nde İstihdam 14

3.6.1. Seyfiye Sınıfı 14

3.6.2. İlmiye Sınıfı 15

3.6.3. Kalemîye Sınıfı 16

4. OSMANLI DEVLETİ EĞİTİM SİSTEMİ 19

4.1. Geleneksel Yaygın Eğitim Kurumları 19

4.1.1. Camiler 19

4.1.2. Tekke ve Zaviyeler	20
4.1.3. Kütüphaneler	20
4.2. Geleneksel Örgün Eğitim Kurumları	21
4.2.1. İlköğretim	21
4.2.2. Orta ve Yüksek Öğretim	21
4.2.3. Mesleki ve Teknik Eğitim	23
4.3. Tanzimat Döneminde Kurulan Yeni Eğitim Kurumları	23
4.3.1. İlköğretim Kurumları	24
4.3.1.1. Sıbyan Mektepleri	24
4.3.1.2. Rüştiye Mektepleri	24
4.3.2. Orta Öğretim Kurumları	25
4.3.2.1. İdadiler	25
4.3.2.2. Mekteb-i Sultani	26
4.3.2.3. Vilayet Sultanileri	27
4.3.2.4. Darülmaarif	27
4.3.3. Yüksek Eğitim Kurumları ve Mesleki Eğitim Kurumları	28
4.3.3.1. Darülfünun	28
4.3.3.2. Darülmualimin	29
4.3.3.3. Darülmualimat	30
4.3.3.4. Mülkiye Baytar Mektebi	30
4.3.3.5. Ziraat Mektebi	30
4.3.3.6. Sanayi Mektebi	31
4.3.3.7. Orman ve Maden (Maadin) Mektepleri	31
4.3.3.8. Sanayi-i Nefise Mektebi	32
4.3.3.9. Hukuk Mektebi	32
4.3.3.10. Mekteb-i Mülkiye	33
4.3.4. Askeri Eğitim Kurumları	34
4.3.4.1. Askeri İdadiler	34
4.3.4.2. Askeri Baytar Mektebi	35
4.3.4.3. Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun	36
4.3.4.4. Mühendishane-i Berri Hümayun	36
4.3.4.5. Tıbbiye	37
4.3.4.6. Mekteb-i Harbiye	38

4.3.4.7. Erkan-ı Harbiye Mektebi	39
5. ENDERUN VE KURULUŞ NEDENLERİ	41
5.1. Enderun Mektebi'nin Tarihçesi	41
5.2. Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun'a Duyulan İhtiyaç	42
5.2.1. Beylikten Devlete Geçiş Sürecinin Ortaya Çıkardığı İhtiyaçlar	43
5.2.2. Nitelikli Yöneticilere Duyulan İhtiyaç	44
5.2.3. Savaş Esirlerinin ve Kölelerin istihdamı Sorunu	45
5.2.4. Farklı Etnik Kökenli Tebanın Sisteme Dahil Edilme İhtiyacı....	47
5.2.5. Türk-İslam Devletlerinden Kalma Gelenek ve Görenekler.....	48
5.2.6. Komşu Devlet Kurumlarının Osmanlı Kurumlarına Etkileri.....	49
5.2.7. Hanedanın veya Devletin Sürekliliğini Sağlama Sorunu.....	50
6. ENDERUN'DA EĞİTİM SİSTEMİ	54
6.1. Enderunluların Seçimi ve Kaynakları	54
6.1.1. Kul (Devşirme) Sistemi	54
6.1.2. Acemi Oğlanlar Ocağı	60
6.1.3. Hazırlık Sarayları ve İçoğlanları	63
6.1.4. Devşirme Sistemi Dışında Enderun'a Giriş	69
6.2. Enderun'da Eğitimin Kademeleri	70
6.2.1. Büyük ve Küçük Oda	71
6.2.2. Doğancı Koğuşu	74
6.2.3. Seferli Koğuşu	74
6.2.4. Kiler Odası	75
6.2.5. Hazine Odası	76
6.2.6. Has Oda	76
6.3. Yönlendirme, Mezuniyet ve İstihdam	78
6.4. Enderun Eğitim Sisteminin İşlevleri	82
6.4.1. İdari ve Askeri İşlevi	82
6.4.2. Disiplin İşlevi	83

6.4.3. İdeolojik İşlevi	84
6.4.4. Bilim, Kültür ve Sanat İşlevi	85
6.4.5. Model Olma İşlevi	87
6.4.6. Özel Eğitim İşlevi	89
7. ENDERUN’UN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ETKİLERİ	92
7.1. Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilatı	92
7.2. Türkiye’de Enderun İle İlişkilendirilen Eğitim Kurumları	94
7.2.1. İlköğretim Kurumları	94
7.2.2. Ortaöğretim Kurumları	95
7.2.2.1. Anadolu Liseleri	95
7.2.2.2. Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri	97
7.2.2.3. Sosyal Bilimler Liseleri	98
7.2.2.4. Fen Liseleri	100
7.2.2.5. Galatasaray Lisesi	101
7.2.2.6. Tevitöl	103
7.2.3. Yüksek Eğitim Kurumları	104
7.2.3.1. İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri	104
7.2.3.2. Siyasal Bilgiler Fakülteleri	105
7.2.4. Askeri Eğitim Kurumları	106
7.2.4.1. Askeri Liseler	106
7.2.4.2. Harp Okulları	108
7.2.4.3. Harp Akademileri ve Enstitüler	110
7.2.5. Özel Eğitim Kurumu: “Bilim ve Sanat Merkezleri”	113
8. SONUÇ VE ÖNERİLER	119
KAYNAKLAR.....	125

EKLER	132
Ek-1: Kavanin-i Ali Osman (Ayni Ali Bey)	132
Ek-2: Kavanin-i Yeniçeriyen'dan Örnek (Bayezıd nüshası)	133
Ek-3: Enderun'da Okutulan Dersler Listesi	134
Ek-4: Topkapı Sarayı Babüssade Kapısı (Enderun'a Giriş)	135
Ek-5: III. Ahmed Tarafından Yaptırılan Enderun Kütüphanesi.....	136

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No:
Tablo.1. Devşirme Kriterleri	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
	No:
Şekil.1. Örgütsel Sistem	6
Şekil.2. Topkapı Sarayı Enderun Odaları Krokisi	72
Şekil.3. Devşirmelerin Seçim, Eğitim ve Yükselme Aşamaları	79
Şekil.4. Kul Sisteminde Çıkma: İdare ve Ordu Hizmetlerine Geçiş	81
Şekil.5. Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Şeması	92
Şekil.6. Milli Eğitim Bakanlığı Ana ve Yardımcı Hizmet Birimleri Şeması	93

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
BİLSEM	: Bilim ve Sanat Merkezi
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
Haz.	: Yayına Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi (Diyanet Vakfı)
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
OA	: Osmanlı Ansiklopedisi (Ağaç Yayıncılık)
Tevitöl	: Türk Eğitim Vakfı İnanç-Türkeş Özel Lisesi
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
ZB	: Zihinsel Beceri

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylerin gelecekteki yaşamlarını doğrudan etkilemektedir. Siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel örgütlerin oluşumunda ve gelişiminde en etkili süreçlerden biridir. Tüm örgütlerin varlığı ve sürekliliği örgütü oluşturan bireylerin aldıkları eğitim ile ilişkilidir. Devletler de birer siyasal örgütlerdir. Tüm devletlerin kuruluş, gelişim ve sürekliliklerinde; devletin hedeflerine uygun olarak eğitilmiş bireylere ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç kamu yönetimi, hukuk, iktisat gibi ihtisas alanları ve mesleklerinin oluşmasındaki etkenler arasında yer alır.

İlkçağ uygarlıklarından Mısır'da, Atina'da, Ortaçağda ise Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere Türk devletlerinde de nitelikli kamu çalışanı yetiştirmek için farklı uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalardan en dikkat çekici olanı Osmanlı Devleti saray örgütü içinde yer alan Enderun Mektebi'dir. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde seyfiye ve kalemiye sınıfından pek çok yönetici bu kurumda eğitim almıştır. Türkiye'de de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren nitelikli insan gücü ve kamu çalışanı yetiştirebilmek için çalışmalar yapılmıştır. Siyasal bilgiler fakülteleri ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri bu alandaki ihtiyacı karşılamak üzere hizmet veren eğitim kurumlarımızın başında gelmektedir. Bu kurumların tarihçeleri incelendiğinde Mülkiye Mektepleri ve Enderun Mektebi'ne vurgu yapıldığı görülmektedir.

Türk Eğitim Sistemini içinde yer alan bazı eğitim kurumları günümüzde Osmanlı Devleti yönetici kadrolarını yetiştiren Enderun Mektebi ile ilişkilendirilmektedir. Siyasal bilgiler fakülteleri, Galatasaray Lisesi, Bilim ve Sanat Merkezleri en çok ilişkilendirilen kurumlar olmakla birlikte bazı kaynaklarda Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri, Anadolu Liseleri ve Sosyal Bilimler Liseleri için de benzer ilişkilendirmeler yapılmaktadır. Tarihsel süreç içinde adı geçen kurumların Enderun Mektebi ile organik bağları bulunmamakla birlikte amaç, felsefe, işlevleri itibari ile Enderun Mektebi'ne atıfta bulunmaktadır. Siyaset bilim, tarih, eğitim bilimleri, özel eğitim, arkeoloji, iktisat gibi farklı uzmanlık alanlarına mensup akademik çevrelerin çalışmalarında atıfta bulunma veya ilişkilendirme örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Hat, tezhip, ebru, minyatür, klasik Türk müziği gibi geleneksel sanatlarımızı yaşatan sanat çevreleri de Enderun Mektebi'ne dikkat çekmektedirler.

Enderun Mektebi hakkında yüksek lisans ve doktora düzeyinde çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar kurumun tarihçesi, Has Oda gibi kurumun bir bölümünü inceleyen araştırmalar olduğu gibi Saray organizasyonunun bir parçası olarak inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. Ayrıca Enderun'da yetişmiş ünlülerin eserleri hakkında yapılmış yüksek lisans ve doktora araştırmaları bulunmaktadır.

Enderun hakkında yayınlanan makale ve eserlerin çokluğuna rağmen Enderun Eğitim Sistemi'nin Türk Eğitim Sistemi'ne Etkileri üzerine yapılmış bir araştırma örneğine rastlanılmamıştır. Her iki sistemin de incelenerek aralarındaki ilişkilerin açığa çıkartılması önemli bir boşluğu dolduracaktır. Enderun Mektebi hakkında yapılan çoğunluğu tarihçe türü araştırmalardan farklı olarak çağdaş örgütsel yaklaşımlarından "sistem yaklaşımı" kuramsal çerçeve olarak tercih edilmiştir.

Mektebin 400 yıldan daha uzun olan geçmişi doğal olarak tarih biliminin verilerini kullanmayı gerektirmektedir. Osmanlı Devleti'ne ait kaynakların taranması ve transkripsiyonu paleografya çalışmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Verilerin birinci elden kaynaklardan derlenmesine özen gösterilmiş, mümkün olmadığı durumlarda ise bu konuda yapılan akademik araştırmalar tercih edilmiştir.

Enderun'daki Eğitim Sistemi açıklanmaya çalışırken süreç (sistem girdileri-dönüşüm-sistem çıktıları) teorik ve pratik yönden ayrı ayrı ele alınmıştır. Sistemin teorik yönü açıklanırken Osmanlı Kanunnameleri ve Osmanlı devlet örgütü hakkında alanında uzman tarihçiler tarafından yazılmış teşkilat tarihleri esas alınmıştır. Pratik yönü ise sicil-i Osmani, eslaf gibi Osmanlı ünlülerinin biyografilerini anlatan temel kaynaklardan incelenmiştir. Enderun'a kaynaklık eden devşirme sisteminin temeli kiliselerin vaftiz kayıtları ile gerek Topkapı Sarayı Arşivi gerekse Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki defter ve vesikalar için uzun vadeli bir çalışma yapılmamış olması eksiklik olarak görülebilir. Fakat bu araştırmanın yüksek lisans çalışması olması nedeni ile zaman probleminin olması –ki bir yıl uzatılmıştır-, ekonomik anlamda büyük bir bütçeye ihtiyaç duyulması; farklı uzmanlık alanlarına sahip ekip çalışmasını gerektirmesi sanırım bu eksikliği mazur gösterebilir.

Türk Eğitim Sistemi'nin incelenmesinde ise sırası ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi verileri, Milli Eğitim Mevzuatı –kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge-, Milli Eğitim Sistemi üzerine yapılmış akademik çalışmalar tercih edilmiştir.

Her iki sistem de zaman içinde değişimlere uğradığından ötürü; Enderun Eğitim Sistemi incelenirken Osmanlı klasik dönemi, Türk Eğitim Sistemi açıklanırken günümüz verileri göz önünde bulundurulmuştur. Enderun Mektebi'nin Türk Eğitim Sistemi'ne etkilerini de etkilediği düşünülen kurumlar ele alınarak incelenmiştir. Bu nedenle tüm eğitim kurumlarının mukayesesi gibi zaman alıcı bir uğraş tercih edilmemiştir. Kurumların incelenmesinde de sistem yaklaşımı çerçevesinde açıklama yolu tutulmuştur.

Birinci bölümde kısaca Osmanlı Devleti'nin örgütsel yapısı incelenmiştir. Örgütü oluşturan merkez ve taşra örgütleri ile bu örgütlerde devletin son iki yüzyılında gerçekleşen değişimler açıklanmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı devlet örgütünde istihdam edilen yöneticilerin Osmanlı devletine göre sınıflandırılması yapılmış ve kısaca seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıfları açıklanmıştır. Üçüncü bölümde de devlet örgütünün yönetici sınıflarına eleman yetiştiren eğitim kurumları ile tarihsel süreçteki değişimleri açıklanmıştır. Buraya kadar olan bölümlere Enderun Mektebi'nin Osmanlı devlet örgütü içindeki yeri, önemi ve ihtiyacını tespit etmek maksadı ile yer verilmiştir. Açık bir sistem olan Enderun Eğitim Sistemi'nin etkileşimde olduğu çevresel etkenlerin izahı ile girdilerin hangi ortamdan temin edildiği? Çıktıların hangi ortamda istihdam edileceği? Geri dönütün hangi kanallardan sağlanabileceği? sorularının cevabı ancak ilk üç bölümdeki yapının açıklanması ile mümkün olacaktır. Dördüncü bölümde Enderun'a aday olabilecek oğlanın seçiminden saray içi ya da dışında istihdamına kadar sürecin tamamı ve Enderun Sistemi'nin işlevleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Beşinci bölümde önce Türk Eğitim Sistemi kısaca resmi veriler göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Türk Eğitim Sistemi içinde yer alan ve Enderun Mektebi Eğitim Sistemi ile ilişkilendirilen eğitim kurumları ayrı ayrı incelenmiştir. Enderun Mektebi ile ilişkilendirilmeyen eğitim kurumlarına yer verilmemiştir. Enderun Mektebi ile ilişkilendirilen eğitim kurumları incelenirken öncelikle kurumun kuruluş amaçlarına açıklayan kanun, yönetmelik, yönerge vb. hukuki metinler esas alınmış sonra farklı ilişkilendirme verileri değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ulaşılan bulgular

değerlendirilerek “Enderun Eğitim Sisteminin Türk Eğitim Sistemine Etkileri” değerlendirilmiştir.

Enderun Mektebi hakkında yerli ve yabancı pek çok araştırmacı çalışma yapmıştır. Bu araştırmaların büyük çoğunluğu referans olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın “Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı” adlı eseridir. Enderun Mektebi hakkındaki arşiv belgeleri ve klasik dönem Osmanlı kaynaklarına göre yapılmış en titiz çalışmalar arasındaki yerini hala korumaktadır. Çalışmanın önsözü bu konuda araştırma yapacaklara nasıl bir yöntem takip etmeleri konusunda rehber niteliği de taşımaktadır. Bu konuda yapılmış değerli çalışmalardan biri de Ülker Akkutay'ın Enderun Mektebi adlı çalışmasıdır. Bu konuda hazırlanan doktora ve yüksek lisans tezlerine kaynaklık etmektedir. Son yıllarda yapılan bazı doktora çalışmalarında ise Enderun Mektebi'nin Hasoda gibi sadece bir bölümünün ele alındığı görülmektedir. Necati Özfatura'nın tesbitine göre Amerika Birleşik Devletleri'nde Enderun hakkında hazırlanan uzman eserlerin ve doktora tezlerinin 350 tane olduğu yerli araştırmacılar kadar yabancı araştırmacılarında bu konu ile ilgili olduklarını açıklamaktadır.

2. ÖRGÜT VE SİSTEM KURAMI

2.1. Örgüt

Örgüt terimi farklı anlamlarda kullanılmakla beraber tanımlar birbirlerini tamamlar niteliktedirler. Birincisi bir yapı, iskelet, önceden planlanmış ilişkiler anlamına gelen örgüt yapısıdır. İkinci anlamda ise bu yapının oluşturulması süreci ve bir seri faaliyetlerin örgütlenmesi ifade edilmektedir.¹Üçüncü bir tanımda ise örgüt ve organizasyon, bir grup insanın birbirine bağımlı bir biçimde bir amaca hizmet etmeleridir.² Türk Dil Kurumu ise “ortak bir amacı veya işi gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kurumların veya kişilerin oluşturduğu birlik, teşekkül, teşkilat” olarak tanımlamaktadır.³ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere örgüt kavramına aileden devlete, kooperatiflerden çok uluslu şirketlere çok sayıda örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu ve benzeri örnekleri şu başlıklar altında sınıflandırabiliriz.

- Siyasal Örgütler
- Ekonomik Örgütler
- Toplumsal Örgütler
- Bilimsel ve Kültürel Örgütler

Farklı çalışmalar için ihtiyaca göre farklı sınıflandırmalar yapılabilir. Ya da örgütler kendi şeması içerisinde şubelendirilebilir. Çalışmamızda Osmanlı Devleti ile ilgili bölüm ve metinlerde örgüt yerine teşkilat kavramını kullanacağız. Bu tercih Osmanlı Devleti ile ilgili araştırmaların aslına sadık kalma düşüncesi ile yapıldı.

2.2. Sistem Kuramı

Sistem, birbiriyle ilgili parçaların bir bütün olarak fonksiyon görmesini ifade eder. Diğer bir deyişle, bütün oluşturan parçaların birlikte fonksiyon görmesidir. Sistem , birtakım alt öğelerden (alt sistemlerden) meydana gelir. Sistemdeki öğeler

¹ Tamer Koçel, Genel İşletme, Eskişehir 1997, s.63

² Enver Özkalp, Örgütsel Davranış, Eskişehir 2008, s. 32

³ www.tdk.gov.tr

karşılıklı etkileşim içinde bir bütün oluştururlar.⁴Sistem Kuramı önce doğa bilimlerinde geliştirilmiş, daha sonra diğer alanlara yayılmıştır.

“Sistem kavramı hakkında bu ve benzer tanımların ortak vurgusu aşağıdaki gibidir:

- Sistem alt birimlerden (parçalardan) oluşur.
- Sistem birimleri arasında tanımlı ilişkiler vardır.
- Sistem belirli bir amacı gerçekleştirmeye yöneliktir.
- Sistemin belirli bir sınırı (büyüklüğü) vardır.
- Sistemin iç ve dış çevresi vardır.
- Sistemin iç ve dış çevresi ile etkileşim içindedir.
- Sistemin girdileri, işleyişi, çıktıları, dengesi ve denetimi vardır.
- Sistem anlamlı bir bütündür.”⁵

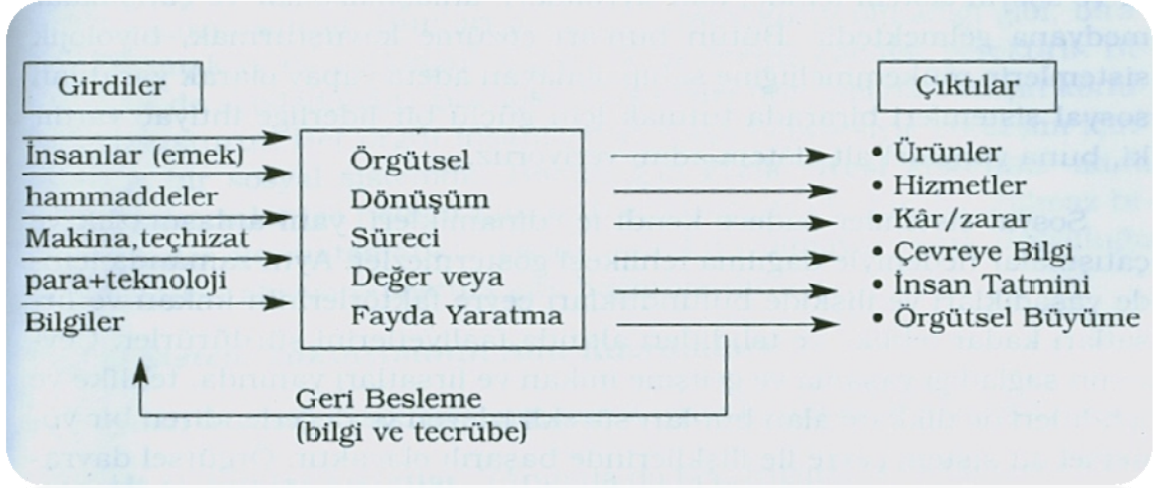
Yukarıdaki tanımlara göre Evren, Güneş Sistemi, hayvan ve bitki sistemleri doğal sistemlerdir. Doğal sistemler doğa yasaları içinde kendi görevlerini yerine getirirler. Amacı, yapısı ve işleyişi insanlar tarafından tasarlanan sistemler de yapay sistemlerdir. Devlet sistemi, eğitim sistemi, okul yönetim sistemi var ise okulun kendine özel eğitim sistemi ayrı ayrı sistemler olabileceği gibi üst sistemi tümleyen alt sistemler olarak da incelenebilir.

Örgüt çevreden birtakım girdiler temin eder, bu girdileri çalıştırmak için insanlar, hammaddeler, makine teçhizat, para, teknoloji ve bilgidir. Yani girdilerin kaynağı çevredir. Girdilerin miktarı ve nitelikleri düzenli bir biçimde örgüte akışının sağlanmasında çevresel imkan ve ilişkilerin önemi büyüktür. Örgüt bu girdileri değişim sürecine dahil ederek çevreye ürün, hizmet kar veya zarar, çalışanların tatmini ile kendisi ve diğer çevresel elemanlar tarafından kullanılacak bilgisel geri beslemeler sunar. Aşağıdaki şekilde bir sistem modeli verilmektedir.⁶

⁴ Bilal Eryılmaz, Kamu Yönetimi, İstanbul 2001, s.32

⁵ Celil Koparal, Yönetim Organizasyon, Eskişehir 2003, s. 58

⁶ Erol Eren, Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, İstanbul 2007, s. 45

Şekil 1- Örgütsel Sistem (Erol Eren, Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, İstanbul 2007, s. 45)

3. OSMANLI DEVLETİ TEŞKİLATI VE İSTİHDAM

3.1. Merkez Teşkilatında Divan-ı Hümayun

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde tarihçiler yönetimde Türk töresine uygun olarak aşiret usullerinin tatbik edildiği konusunda birleşmektedirler. Devletin sınırlarının genişlemesine paralel olarak I. Murad devrinden itibaren divan usulü getirilmiş ve bu uygulama değişiklikleri ile birlikte 18. Yüzyıla kadar devam etmiştir.

Divanda siyasi, idari, askeri, örfi, şer'i, adli ve mali işler, şikayet ve davalar görüşülüp karara bağlanırdı.¹ Divan toplantılarına padişah, veziriazam, vezirler, kadıaskerler, defterdarlar, nişancı asli üye olarak katılırdı. Bunlardan başka reisülküttap, kapıcılar kethüdası, çavuşbaşı da divan toplantılarına iştirak ederdi. Ancak sonuncular divan hizmetkarı sayıldığından oturmazlar ayakta dururlardı. Padişahın divan toplantılarını terk etmesinden sonra veziriazam divana başkanlık ederdi. Toplantılara İstanbul'da iseler kaptan-ı derya, beylerbeyiler de katılırlardı. Yeniçeri ağalarının da ihtiyaca göre toplantılara katılmaları istenebilirdi.

Divan-ı Hümayun toplantılarında yapılan görüşmelere kaynaklık edecek defterlerin kayıt ve takibi ile alınan kararların ilgililere yazılarak ulaştırılması ve her bir belgenin defterlere kayıt edilerek arşivlenmesi ile ilgili görevleri yerine getiren hizmet birimleri de bulunmaktadır. Bu hizmetlerin tümü Divan-ı Hümayun kalemleri tarafından yerine getirilmekte idi. Kalemler; Beylikçi ve divan kalemi, tahvil kalemi, ruus kalemi ve amedi kaleminden oluşmakta, ayrıca teşrifatçılık, vak'anüvislik, divan-ı hümayun hocalığı, divan-ı hümayun tercümanlığı gibi hizmetler için de görevliler bulunmakta idi. Yazılan belgeler ile defterler defterhane ve Hazine-i Evrak dairesinde muhafaza edilmiştir.

¹ Yusuf Halaçoğlu, XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1998, s. 9

3.2. Merkez Teşkilatında Yönetim Birimi Olarak Saray

Saray Teşkilatı incelenirken tarihçiler farklı sınıflandırmalar yapmakla beraber içerik olarak aynı konuları ele almışlardır. Bu incelemelerin odağındaki saray kuşkusuz Topkapı Sarayı'dır. Osmanlı padişahlarının daha önce kullanmış oldukları saraylardan Bursa Sarayı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte I. Murad devrinden itibaren kullanılan Edirne Sarayı'nın teşkilat olarak Topkapı Sarayı'na benzerlikleri bulunmaktadır. Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı denildiğinde Topkapı Sarayı'ndaki teşkilat kastedilmektedir. Beşiktaş saraylarının yapıldığı dönem, devlet teşkilatında büyük değişimlerin yaşandığı dönemdir.

Fetihten sonra yapılan saraya zaman içinde farklı bölümlerin ilave edildiği veya kaldırıldığı saray kitabelerinden ve çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır.² Topkapı Sarayı üç büyük bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlere Birun, Enderun, Harem adları verilmiştir. Saraydaki tüm hizmetler bu üç ana bölüme göre planlanmıştır.

Birun, sarayın dışı yani Babüssade haricinde kalan bölümüdür. Bu bölümde yapılan hizmetlerin çeşitliliğinden ötürü görevlileri de farklı idari sınıflardandı. İlmiye, kalemiye ve seyfiye sınıflarının her birine mensup görevliler bulunmaktadır. "Ağayan-ı Birun (Birun Ağaları)'da denilen görevliler yeniçeri ağası, mir-i alem, kapıcı başılar, mirahur, çavuşbaşı, çakırcıbaşı, çaşnigirbaşı, kapıkulu süvarilerinin altı bölüğünün ağaları, şikar ağaları, cebeci ve topçubaşıları, arabacıbaşı, mehter başı"³ olarak sıralanabilir.

Harem, Padişah'ın annesinin, çocuklarının, hasekilerinin, gözdelerinin ve onların emrinde çalışan Kadın Saray Usta'ları, Kalfa'ları, Cariye'leri ile cariyelere hizmet eden Horendegân ocağı üyelerinin yaşadığı yer olan Harem'de Padişahın Ailesi ile özel hayatı yaşanırdı. Evin yönetim başkanı Padişah'ın annesi Valide Sultandır. Onun emrinde çalışan görevliler hep kadın üyelerdi. Bu kadınlar Eski Saray'da özel olarak yetiştirildikleri gibi küçük yaştan pazardan alınarak ya da savaş ganimeti olarak bu saraya getirilir, Kadın Saray Usta'ları tarafından eğitilirlerdi. Acemi, Cariye, Gedikli, Kalfa ve Usta sıfatları bunlar yetiştirilirken edinilebilecek mertebelerdir. En yüksek

² İlber Ortaylı, Mekanlar ve Olaylarla Topkapı Sarayı, İstanbul 2007, s. 114

³ İsmail Hakka Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s. 358

mertebe Hazinedar Usta'lığı, Gedikli Kalfa'lığı, Valide Sultan Kethüdalığı'dır. Bu kadınlar hep Saray'da yatıp kalkarlar, Saray'da yaşarlardı. Odalarının, koğuşlarının büyüklüğü, süslemeleri, ekleri Saray içindeki mertebelerini ya da önemlerini yansıtır. Bunların kent ile ilişkisi, Eski Saray'larla bağlantıları, haberleşmeleri, mektuplaşmaları ancak Karaağalar aracılığı ile mümkündür. Harem'in zenci bekçileri Karaağaların aracılığı olmadan, Valide Sultan dahil, tüm kadınlar ne Resmi Saray ne de Saray dışındaki hayat ile ilişki kurabilirdi.⁴

Enderun, farsça bir kelime olup sarayın iç kısmı anlamında kullanılmıştır. Yalnız olarak Enderun denildiği gibi «Enderun-u hümayun» suretinde de kullanılırdı.⁵ Sarayın Enderun halkını devşirme denilen bazı Hıristiyan tebaa çocukları ile harplerde esir alınıp yetiştirilen gençler ve gönüllüler meydana getirmekte idi. Bunlar devşirme kanununa göre sekiz ila on sekiz yaşları arasında toplanıp, bunlar içerisinden boylu, gösterişli, ahlaklı ve zeki olanları önce Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı gibi saraylarda tahsil ettirilip Türk-İslam adet ve geleneklerine göre yetiştirilirdi. Burası devletin mülkiye mensuplarının yetiştirildiği bir okul hüviyetini taşımıştır.⁶

3.3. Taşra Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, aşağıdan yukarıya köy, nahiye kaza, sancak(=liva) ve eyalet şeklinde teşkilatlanmıştı. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmişti. Kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştı. Ancak şurası belirtilmelidir ki, Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında eyalet, vilayet, livaya, kaza ve nahiye tabirlerinin birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Kazalarda yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşılar bulunurdu. Kazaların birleşmesiyle teşekkül eden sancaklar, sancakbeyi ismi verilen bir kişi tarafından kanun ve nizamlar çerçevesinde idare edilirdi. Osmanlı idari teşkilatında sancakların birleşmesiyle Eyaletler (Beylerbeyilik) teşekkül ederdi. Eyaletler beylerbeyiler veya buna eşit değerde mir-i miranlar tarafından idare edilirdi. Rumeli'de fetihlerin

⁴ Mualla Anhegger Eyüboğlu, Harem, İstanbul 1986, s. 26

⁵ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, s. 533

⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s. 37-38

artması ile birlikte Anadolu ve Rumeli Beylerbeyilikleri kurulmuş XV. Yüzyılda bu iki beylerbeyiliğe Rum (Sivas-Amasya) ve Karaman Beylerbeyilikleri de eklendi böylece Beylerbeyilik dörde çıktı. Derece itibari ile en büyük beylerbeyi Rumeli beylerbeyi idi. Ondan sonra Anadolu beylerbeyi gelirdi. Mal defterdarları, beğlik ile nişancı olanlar, beşyüz akçalık kadılar ve dörtyüzbin akça hası olan sancakbeyleri beylerbeyi olabilirdi. Anadolu beylerbeyi terfi ederse Rumeli beylerbeyi, Rumeli beylerbeyi terfi ederse küçük vezir yani Divan-ı Hümayun'da sonuncu vezir olurdu.⁷ Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatında yukarıdaki sistemin dışında kalan bir nevi ayrıcalıklı eyaletler, bağlı hükümet ve beylikler de bulunmaktaydı. Erdel, Eflak, Boğdan eyaletleri ile Kırım Hanlığı, Mekke-i Mükerrreme Emirliği bunlar arasında zikredilebilir.

Osmanlı Devleti Teşkilatı sadece merkez ve taşra teşkilatından ibaret olmayıp askeri teşkilatı, maliye teşkilatı, toprak yönetim sistemi, hukuk teşkilatı da ayrıca incelenebilir. Enderunluların yetiştiği ve istihdam edildiği teşkilatlar olması nedeniyle merkez ve taşra teşkilatları kısaca açıklanmıştır. Osmanlı Eğitim Sistemi Enderun'un önemini ortaya koyabilmek için ayrıca açıklanacaktır.

3.4. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti Merkez Teşkilatında Değişmeler

18. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarda bariz değişmeler gözlemlenir. Divan-ı Hümayun önemini yitirmiş sadrazam konağının konumu güçlenmiş ve yetkileri artmıştır. Özellikle Sadrazam İbrahim Paşa'nın Pasorofça Andlaşmasından (1718) sonra kendine taraftar kimseleri idari makamlara getirerek yeni ve güçlü paşa kapısını oluşturması, buranın en önemli devlet işlerinin görüşüldüğü resmi daire haline gelmesine yol açtı. Tamamiyle III. Selim'e (1789-1807) kadar danışma yöntemi terk edildiğinden, hemen hemen her konuda karar verme yetkisi, sadrazama bırakıldı. Paşa kapısının adında meydana gelen değişim de yine bu zamanlarda oldu. Saray-ı Sadr-ı Ali, Divanhane-i Bab-ı Ali ya da kısaca Bab-ı Ali olarak anılmaya başladı. I. Abdülhamit (1774- 1789) döneminden itibaren vakanüvis tarihlerinde de diğer adlarının yanı sıra paşa kapısı, "Bab-ı Ali" olarak yer

⁷ Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", DGBİT, İstanbul 1993, C. 12, s. 367

almaya başladı. Avrupalılar tarafından Osmanlı Hükümeti anlamında Bab-ı Ali'nin "Sublime Porte" olarak kullanımı da bu zamanlara rastlar.

1830'lu yıllara kadar Bab-ı Ali, sadrazamların özel yaşantılarını da sürdürdükleri devlet dairesi olarak varlığını korudu. Ancak, bu tarihten sonra II. Mahmud'un sadrazamın mutlak vekilliğini kırma yolundaki tutumu ve kabine yönetiminin kabulü; Bab-ı Ali'yi artık paşa kapısının devamı olmaktan çıkararak, yine danışma yönetiminin de esas kılındığı, meclisleri de içine alan bir merkez örgütü, devlet idaresinin merkezi haline dönüştürüldü.

Sadrazama bağlı ilk Bab-ı Ali ricalini "Sadaret Kethüdası, Reisülküttap, Çavuşbayı" ve bunların yönetimindeki kalemler ve katipler oluşturmuştu. II. Mahmut devrinde sadrazamlık makamı "Başvekalet" adıyla değiştirilmiştir. Başvekil olan kişi, Meclis-i Vükela veya Meclis-i Has olarak adlandırılan, dönemin bir nevi bakanlar kurulu olan heyetine başkanlık yapma hakkına sahipti. Nezaretler kurulduktan sonra Bab-ı Ali'de haftada iki gün Vükela Meclisinin toplanmasına karar verildi. Meclisin başlangıçtaki üyeleri şeyhülislam, serasker, kaptanpaşa, dahiliye ve hariciye nazırlarıyla Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali ve Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye başkanlarıydı. Zaman içinde yeni nazırlıkların kurulması ile bu üyelerin sayısı artmış, maliye, evkaf, ticaret nazırları, zaptiye müşiri, sadaret müsteşarı, valide kethüdası ve bazı eski sadrazamlardan oluşmuştur.⁸

Klasik devir Osmanlı Sarayı, bizim Topkapı Sarayı dediğimiz Saray-ı Amire de 19. Yüzyılın modern dünyasında devletler sistemi içerisindeki bir büyük devletin klasik evi olarak işlevini tamamlamış ve görevini yeni saraylara devretmek zorunda kalmıştır. İlk olarak Topkapı'nın bu görevini Dolmabahçe Sarayı üstlenmiştir.

Saray 1830'larda II. Mahmud tarafından hemen hemen terk edilip; yıldan yıla ramazan ortasında Hırka-i Saadet ziyareti için gelinen ve bir de son yolculuğuna

⁸ Meral Bayrak Ferlibaş, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Merkez Örgütünde Modernleşmeler: Bab-ı Ali'nin Gelişimi, Eskişehir 1991, s. 24-54 (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)

çıkarken padişah naşının tekfin için getirildiği bir baba ocağı haline dönüşünce, çökmeye başlamıştır.⁹

19. yüzyıl sadece sarayların değişmesi ile değil merkez teşkilatının tüm kurum ve bu kurumlarda istihdam edilen görevlilerin de yetişme tarzlarının değiştiği yüzyıl olacaktır. Enderun Mektebi'nin yerini alacak yeni eğitim kurumlarına Osmanlı Eğitim Sistemi içinde yer verilecektir. Prof. Dr. İlber Ortaylı devlet hayatında meydana gelen bu hızlı ve köklü değişimleri “İmparatorluğu En Uzun Yüzyılı” olarak gayet anlamlı bir şekilde adlandırmaktadır. Bu ismi taşıyan yaklaşık üçyüz sayfalık eserini de 19. Yüzyıl tarihimiz için genel bir giriş olarak nitelendirmektedir.¹⁰

3.5. 19. Yüzyılda Taşra Teşkilatında Değişmeler

Tanzimat devrinde kurulan eyaletler, eski eyaletlere nisbetle daha küçüktür. Eyalet valilerine <vali> denmiştir. Büyük eyalet valilerine vezir payesi verilmiştir ki Tanzimat'ta artık bu paye askeri mareşal (Osmanlıca Müşir) payesi değil, en yüksek mülkiye rütbesidir. Bala, Rumeli beylerbeyisi, ula rütbelerinde de valiler görülmektedir. Asker olarak müşir, birinci-ferik, ferik rütbelerinde de valiler görülmektedir. Eyalet valilerinin eyaletlerine giderken padişahı ziyaret etmeleri adeti muhafaza edilmiştir ki büyükelçiler için de durum aynı idi.

Eyaletlere Tanzimat'ta <vilayet> dendi. Bir vilayet, birkaç sancak'tan (il) oluşuyordu. Sancak kelimesi muhafaza edildi. Fakat sancak valilerine <mutasarrıf> dendi. Sancaklar gene kaza'lara ayrılıyordu. Kazaları eskiden olduğu gibi artık kadı'lar değil, mülkiye sınıfından <kaymakam> denen yöneticiler yönetiyordu. Keza nahiyelerin başında da artık <naib> denen küçük kadılar değil, <müdür> ve <nahiye müdiri> denen mülki yönetici vardı. Köy yöneticileri seçimle geliyor ve <muhtar> deniyordu. Vilayet, sancak ve kaza'ların seçimle gelen üyelerden oluşan meclisleri vardı. Nezaretlerde (bakanlıklarda) olduğu gibi vilayetlerde de <mektubcu> denen bir eyalet genel sekreteri vardı.¹¹

⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 296

¹⁰ Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 2003, arka kapak.

¹¹ Yılmaz Öztuna, Osmanlı Devleti Tarihi “Medeniyet Tarihi”, Ankara 1998, C. 2, s. 244

Osmanlı Devleti taşra teşkilatında meydana gelen bu değişim Enderun Mektebi'nden yetişen çıkmaların (mezun) da durumunu etkileyecektir. Devlet sistemindeki değişikliklere cevap verecek kadroları yetiştiren modern eğitim kurumları zamanla Enderun Mektebi'nin önemini ve işlevini kaybetmesine neden olacaktır.

3.6. Osmanlı Devleti'nde İstihdam

3.6.1. Seyfiye

Seyfiye; kılıçla ilgili, askerliğe ait, asker zümresi anlamlarına gelmektedir.¹² Seyfiye Sınıfı Osmanlı Devleti Askeri Teşkilatı için kullanılan bir terimdir. Osmanlı askeri teşkilatının devlet teşkilatı içerisinde rnüstesna bir yeri vardır. Çünkü bu muhteşem imparatorluğun odak noktasını hemen daima seyfiye sınıfı oluşturmuştur. İlk devirlerde ilmiyye ile iç içe olan bu sınıf daha sonra bir nebze ondan ayrılmışsa da, günümüzdeki mesafeyi alması ancak XIX. yüzyıl ortalarından itibaren olmuştur. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir askeri devlet olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü, hemen daima devletin en önemli mevkiileri bu sınıfın elinde olmuştur. Zaman zaman çıkardıkları huzursuzluk ve ayaklanmalarla devlete menfi veya müsbet olarak onlar yön vermiş, Padişahlar hal' edip cüluslar yaptıran yine onlar olmuştur. Onun için ilk ıslahat teşebbüsleri hep askeri alanda denenmiş ve ağırlık kazanmıştır. II. Mahmud devrinin yenilikleri, ancak devletin merkez askeri olan yeniçerilerin ilgasından sonra gerçekleştirilebilmiş, hatta Cumhuriyet'in mimarları bile bu sınıftan yetişmiştir.¹³

Osmanlı Devleti klasik döneminde askeri teşkilat merkezde Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı, Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı, Top Arabacılar Ocağı ve Kapıkulu Süvarilerinden oluşan Kapıkulu Ocakları'ndan oluşmakta idi. Eyaletlerde ise Tımarlı Sipahiler, Geri Hizmet Kıtaları, Öncü Kuvvetler ve Kale Kuvvetlerinden oluşmaktadır. Yıldırım Bayezid döneminde Karesioğulları beyliğinin Osmanlı Devleti'ne katılması ile ilk deniz gücüne sahip olmuş; Fatih, Yavuz ve Kanuni

¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1993, s. 947

¹³ Abdülkadir Özcan, "Osmanlılarda Askeri Teşkilat", OA, İstanbul 1994, C. 4, s. 9

dönemlerinde yapılan çalışmalar ile de Akdeniz ve Karadeniz’de üstünlük sağlamıştır.

Seyfiye sınıfında istihdam edilen, eyalet askerleri ile donanmada yer alanların haricindeki askerlerin büyük bölümü devşirme ve pençik sistemi ile sağlanan askerlerden oluşmaktadır. Söz konusu sistemler Enderun Mektebi’nin de girdilerini oluşturmakta ve dolayısı ile de seyfiye sınıfının üst rütbelerini ve devlet teşkilatının en üst kademelerini Enderunlular oluşturmaktaydı.

3.6.2. İlmiye Sınıfı

Osmanlı devlet teşkilat ve teşrifatında seyfiye ve kalemiye ile birlikte üç temel meslek grubundan biridir. Şeyhülislam, nakibüleşraf, kazasker, kadı, müderris gibi ulema topluluğunun ve bunların oluşturduğu kurumun genel adıdır. Daha geniş anlamda Osmanlı ilmiye sınıfı, klasik ve yerleşmiş İslami eğitim kurumu olan medresede usulüne uygun tahsilden sonra icazetle mezun olup eğitim, hukuk, fetva, başlıca dini hizmetler ve nihayet merkezi bürokrasinin kendi alanlarıyla ilgili önemli bazı makamlarını dolduran Müslüman ve çoğunlukla da Türkler’den oluşan bir meslek grubudur. Bu meslek umumiyetle geleneği, yetki ve imtiyazlarını iyi koruyan bir anlayışa sahip olmakla ve bazı belirleyici aşamalardan geçmekle varlığını yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Kuruluşun İstanbul’un fethine kadara uzanan bir buçuk asırlık dönem, ilmi hayatta başarılı gelişmelere rağmen henüz ilkelerin tam olarak belirlenmediği ilk devreyi teşkil eder. Fetihden XVII. Yüzyıl başlarına kadar devam eden sürede ise sağlam bir gelenek oluşmuş, kendine has nizamı, eğitim ve yargı alanında belirlenen dereceleri, yetki ve sorumlulukları ortaya konulmuştur. XVI. Yüzyıldan itibaren ilmiye, seyfiye ve kalemiye mesleklerinin ayrı ayrı formasyonlar gerektiren dallar haline gelmesiyle ilmiye mensupları eğitim ve yargı alanlarını inhisarlarına almışlardır. Zamanla güç ve etki alanlarını derece derece kaybetmekle birlikte Osmanlı Devleti’nin yıkılışına, hatta Cumhuriyet’in ilk dönemine kadar geleneğini devam ettirebilmiştir.¹⁴

¹⁴ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, İA, C. 22, s. 141

İslâm alemindeki cami, medrese, imaret, hastahane, köprü, çeşme ve saire gibi dinî, ilmî ve içtimaî (sosyal) müesseselerin kaide, kanun ve vakıf şartları hemen birbirinin aynıdır. Bu tesislerin devamı, bunları yaptıranlar tarafından tertip ettirilen vakıflarla tesbit olunmuştur. Şayet vakıf yapılan memleketler herhangi bir İslâm devleti tarafından işgal edilse bile yapılan vakıflar ve bunların hükümleri orayı elde etmiş olan hükümdarın tasdiğiyle mûteber olurdu. Bunun gibi Osmanlı beyliği Anadolu'da yayılarak oradaki beylikleri elde ettikten sonra eskiden beri devam edip gelen bu tesisleri, gayrı müslimlerinkiler de dahil olmak üzere vakıf şartları mûcibince tamamen tanımış ve Osmanlı istilâsı Avrupa kıtasında da ilerlediği zaman Osmanlı hükümdarları bu kıtadaki gayrı müslim vakıflarını da eski halleri üzere kabul ve tasdik etmişlerdir.¹⁵ Bu durum Türk ve İslam devletlerindeki medrese geleneğinin devam etmesini sağladığı gibi Şam, Bağdat, Kahire gibi kuruluş döneminde Osmanlı yönetiminde bulunmayan kentlerde yetişen alimlerin de Osmanlı medreselerinde görev almalarını kolaylaştırmıştır. Aşıkpaşazade Tarihi'ne göre bu meslek grubundan ilk tayini Osman Gazi Karacahisar'ın fethinden sonra bu beldeye Dursun Fakı'yı kadı tayin ederek gerçekleştirmiştir.¹⁶

1869 dönemin şeyhülislamının emriyle hazırlanan bir listeye göre sadece başkent İstanbul'da medrese sayısı 166'yı bulmaktadır. Bu medreselerde 5369 öğrenci eğitim görmektedir. Bu medreseler öğrenci sayıları itibari ile sıralandığında Fatih Medresesi, Süleymaniye Medresesi, Ayasofya Medresesi, Sultan Ahmed Medresesi, Tabhane Medresesi ve Papaszade Mustafa Paşa Medresesi ön plana çıkmakta idi.¹⁷

3.6.3. Kalemîye Sınıfı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren yarım asır kadar bir süre resmi olarak örgütlenmiş kalem daireleri ve profesyonel katipler yoktur. Devletin kısa sürede genişlemesi ve yazılı kayıtlara gün geçtikçe ihtiyaç hissedilmesi, örgütlü katiplik görevlerinin oluşmasını gerekli kılmıştır. 16. yüzyıla kadar birçok önemli görevi yerine getiren kalem personeli ortaya çıkmıştır.¹⁸

¹⁵ Uzançarşılı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1988, s. 1

¹⁶ Nihal Atsız (haz.), Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Ankara 1985, s. 28

¹⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", İ.Ü. Edb. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1977, s. 278-280

¹⁸ Hüseyin Özdemir, Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi, İstanbul 2001, s. 101

XIX. Yüzyılda seyfiye terimi artık kullanılmayarak askeriye ve mülkiye şeklinde ikiye bölünmesiyle mülkiye ve kalemiye arasında ayrıca bir irtibat daha oluşmuştur. Kalemiye erbabının oluşmasında Divan-ı Hümayun, maliye (defterdarlık) ve defterhane bürolarının düzenli bir sisteme kavuşması önemli rol oynamıştır. Bu bürolarda istihdam edilecekler için üstad-şakird ilişkisi içerisinde bir hizmet içi eğitim ön plandaydı ve böylece karşılıklı doğrudan bir iletişim kurulabilmekteydi. Kalemiyenin oluşmasında intisap geleneğinin de önemli payı bulunmaktadır. Başlangıçta ağırlıklı olarak standart medrese eğitimi görmüş kimseler bu meslekte çoğunluğu teşkil ederken sonraları intisap usulüyle yetişip yükselme esas olmuştur. Böylece merkezde ve taşrada belirli seviyede eğitim görmüş yetenekli gençler İstanbul'da vezir, ağa, paşa ve bazı ilmiye ricaline intisap ederek onların kalem hizmetlerini, tezkireciliğini ve divan katipliğini yapar, orada kendilerinden kıdemli kalem erbabının şakirdi olarak temayüz ederlerdi. Bu intisap sayesinde muhit edinirler, böylece bir taraftan mesleki açıdan ilerlerken diğer taraftan üstatlarından pek çok şey öğrenirlerdi. Bu sınıfın yetişmesi ve kendine has özellikler kazanmasında büro içindeki eğitim yanında takip edilen meslek kitaplarının rolü büyüktür. Bu eserler seviyeleri ve sağladıkları bilgiler açısından üç kategoride değerlendirilmiştir. Birincisi yeni başlayanlara hitap eden meslek kitapları, ikincisi standart inşa kitapları, üçüncüsü ansiklopedik nitelikteki eserlerdir. XIX. Yüzyılda batı tarzı mekteplerin yaygın hale gelmesi ve zihniyet değişikliğiyle kalemiye mensupları yeni açılan mekteplerden yetişmeye başlamıştır. Mekteb-i Maarifi Adliye, Darülmaarif, Mekteb-i Fünun-u Mülkiye bu dönemde kalemiye erbabının yetiştiği okullardır. Mülkiye'den birincilikle ve ikincilikle mezun olanların II. Abdülhamit döneminde Mabeyn-i Hümayun kitabetine alındıkları bilinmektedir.

Kalemiye, ilmiye ve seyfiye kadar açık olmasa da belli başlı daire ve kalemlerin amirlikleri başta olmak üzere Osmanlı bürokrasisinin hemen bütün alanlarında varlığını hissettirmiştir. XVII. Yüzyıl sonlarında delege olarak reisülküttab sıfatıyla Karlofça müzakerelerine katılan ve çok başarılı bir hizmet ifa eden Rami Mehmed Paşa'nın meslek çizgisi önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Onun reisülküttablıktan sadrazamlığa yükselmesi, kalemiyeye yeni bir güç vererek seyfiye ile aynı seviyeye getirmiştir. Seyfiyenin tekelindeki sadrazamlık yolu kalemiyeye de açılmıştır. Nitekim XVII. Yüzyılın sonlarından itibaren Elmas Mehmed Paşa, Yeğen Mehmed Paşa, Abdülkerim Paşa, Arifi Ahmed Paşa, Koca Ragıp Paşa, Sopasalan

Kamil Paşa, Yenişehirli Osman Paşa, Yirmisekizçelebizade Mehmed Said Paşa ve Hamza Hamid Paşa kalemîyeden seyfiyeye geçip merkezde ve taşrada idari görevler yapmışlardır.

Kalemiye Osmanlı bürokratik geleneklerinin oluşmasında, resmi yazışma usullerinin ortaya çıkmasında, ihtiyaçlar doğrultusunda yeni kalem ve defter, evrak serilerinin ihdas edilmesinde rol oynamış, ayrıca dil, edebiyat, tarih, coğrafya, sanat ve musikiye önemli katkılarda bulunmuştur. Devlet idaresi ve ıslahatına dair eser yazanların birçoğu kalemiye erbabıdır.¹⁹

¹⁹ İpşirli, “Kalemiye”, İA, C. 24, s. 248-249

4. OSMANLI DEVLETİ EĞİTİM SİSTEMİ

4.1. Geleneksel Yaygın Eğitim Kurumları

4.1.1. Camiler

Osmanlı klasik dönemi olarak adlandırılan devletin tüm kurumları ile zirvede olduğu 15. ve 16. yüzyıllarda modern anlamda devletin eğitim ve öğretim hizmetleri merkez teşkilatına bağlı herhangi bir kurum ve mevki tarafından idare edilmediği gibi devlet anılan dönemde böyle bir sınıflandırma yapmamıştır. Tanzimat döneminde Maarif Nezareti kuruluncaya kadar geçen süre içerisindeki kurumlar incelemeyi kolaylaştırmak maksadı ile yaygın ve örgün eğitim kurumları olarak tarafımızdan sınıflandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde medrese eğitimine benzer bir eğitim de cami ve kütüphanelerde, aynı zamanda zengin devlet adamları ve ulemanın konaklarında yürütülmüştür. Edebiyat ve sanat ile zenginleştirilmiş bu paralel serbest eğitim ve kültürel faaliyetler son döneme kadar sürdürülmüştür.¹

Cami ve mescitler, ibadet dolayısıyla topluma dini-ahlaki bilgi ve nasihat verilen yerlerdi. Fakat onlar ayrıca, bir açık eğitim ve konferans yeri işlevini de iki biçimde yerine getirmişlerdir: 1. Medreseler her ne kadar kendi binalarında ders yapıyorlarsa da, camilerde de sık sık ders yapılır, bunları herkes izleyebilirdi. 2. Dersiam denen meşhur hocalar kent ve kasabaların büyük camilerinde, cami dersler adıyla herkese açık olarak dersler verirlerdi. Cemaat, hocanın etrafında halka olur, anlatılanları dinlerdi. Bu derslerin düzenli izleyicileri vardı. İkinci namazından sonra daha sık yapıldıkları için ikinci dersleri de denirdi.

Camiler, siyasi konuların konuşulduğu, cemaata açıklandığı yerlerdi de. Halkı milli bir mesele karşısında bilinçlendirmek, onun moralini yükseltmek için camilerden yararlanılmıştır.²

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1999, C. 1, s. 230

² Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul 1999, s. 91

Camiler günümüzde hala elifba kurslarının yani Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmenin ilk adımının atıldığı yerlerdir. Bu uygulama İslam Tarihi kadar eski bir uygulamadır. Ortaçağ Türk ve İslam kentlerinde büyük medreselerin de yine camilerin külliyelerinin aksami olarak inşa edilmeleri de bundan ötürüdür.

4.1.2. Tekke ve Zaviyeler

Medrese eğitiminden farklı olarak daha çok halk kitlelerinin eğitimini ve mensuplarının nefis terbiyesini hedef alan tekke ve zaviye gibi dergahlarda yaşanarak sürdürülen eğitimin Osmanlı eğitim, din, tasavvuf ve kültür hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır.³

Bunlar mensuplarına musiki, raks, beden, ahlak eğitimi vermeyi, onların fikri düzeyini yükseltmeyi amaçladıkları ölçüde yaygın eğitim kurumu sayılırlar. Buralarda halk ve tasavvuf musikisi, halk edebiyatı da gelişme imkanı buluyordu. Bazıları ise gerçek bir beden eğitimi ocağı idi. Bu, o zamanlar Türklerin beden sağlığı ve gücü ile fikri ve ahlaki olgunluğu bir arada düşündüklerini göstermektedir. Evliya Çelebi I. Murad'ın Edirne'de yaptırdığı Güreşçiler Tekkesi'nde, seksen çift pehlivan dervişin yaz kış her Cuma günü yağlı güreş tuttuğunu, manda derisinden kışpetlerinin 40-50 okka geldiğini, tekkede dervişlerin demir yayları, güzleri bulunduğunu yazar.⁴

4.1.3. Kütüphaneler

Türkler yazıyı, kutsal saymışlardır. Sokakta bulunan yazılı bir kağıt parçası saygı ile alınır, bir duvar kovuğuna sokulurdu. Kitaplar yüksekçe dolaplar içinde saklanırdı; yazılı bir şey, konusu ne olursa olsun, ayak altında kalmamalıydı. Bu saygı nedeniyledir ki, özellikle medreselerde bitişik bir çok kütüphane yapılmış, bunlardan öğrenciler ve araştırmacılar kadar isteyen herkes yararlanmıştır.⁵

³ İhsanoğlu, a.g.e., s. 230

⁴ Akyüz, a.g.e., s. 92

⁵ a.g.e., s. 92

Vakıf kütüphanelerinde okuma yanında öğretimle ilgili faaliyetlerin ve ibadetin ne zaman başladığını kesinlikle söylemek mümkün değildir. Ancak, kütüphanelerin müstakil bir yapıya kavuşmalarından sonra kütüphanede öğretim ve ibadet yapabilme imkanı ortaya çıkmıştır.⁶

Osmanlı padişahları ve devlet adamları sadece vakıflar kurarak sosyal hizmet üretmemişlerdir. Kitap vakfederek ilmi hayatın kamuya açılması konusunda da önemli adımlar atmışlardır. Sultan II. Murad dönemi Edirne Kütüphanelerindeki kitaplar üzerinde bulunan “Vakf-ı Sultan Murad Han” ibareli mühürler bunun açık delilleridirler.⁷

4.2. Geleneksel Örgün Eğitim Kurumları

4.2.1. İlköğretim

İlk tahsil veren bu mektepler, 5-6 yaşlarındaki çocuklara okuyup yazmayı, bazı dini bilgileri ve dört işlem den ibaret olan matematik dersini verirdi. İslam'dan önce “Küttab” adıyla Hıre’de mevcudiyetini gördüğümüz bu okulun Müslüman-Türk devletlerinden Karahanlı ve Selçuklular’da “Sıbyan Mektebi”, Osmanlılar’da ise “Daru’t-talim” “Daru’l-ilim” “Muallimhane” “Mektep” “Mektephane” “Mahalle Mektebi” “Taş Mektep” ve “Mekteb-i İbtidaiye” isimleriyle anıldıkları görülmektedir. Osmanlılar’da da bu mektebin hocasına “muallim”, yardımcısına “kalfa”, talebelerine de “talebe”, “suhte”, “tilmiz”, “puser” ve “şakird” denilmekteydi.⁸

4.2.2. Orta ve Yüksek Öğretim

Osmanlı Devleti’nde, kuruluşun ilk dönemlerinden itibaren ilim ve kültür alanında çalışmalar yapıldığı malumdur. Zira Türkler daha Anadolu’ya gelmeden önce de ilmi faaliyetlerde bulunmuşlar ve özellikle Büyük Selçuklular’da olduğu gibi Anadolu Selçuklu Devleti’nde de çeşitli şehirlerde her biri önemli ilmî araştırmaların

⁶ İsmail Erünsal, “İslam Medeniyeti’nde Kütüphaneler”, DGBİT, C. 14, s. 303

⁷ A. S. Ünver, “Edirne’de II. Murad’ın Kurduğu Üç Kütüphane”, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1972, s. 256

⁸ Cahit Baltacı, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, OA, C. 2, s. 9

yapıldığı ve hemen hepsi bugünkü manâda birer üniversite hüviyeti arzeden medreseler tesis etmişlerdi. Ders okunan yer manasına gelen medreseler gerek teşkilat, gerekse idari bakımdan daha sonra kurulacak olan Osmanlı medreselerine örnek olmuştur. Ayrıca birçok ilim adamı bu medreselerde görev almıştır. Nitekim Osmanlılardan önceki Anadolu medreselerinde görülen ve kurulan bu tesislerin devamlılığını teminat altına alan vakıf müesseseleri sayesinde ilmî fonksiyonları aksamadan Osmanlılarda da aynen devam etmiştir.⁹ Osmanlı vezir ve beylerbeğileri ile diğer ümeranın zabt edilen yerlerde cami, medrese, mektep, imaret vesair tesislerini görmekteyiz; işte bu suretle az zamanda bu ilmî, içtimaî müesseselerle şehir ve kasabalara İslâm damgası vurularak Türk yurdu îmar edilmiştir.¹⁰

Osmanlılarda medreseler yaptıkları ilmî faaliyetlere göre derece ve sınıflara ayrılmıştır. Meselâ kuruluşta İznik medresesi beyliğin birinci derecede medresesi beyliğin birinci derecede medresesi olurken, Bursa'nın fethinden sonra burada yaptırılan Manastır medresesi, I. Murad'ın Çekirge'deki medresesi, Yıldırım medresesi, Çelebi Mehmed'in Yeşil medresesi, İznik medreselerini ikinci plana düşürmüştür. Bursa medreselerinin ehemmiyeti de II. Murad'ın Edirne'de yaptırdığı Daru'l-hadis ve Üç Şerefeli medreselerin tesisine kadar devam etmiştir. Hatta İstanbul'da Sahn-ı seman'ın yapılmasından sonra bile Edirne medreselerinin ehemmiyeti bir müddet daha devam etmiştir. Ancak bir müddet sonra Sahn-ı seman medreseleri birinci sıraya yükselerek Osmanlı memleketlerindeki diğer medreselerin üstüne çıktı. İstanbul'da ise Sahn medreseleriyle Ayasofya önceleri eşit tutulmakla birlikte daha sonra Ayasofya medresesi Sahn'ın üstüne çıktı. Eyüb medresesi ise bazan Sahn'la aynı, bazan da ondan aşağı tutuldu. Öte yandan medreselerin adedinin çoğalması yeni bir teşkilatı gerektirdi. Her ne kadar daha Yıldırım Bayezid zamanında bir organizeye tabi tutulduğu ve II. Murad tarafından medreselere yeni bir nizam verildiği anlaşılmaktaysa da, asıl teşkilat Fatih zamanında yapılmıştır.¹¹

⁹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 129

¹⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 2

¹¹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 135

4.2.3. Mesleki ve Teknik Eğitim

Esas olarak İslam dini, hukuku ve Arapça öğretimi yapan genel medreselerin yanında, bazı meslek ve ihtisas medreseleri de vardı.¹² Genel medreselerden daha geniş bir şekilde hadis eğitimi verilmek için kurulmuş darülhadisler, Edirne’de Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan eğitim ve uygulamanın beraber yürüldüğü darüşşifa, İstanbul Süleymaniye külliyesi içerisinde bulunan darüttıp, Mevlana’nın mesnevisinin okutulduğu darülmesnevi, hafız yetiştiren darülkurrular bu alandaki medreselere örnek teşkil ederler.

Fütüvvet ve ahiliğin devamı olarak XV. asırda Osmanlı tarihinde ortaya çıkan loncalar, esnafın kurduğu meslek kuruluşlarıdır. Ahiliğin iktisadi ve mesleki yönünü devam ettiren loncalar Osmanlıda eğitim ve öğretim veren başka bir kuruluştur. Loncalar da ahiliğin bir çok özelliklerini muhafaza etmişlerdir. Seyyid Mehmed b. Alaeddin'inin 1524'te yazdığı Fütüvvetname-i Kebir' inde ahilikteki özelliklerin loncalarda da devam ettiği görülmektedir. Keza Münirî'nin "Nisabu'l-ihlisab ve adabu'l-iktisab" adlı eserinde de loncalardaki adab ve erkânı bulmak mümkündür. Evliya Çelebi de XVII. asırda İstanbul’da 1109 adet Lonca ve bunlara bağılı 126.000 insanın bulunduğunu kaydeder.¹³ Bu yönleri ile loncalar hem birer mesleki dayanışma teşkilatı hem de meslek erbabını yetiştiren birer meslek eğitim kurumu olmaktadır.

4.3. Tanzimat Döneminde Kurulan Yeni Eğitim Kurumları

Osmanlı Devleti’nin 17. Yüzyıldan itibaren Batı Avrupa ittifakı karşısında savaşlarda mağlubiyetler, diplomatik alanda da büyük toprak kayıpları ile sonuçlanan antlaşmalar imzalaması devlet adamlarında ıslahat ihtiyacı fikrini doğurmuştur. 18. Yüzyıl boyunca kesintilerle süren ıslahat hareketleri 19. Yüzyılda tüm kurumları ile batı tarzı bir devlet yapılanmasını gündeme getirmiştir. Yeniden yapılanma çalışmalarından tüm devlet kurumlarında olduğu gibi eğitim kurumları da etkilenmiştir.

¹² Akyüz, a.g.e., s. 62

¹³ Baltacı, a.g.m., s. 143

Tanzimat dönemi eğitim hizmetleri açısından yeni eğitim kurumlarının açıldığı bir dönem olma özelliğinin yanında bu kurumların merkez teşkilatı tarafından idaresini sağlayacak yapılanmanın da olduğu dönemdir. Bu maksatla 1846'da "Mekatib-i Umumiye Nezareti" kuruldu. 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile hukuki esasları da belirlenmiştir. Fakat imparatorluk sathında çok farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen hatta yabancı devlet ve misyonlar tarafından kurulan okulların sayısındaki büyük artış, devlet tarafından kurulan okullarının sayılarının ve çeşitliliğinin de artması yeni tedbirler alınmasını gerektirmiştir.

İlk misyoner okulu 1824 yılında Beyrut'ta açıldı. Daha sonra faaliyet alanını İstanbul, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yaydı . 1845 yılında 7 olan Amerikan misyoner okullarının sayısı, 1904'e gelindiğinde 465'e yükseldi. Buralarda 22.867 öğrenci eğitim görüyordu. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Protestan Amerikalı misyonerlerin dünyada en büyük faaliyet alanı Osmanlı İmparatorluğu idi. Misyoner okullarındaki öğrencilerin çoğunluğunu Ermeniler oluşturmaktaydı.¹⁴ Devletin tüm okullar üzerindeki denetim yetkisini hukuki temellere dayandırması ise ancak 1915'de gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti Eğitim Sistemi'nde Tanzimat döneminde gerçekleşen büyük dönüşümün Enderun Mektebi'ne etkilerini inceleyebilmek için bu dönemde yapılan çalışmalara ve yeni açılan kurumlara yer verme ihtiyacı duyduk.

4.3.1. İlköğretim Kurumları

4.3.1.1. Sıbyan Mektepleri

Sultan II. Mahmud devrinde ilk defa askeri eğitim sahası yanında sivil eğitim sahasında da ıslahat yapılması düşünülmüş; bu çerçevede 1824 yılında klasik Osmanlı eğitim çizgisini sürdüren sıbyan mekteplerinin durumu ele alınmıştır. II.Mahmud zikredilen tarihte "Talim-i sıbyan" adı ile bir ferman yayınlamış ve burada çocukların eğitimi ve öğretimi için gerekli esasları belirlemiştir. Buna göre çocukların çiraklık yerine mektebe gönderilmesi tavsiye edilmekte, ayrıca çocukların

¹⁴ Bilal Eryılmaz, "Yabancı Okullar", OA, İstanbul 1993, C. 7, s. 20

ergenlik çağına kadar okullara gönderilmesi istenmektedir. Sadece İstanbul için geçerli olan fermanla bazı müeyyideler konmuş, bu arada devam mecburiyeti getirilmiş ve medresenin sıbyan mektepleri üzerinde etkisi olduğundan idareleri Şeyhülislamlığa bırakılmıştır.¹⁵

4.3.1.2. Rüştîye Mektepleri

Rüştîyelerin Osmanlı eğitim düzenindeki statüsünün bugün için tam karşılığı bulunmamaktadır. Buna rağmen rüştîye mekteplerini, kuruluşu sırasında sıbyan mektepleri sonrası eğitimi kapsayan ve aynı zamanda yüksek mekteplere hazırlık okulu şeklinde, 1869'dan sonra ise ilk mekteplerin üstünde ve lise seviyesindeki "idadilerin" altında, ortaokul seviyesinde eğitim veren bir okul şeklinde görmek mümkündür.¹⁶

4.3.2. Orta Öğretim Kurumları

4.3.2.1. İdadiler

Bu terim önceleri, Harb Okulu ve Askerî Tıbbiye'ye girmek isteyen gençlerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılan hazırlık sınıfları için kullanılmış ve 1845'de bunlar ordu merkezleri ile Bosna'da açılmıştır. O zaman programları rüştîyelerden pek farklı değildi ve 11-14 yaşları arasında öğrenci alıyorlardı. Öğretim süreleri üç sınıflı mahallerinde, 4. Ve son sınıfı da birleşik olarak İstanbul'da idi.

İstanbul'da ilk açılan idadi, Mekteb-i Fünun-ı İdeadiyedir (Nisan 1845). Mekteb-i Harbiye öğrencileri sınavdan geçirilerek orta düzeyde bulunanlar bu okula ayrılmıştır. Yine 1845'de Bursa'da bir Askerî idadi kurulmuş ve sonradan Işıklar Askerî İdeadiyesi olarak anılmıştır.

1846'dan sonra rüştîyeler ve 1850'de açılan Darülmaarif'de, sıbyan mekteplerinden gelen öğrencilerin programları izleyebilecek düzeye ulaştırılmaları için açılan özel sınıflara ve bu kurumlara kaynak olan bazı sıbyan mekteplerine de

¹⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s. 303

¹⁶ İhsanoğlu, a.g.e., s. 307

idadi adı verilmiştir. İdeadi teriminin bir orta öğretim kurumunun adı olarak tutunması 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kesinleşmiştir.

Bu Nizamname, Müslüman ve Hıristiyan Osmanlı tebaasını birbirine kaynaştırmak ve ortak bir kültürle yetiştirmek düşüncesiyle 4 yıllık rüştiyelerin üstünde, öğretim süresi 3 yıl olacak ve sancak merkezlerinde açılacak idadi adı altında bir okul tipi düşünmüş ve bununla orta öğretimin süresini rüştiye ile birlikte 7 yıla çıkarmış fakat bu bir süre kağıt üzerinde kalmış ve ancak İstanbul'da Darülmaarif'in yerinde ilk Mülkî İdeadi (1873) ve illerde de iki yıl sonra Mora Yenişehir'inde ilk idadi okulu açılabilmiştir.¹⁷

4.3.2.2. Mekteb-i Sultani

1867 yılında sultan Abdülaziz'in Fransa'ya yaptığı ziyaretin ardından, Fransız projesinde ileri sürülen tavsiyelere uygun olarak Mekteb-i Sultani diğer bir adıyla Galatasaray Sultanîsi açıldı (1868). 1 Eylül'de, rüşdiye ile yüksek-öğretim arasında ve Osmanlılık siyaseti doğrultusunda eğitime başladı. Okulun eğitim süresi beş yıldır; fakat bilgi seviyesi çok düşük olan öğrencileri yetiştirmek maksadıyla üç yıllık hazırlık sınıfı da olmak üzere 8 yıl öğrenim görülmekteydi. Okulun kuruluş modeli Fransız liselerine çok benzemektedir, yönetici ve öğretmenlerin çoğu Fransız idi. Öğretim, Türkçe konular dışında Fransızca yapılmaktaydı. Bu sebeple bir Batı dilinde orta dereceli modern bir eğitim verilmesini sağlamak amacıyla Osmanlı hükûmeti tarafından başlatılan ilk ciddî teşebbüs olarak bilinmekte ve batıya açılan bir pencere olarak da vasıflandırılmaktadır. Sultanînin Türkçe, Fransızca, Rumca ve Ermenice olarak yayımlanan 10 maddelik nizamnâmesinin birinci maddesinde, Osmanlı devletinin farklı dinlere mensup çocuklarını bir arada okutmak öngörülmüyor (Şişman, 1989: 17-18). Nizamnameden de anlaşıldığı gibi, Osmanlı tebaasının tamamına açık olacak olan bu okulda, böylece bütün öğrenciler birbiriyle kaynaşacaktı. Okulun öğretime başladığı ilk dönemlerde, çalışma sistemine karşı ülke içinde ve dışında olumsuz değişik tepkiler meydana geldi. Fakat bütün bu olumsuz propagandalara ve yapılan farklı itirazlara rağmen, okula öğrenci rağbeti tahminin üstünde idi. Açılıştan bir yıl sonraki öğretim yılında, öğrenci mevcudu

¹⁷ Akyüz, a.g.e., s. 145

622'yi buldu. Bu tip okulların ülke çapında yaygınlaştırılmasına karar verilmesine rağmen, Tanzimat döneminde buna imkân olmamıştır. Bu yüzden Galatasaray Sultanîsi tek başına lise öğretimini vermeye devam etmiştir.¹⁸

4.3.2.3. Vilayet Sultanileri

1869 Nizamnamesinde her ne kadar vilayet merkezlerinde birer Sultanî açılması öngörülmüşse de bu gerçekleştirilememiştir.¹⁹ 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde, her vilayette, merkezi olan şehir ve kasabada. iki kısımdan teşekkül edecek ve rüştiye üzerinde altı yıllık bir öğrenim verecek "Mekatib-i Sultaniye" açılması esası konulmuştur. Kısm-ı Ali adı altında edebiyat ve ulum kollarına ayrılan ve nizamnamede bütün Osmanlı tebaasına açık olacağı belirtilen bu okullar, yalnız nizamnamenin maddelerinde yazılı kalmış ve imtiyazlı bir vilayet olan Girit'in merkezinde "Mekteb-i Kebir" adı ile kurulan Mekteb-i Sultani hariç tutulacak olursa, hiçbir zaman açılmamışlardır. Bunun yerine yedi senelik öğrenim yapan idadiler, İkinci Meşrutiyet devrine kadar nizamnamenin "Mekteb-i Sultani"den beklediği hizmeti görmeye çalışmışlardır.²⁰

4.3.2.4. Darülmaarif

Öğretmen okulu ilk mezunlarını vermeye başlayınca, rüşdiye okullarını vilâyet merkezlerine yaymak için çalışmalara başlanmıştır. Bu arada 1850 yılında rüşdiyelerin biraz üzerinde "Dârülmaarif" adlı yeni bir ortaöğretim kurumu açılmıştır.²¹ İlk Darülmaarif Sultan Abdülmecit'in annesi Bezmialem Valide tarafından yaptırılmıştır.²²

¹⁸ Fatma Ürekli, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd3/sbd-3-22.pdf>

¹⁹ Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Devrinde Eğitim ve Öğretim", DGBİT, C. 12, s. 472

²⁰ İhsanoğlu, a.g.e., s. 321

²¹ Mustafa Ergün, İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, Ankara 1996, s. 31

²² Cahit Bilim, "İlk Türk Bilim Akademisi Encümen-i Daniş", H.Ü. Ed. Fak. Derg., Ankara 1985 C. 3, Sayı 2 s. 88

4.3.3. Yüksek Eğitim Kurumları ve Mesleki Eğitim Kurumları

4.3.3.1. Darülfünun

Tanzimat'tan önceki dönem içerisinde «Tıbbiye»leri saymazsak, bugünkü mânâda üniversite hüviyetinde öğrenim yapan yüksek okullar yoktu. Tanzimat devri, Avrupa tarzında üniversite karakteri taşıyan yüksek okullar açılmasının gerekliliği hususundaki planlama ve tartışma dönemi olmuştur.

Ancak 1863'te kısmen açılabilen ilk Darülfünûn medreselilerin muhalefeti neticesinde faaliyet gösteremedi ve binası da 1865'te bir yangınıyla ortadan kalkınca bu teşebbüs bir müddet unutuldu.

1869 Nizamnamesi'yle ikinci defa Darülfünun kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Nizamnameye göre, açılacak olan «Darülfünun-ı Osmanî » ilmî ve idarî özerkliği olan, başında Nazır ünvanına sahip bir idarecinin (Rektör) bulunduğu bir üniversite olacaktır. Türkçe öğrenim yapacak, herkese açık olarak ve batılı tarzda akademik karakter taşıyacaktı. Yeni Darülfünun için Çemberlitaş hamamıyla Sultan Mahmut arasındaki bir arsaya bina yapımına başlanarak, 1870 yılında tamamlandı. Rektörlüğüne Avrupa'da tahsil görmüş bulunan Hoca Tahsin Efendi tayin olundu. Darülfünun Maârif Nazırı Saffet Paşa'nın nutkuyla 20 Şubat 1870'de öğretime açıldı. Açılışa Sadrazam Ali Paşa hazır bulunduğu gibi Şeyh Cemalettin Afganî Arapça, Aristokli Efendi de Fransızca birer konuşma yaptılar. Fakat bu teşebbüs de uzun sürmedi. Nitekim verilen derslerin dini inançlara aykırılığı öne sürülerek evvelâ Hoca Tahsin Efendi görevden alındı, arkasından (11 Aralık 1870) dersler kesildi ve 1871 yılı ortalarında da Darülfünun kapatıldı.

II. Abdülhamid Darülfünun'un açılma zamanının geldiğine karar verdi ve tahta çıkışının 25. yıldönümünde 1 Eylül 1900 (19 Ağustos 1316) tarihinde açılması için irade çıkardı. Buna dayanılarak Mekteb-i Mülkiye binasında Darülfünun-ı Şahane, Maarif Nazır Zühtü Paşa tarafından bir nutukla açılmıştır. Yüksek tahsil seviyesine gelmiş gençlerin ülkede yetişmesini, ilim ve irfanın gelişmesini sağlamak maksadıyla açılan Darülfünun-ı Şahane'de İlahiyat (Ulum-ı Diniye), Edebiyat ve Fen (Ulum-ı Riyaziye ve Tabiye) Fakülteleri mevcuttu. Ayrıca, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i

Tıbbiye ve Mekteb-i Hukuk da Darülfünûn'a bağlanmıştır. Darülfünûn-ı Şahâne, bu haliyle II. Abdülhamid devrinin sonuna kadar devam etmiştir. Bu devrin eğitim alanındaki yenilikleri içerisinde «İstanbul Darülfünunu» adıyla yer almıştır. 1908-1909 yıllarında Darülfünun'un Fünun şubesinde öğrenimin üç yıl, Ulûm-ı Aliye-i Diniye Şubesi ve Hukuk'ta öğretimin dört yıl olduğu görülmektedir. Darülfünun'un 1934 tarihinde lağvedilinceye kadar geçirmiş, olduğu gelişme ve özerklik çalışmalarının temelini II. Abdülhamid devrindeki yenilikler oluşturmaktadır. Bu devirde Avrupa'nın ilim ve teknikte ilerlemesi karşısında geri kalmışlığın ancak memlekette kurulacak ilmî müesseselerle halledilebileceği fikri hakim olmuştur.²³

4.3.3.2. Darülmuallimin

Öğretmen yetiştirme ihtiyacı ilk Rüştîyeler açıldıktan sonra hissedilmeye başlanmışsa da ilk öğretmen okulunun Darülmuallimin adı altında 16 Mart 1848'de açıldığını görüyoruz. Böylece yeni açılan modern okullara yeni tip öğretmen yetiştirilmek üzere önemli bir adım atılmış ve öğretmen-okul ilişkisinin önemi anlaşılmış oluyordu.²⁴

Bakanlık 1910 yılında bazı yeni öğretmen okulları açarken, eski okullardan da dokuz tanesini yatılı ("leyli") hale getirdi. Emrullah Efendi, gündüzlü öğretmen okullarının hiç verimli olmadığını, onun için bütün öğretmen okullarını yatılı hale getireceğini söylüyordu.

1911 yılı başlarında ülkede 13'ü yatılı olmak üzere 35 öğretmen okulu vardı. 1911'in ortalarında ise Öğretmen okullarının sayısı 38'e çıkmıştı ve bunlardan 24 tanesi ilköğretmen okulu seviyesindeydi. Bu öğretmen okulları, rüşdiyeden çıkanları veya o derecede bilgisi olanları alıyordu. Çok fazla başvuranlar olursa, yarışma sınavı ("müsabaka imtihanı") açılıyordu.²⁵

²³ Kodaman, a.g.m, DGBİT, C. 12, s. 474

²⁴ a.g.m., s. 482

²⁵ Ergün, a.g.e., s. 433

4.3.3.3. Darümuallimat

Kız okulları için öğretmen yetiştirmek maksadıyla ilk kız öğretmen okulunun (Darümuallimât) 1870 yılında açıldığını görüyoruz. Bu okul gerek program, gerekse bina ve öğretmen bakımından 1908'e kadar daima gelişme göstermiştir.²⁶

4.3.3.4. Mülkiye Baytar Mektebi

1839 yılında Osmanlı ordusunun veteriner ihtiyacını karşılamak üzere Askerî Baytar Mektebi açılmıştır. Fakat, geçiminin büyük bir kısmını hayvancılıktan temin eden toplumun veteriner ihtiyacı pek düşünülmemiştir. Ancak, II. Abdülhamid devrinde sivil veteriner ihtiyacı hissedilmiş ve bu ihtiyacı karşılama yolları aranmış ve bulunmuştur. Nihayet 1888 yılında idadi tahsiline dayalı dört yıllık Mülkiye Baytar Mektebi kurulabildi. 1889'da da öğrenci almaya başladı. Fakat, mektebin müstakil bir binası olmadığı için ilk yıllar, öğrencilerin birinci ve ikinci sınıf derslerini, Mülkiye Tıbbiyesi'nde, son ik sınıf derslerini de Halkalı'da yapılmakta olan Ziraat Mektebi'nde okumaları kararlaştırılmıştır. Ziraat Mektebi binası 1891 bitirilince Baytar Mektebi öğrencileri oraya nakledilmiştir. Ziraat Mektebine de öğrenci alınmaya başlanınca, mektebe Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adı verildi.²⁷

4.3.3.5. Ziraat Mektebi

Ziraat eğitiminde ilk teşebbüsler Tanzimat döneminde başlamaktadır. 1847 yılında İstanbul yakınlarında "Ziraat Talimhanesi" adı altında bir ziraat okulu açılmasına teşebbüs edildiği bilinmektedir. Okulun kuruluş maksadı, o sırada Yedikule'de açılmış bulunan bez dokuma fabrikasına gerekli ipliğin hammaddesini sağlayacak pamuğu yetiştirmek ve pamuk ziraatini geliştirmektir. 1263/1847 senesinde, Yeşilköy'de bulunan Ayamama çiftliği talimhane şekline getirilerek ilk pamuk ziraati uygulama eğitimi burada verilmeye başlanmıştır.²⁸

²⁶ Kodaman, a.g.m., s. 484

²⁷ a.g.m., s. 482

²⁸ İhsanoğlu, a.g.e., s. 333

1891'de Halkalı'daki binasına taşındıktan sonra Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adını aldı. Her yıl, düzenli 20-30 mezun vererek Türkiye'nin tarımsal gelişmesine katkıda bulunmuştur.²⁹

4.3.3.6. Sanayi Mektebi

1865-73 yılları arasında kesif bir çalışma gösteren Islah-ı Sanayi Komisyonu bir çok geleneksel sanayi kolların da şirketler kurulmasını temin etmiştir. Kurulan şirketlere 12 yıl imtiyaz verilmiş, ürünlerinin devlet tarafından satın alınması sağlanmış; ayrıca 6 yıl içinde yurtdışından getirecekleri makina tesis ve araçları gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Devlet ve şirketler eliyle kurulacak sanayi dallarında çalışacak kalifiye elemanları yetiştirmek üzere Sanayi Mektebi kurulmuştur.³⁰

Kurulan bu ilk sanayi mektepleri, daha sonraki modern sanayi okullarına model olmuş ve onların temelini teşkil etmiştir. Ayrıca İstanbul'da 1868'de Islah-ı Sanayi Mektebi açıldı. Demircilik, kunduracılık, dökmeçilik, makinecilik, mimarlık, terzilik ve mücellidlik branşları olan bu okula yatılı olarak 13, gündüzlü olarak ise 30 yaşın altındakiler alındı. Bir yıl sonra yine İstanbul'da kızlar için Kız Sanayi Mektebi açıldı.³¹

4.3.3.7. Orman ve Maden (Maadin) Mektepleri

Tanzimat devrinde ayrı ayrı açılmasına karar verilen Orman Mektebi (3 Ocak 1871) ile Maadin Mektebi (4 Ocak 1874) II. Abdülhamid döneminde tekrar gözden geçirilerek ıslah edilmişler ve yeni bir hüviyete kavuşturulmuşlardır. 1881 yılında her iki okul da Orman ve Maadin Mektebi adı altında birleştirilerek Maliye Nezaretine bağlanmıştır. Öğretim süresi dört yıl idi. İlk iki yıl müşterek okutuluyor, son iki yılda ise Orman ve Maden kollarına ayrılarak branş tahsili veriliyordu. Orman bölümü daha sonra 1891'de Halkalı Ziraat Mektebi'ne taşınmıştır. Maden kısmı ise

²⁹ Necdet Sakaoğlu, "Türkiye'de Eğitim", Forum İstanbul Ön Bilgi Raporu, s. 11

³⁰ Mümtazer Türköne, "Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt", OA, C. 6, s. 61

³¹ Ürekli, a.g.m., s. 395

kapanmıştır. Fakat, II. Meşrutiyet döneminde 1909 yılında Orman Mekteb-i Âli'si adı altında Orman Mektebi tekrar açılmıştır.³²

4.3.3.8. Sanayi-i Nefise Mektebi

3 Mart 1883'de eğitime başlayan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi mimarlık, resim, heykel ve hakkâklık (Gravürcülük) bölümleri ile kurulmuştur, Heykeltıraş Oksan Yervant Efendi, müdür yardımcısı olarak işleri filen yürütürken, heykel atölyesinin de hocalığını yapmıştır, resim atölyelerini Salvatöre Valeri ile Warnia Zarzecki, desen hocası Zerzecki, yağlı boya teknikleri hocası Valeri, mimarlık bölümünün hocaları da, Alexander Vallaur ile Philippe Bello idiler. Osman Hamdi Bey'in ve daha sonra bu okulda görev yapan diğer hocaların büyük bir bölümünün Fransa'da eğitim görmüş olmaları, okulda ağırlıklı olarak Fransız sanat eğitiminin verilmesine neden olmuştur.³³

Sanayi-i Nefise Mektebi II. Meşrutiyet'ten sonra da faaliyetini sürdürmüş olup, 1917'de müstakil bir okul haline getirilmiştir. İttihat ve Terakki hükümeti bu okulun benzerini 1914 yılında İnas Sanayi-i Nefise Mektebi adı altında açarak, kız çocuklarının sanat dallarında da yetişmesine önayak oldu.

Cumhuriyet devrinde, Sanayî-i Nefise Mektebi'ne yeniden çeki düzen verildi. Evvelâ Fındıklı'da, bulunan güzel bir sarayı (Meb'usan dairesi) okula tahsis edildi. Okulun imkânları genişletildi, Öğretim kadrosu ve programları yenilendi ve takviye edildi. 1926 yılında da mektebin adı Güzel Sanatlar Akademisi'ne çevrildi.³⁴

4.3.3.9. Hukuk Mektebi

Tanzimat devrinde hukuk alanında adil mahkemeleri teşkilatlandırmak ve muhakeme usullerini yeni usullere göre düzenlemek ve günün ihtiyaçlarına uygun kanunlar tedvin etmek konusunda girişilen ıslahat hareketleri, bu teşkilatta görev

³² Kodaman, a.g.m., s. 489

³³ Birgül Coşkun, "Görsel Sanatlarda Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi İle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Değerlendirilmesi", Ankara 2007, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 49

³⁴ Kodaman, a.g.m., s. 485

alacak insan gücünü yetiştirmek gereğini de ortaya çıkarmıştır. Bu maksatla nizami mahkemeler için personel yetiştirmek ve onlara gerekli kanunlarla hukuk usul ve prensiplerini öğretmek için girişilen ilk teşebbüs, Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nezareti tarafından, kendi memurları için devam mecbur tutulan ve diğer memurlardan istekli olanları da kabul eden ve 2 Temmuz 1870 tarihinde öğretime açılan bir yıl öğrenim süreli "Kavanin ve Nizamât Dershanesi" olmuştur.³⁵

1874'de eğitime başlayan Darul Fünun-u Sultani'de, Hukuk Mektebi, Mülkiye Mühendis Mektebi ve Edebiyat Mektebi'nden oluşan üç şube açılmıştır.. Hukuk Mektebi'nin nizamnamesine göre mektepten mezun olanlar Adliye Nezareti'nde memur veya diğer hizmetlerde görevlendirilecek ve Osmanlı memleketinin her yerinde avukatlık yapabileceklerdir. Buraya, Mekteb-i Sultani ve idadi mektepleri veya Dersaadet ve taşradaki gayri müslim hususi mekteplerinden mezun olmuş diplomalı talebeler de alınacaktır. Yanında şahadetnamesi olmayan, ancak daha önceleri Osmanlıca, Fransızca ve fen tahsili görmüş bilgili kimseler de kurulacak bir heyet huzurunda imtihan edilerek okula kabul edilebileceklerdir. Başarılı olmayanlar eksiklerini tamamlamak için Mekteb-i Sultani'de bulunan özel sınıflara talebe olarak devam edebilecek ve bir veya iki yıl sonra tekrar imtihan edileceklerdir. Başarılı oldukları takdirde Hukuk Mektebi'ne kabul edileceklerdir. Mektebin öğretim süresi dört yıl olup, dört yıl sonunda dersleri başarıyla tamamlayan talebeler doktor ünvanıyla mezun olacaklardır. Bu mektebe kayıt yaptırmadan derslere devam eden ve özellikle memur kesiminden olan "müstemiler"e (dinleyicilere) diploma yerine derslere devam ettiklerine dair birer tasdikname verilecektir. Talebeler dört yıl boyunca kayıt vesair muameleler için para ödemeyecekler, yalnızca doktora risalelerini (mezuniyet tezlerini) kendi paralarıyla tab edeceklerdir.³⁶

4.3.3.10. Mekteb-i Mülkiye

Tanzimat bürokrasisinin eğitim alanında ilk elde yaptığı düzenlemeler de, II. Mahmud devrindekinden daha farklı nitelikte değildi. Birbiri ardına Darümuallim (1847), Mekteb-i Mülkiye (1859) gibi sözde yüksek öğrenim düzeyinde okullar

³⁵ İhsanoğlu, a.g.e., s. 340

³⁶ Cahid Baltacı "Osmanlı'da Eğitim Sistemi", OA, C.2, s. 99

kuruyorlardı. Bunlar askeri ve sivil bürokrasi kadrolarının gereksinmesini karşılamak için açıldılar, ancak gerçek bir uzmanlaşma eğitimini veren okullar olmadılar. Tanzimat bürokrasisi bundan sonra öğretimi yaymak ve bu okulları beslemek için ilköğretimi örgütlemeye giriştiler.³⁷

Osmanlı' da ilk sivil yüksek okul . "Mekteb-i Mülkiye"dir. Kaymakamlık ve müdürlük gibi umur-i mülkiyede istihdam olunacak memurları yetiştirmek için açılmış bir yüksek okuldur. 12 Şubat 1859'da İstanbul'da Sultanahmet'de açıldı. Öğretim süresi iki yıl olan bu mektebin öğretim süresi daha sonra 30 Ekim 1867'de dört yıla çıkarılmıştır. İki yıllık devresinde fenn-i tarih ve coğrafya , hesap, ekonomi, politik nizam-ı cedide ve muahadat-ı saltanat-ı seniyye; dört yıllık devresinde de bunlara ilaveten umumi devletler hukuku, usul-i defteri, muhasebe ve Fransızca dersleri okutulmaktaydı. Mülkiye Mektebi 6 Eylül 1915'te geçici bir kanunla Daru'l-Fünun'un Hukuk Fakültesine bağlanmıştır.³⁸

4.3.4. Askeri Eğitim Kurumları

4.3.4.1. Askeri İdadiler

Hazırlamak, geliştirmek mânâsına gelen Arapça «îdad» kökünden türetilmiş olan idadi kelimesi, hazırlama yeri demektir. Bunun içindir ki 1869'dan önce pek çok okulların hazırlama sınıflarına idadi denmiştir. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'yle açıklığa kavuşan ve yerine oturan bu terim, ilk defa başlı başına orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır. Böylece idadi kelimesi yeni bir mânâ ve muhteva kazanmıştır.³⁹

Askeri okula talebe hazırlamak gayesiyle İstanbul, Edirne, Manastır, Bursa, Şam ve Bağdad'da olmak üzere 6 hazırlık okulu {mekteb-i idadiye) açılmıştır.⁴⁰ Baltacı, bu idadilerin 5 olduğunu iddia etmekte İstanbul'daki askeri idadiyi zikretmemektedir.⁴¹Kodaman da askeri idadi sayısını 5 olarak vermektedir.⁴²

³⁷ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1999 s. 187

³⁸ Baltacı, a.g.m., s. 103

³⁹ Kodaman, a.g.m., s. 468

⁴⁰ M. A. Ubcini, Osmanlı'da Modernleşme Sancısı, İstanbul 1998, s. 157

⁴¹ Baltacı, a.g.m., OA, C. 2, s. 89

İhsanoğlu 1906 yılında idadi sayılarının vilayetlerde askeri ve sivil toplam 109 olarak vermekte, askeri ve sivil ayrımı yapmamakla birlikte İstanbul'da askeri bir idadinin varlığından söz etmektedir.⁴³Bu da Ubcini'nin verdiği dolaylı olarak doğrulamış olmaktadır.

Askeri idadiler varlıklarını imtihanla öğrenci alan kurumlar olarak Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar korumuşlardır. İstanbul ve Bursa askeri idadileri Kuleli ve Işıklar askeri liseleri olarak varlığını sürdürmektedir.

4.3.4.2. Askeri Baytar Mektebi

İlk defa 1839 yılında II. Mahmut'un gayretleriyle kurulan okulun maksadı atlı sınıf birliklerindeki erlere hayvan tedavisi hakkında bilgi vermektir. Bu okulun öğrencilerinin 1949 yılından itibaren bir kısım derslerini Harp Okulunda görmeleri temin edilerek veterinerlik öğretimine geçilmiştir. 1872 tarihinde Veteriner sınıfları Askeri Tıbbiye bünyesine alınmıştır. Bir müddet burada öğrenim süresi üç yıl olan müstakil bir şube halinde varlığını sürdürmüş ve 1888 yılında tekrar Harbiye'ye nakledilmiştir.

Okulun kuruluş amacına uygun bir şekilde teşkilâtlanması II. Abdülhamid devrinde tamamlanmıştır. 1886 yılında yatılı ve öğretim süresi dört yıl olan Baytar Rüşdiyesi açıldı. Burayı bitirenler öğrenimlerini Tıbbiye İdadisinde tamamladıktan sonra Baytar sınıflarına alınıyordu.

1896'da kadrosu Avrupa'da yetişmiş elemanlardan oluşturulan okulda, öğretim süresi beş yıla çıkarılmıştı. Bu sınıflar 1905'te Askeri Tıbbiye bünyesine alınmışsa da 1909'da tekrar ayrılarak müstakil bir meslek öğretim okulu halinde ve «Askeri Baytar Mektebi» adıyla eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.

⁴² Kodaman, a.g.m., s. 470

⁴³ İhsanoğlu, a.g.e., s. 318

1921 senesine kadar hüviyetini bu şekliyle devam ettiren okul, bu tarihte Mülkiye Baytar Mektebi ile birleştirildi. 1933 yılında ise, Ankara'ya nakledilerek bu günkü Veteriner Fakültesi'nin temelini oluşturmuştur.⁴⁴

4.3.4.3. Mühendishane-i Bahr-ı Hümayun

Mustafa III, Çeşme deniz muharebesinde, Osmanlı donanmasının uğradığı acı yenilgiden ders alarak kaptan yetiştirmek gereğini duydu. Bu sebeptendir ki, o vakit, Osmanlı hizmetinde bulunan Baron dö Tot bir deniz okulu meselesini incelemeğe memur edilmiş ve neticede mühendishane-i bahri-i hümayun veyahut, bazı tarih metinlerinde rastlandığı gibi, hendesehane açılmıştır (1773).⁴⁵

Mühendishane-i Bahri Hümayun da genişletilmiş ve yetenekli subay yetiştirilmesi için eğitim programı modernleştirilmişti.⁴⁶ Önceleri "Hendese odası" adıyla tek odada derse başlayan mektep 1776'da 23 odalı bir mühendishane haline getirildi ve okula Fransız öğretmenleri getirildi. Bu gelişmeyi kendi çıkarlarına aykırı gören Rusya, Fransa'ya başvurarak öğretmenlerini Türkiye'den çekmesini istedi, Fransa'nın kabulüyle bu öğretmenler yerine Türk öğretmenler tayin edildi. Kasapbaşızade İbrahim Efendi'nin başında bulunduğu bu mühendishaneye Gelenbevi İsmail Efendi, Palabıyık Mehmet ve Bahar Efendi'ler hoca tayin edildiler. 1821'deki yangın sebebiyle Parmakkapı'ya. 1834'de Heybeliada'daki Kalyoncu Kışlası'na Cezayirli Hasan Paşa Konağı'na taşındı 1842'de "Mekteb-i Bahriye-i Şahane" adını alan bu mektep 1852'de tekrar Heybeliada'ya taşındı. Bu mektep bugünkü Deniz Harp Okulunun nüvesidir.⁴⁷

4.3.4.4. Mühendishane-i Berri Hümayun

III. Selim, ordu ve donanmanın esasını okula dayandırmağı düşündüğü için, bu meseleye önem verdiğini görüyoruz. 1795 de, Mühendishane-i berriyi kuruyor. Aynı yıl, Mühendishane-i Bahr-ı hümayun veya Mühendishane diye, evvelce gördüğümüz

⁴⁴ Kodaman, a.g.m., s. 478

⁴⁵ Enver Ziya Karal, Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Ankara 1946, s. 71

⁴⁶ Standford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul 1982, C. 2, s. 56

⁴⁷ Baltacı, a.g.m. OA, C. 2, s. 115

okulu genişletiyor. Yine aynı yıl iki okulu birleştiriyor. Mühendishane-i bahri talebelerinin kalfalarıyla beraber haftada iki gün Mühendishane-i berriye gelip ders okumaları usul olarak kabul ediliyor. Mühendishane-i berri için yapılan bir kanunname Mühendishane-i bahri nizamını da görüyoruz.⁴⁸

1871 yılında Harb Okulu'yla birleştirilen mühendishâne, öğrencilerini burada piyade, süvari ve istihkâm subaylarıyla beraber yetiştirmiştir. Ancak, görülen lüzum üzerine, 1878'de tekrar ayrılıp, müstakil olarak faaliyette bulunan özel bir harp ihtisas okulu olarak öğrenimini sürdürmüştür.⁴⁹

1881 senesinde kurmay sınıfları yanında bir de “mümtaz sınıf” adı altında yeni bir sınıf teşkil edilmiştir, Dört yıl olan öğretim süresi beş yıla çıkarılmış ve her yıl Harbiye Mektebi son sınıf talebelerinden daha yüksek tahsil yapmak isteyen ve yabancı dile yatkın olanlar bu beşinci sınıfa alınmışlardır. 1900 senesinde öğretim süresi üç seneye indirilen Mühendishane Topçu Mektebi olarak tamamen Harbiye Mektebi'ne bağlı meslek okulları haline gelmiştir.⁵⁰

4.3.4.5. Tıbbiye

1827 de, İstanbul'da bir tıp okulu açıldı. Bu kez Kahire'de Abu Za'bal Hastahanesinde Mehmet Ali'nin tıp okulunun açılışından sonra bir ay bile geçmeden. Bu okulun amacı yeni ordu için hekim yetiştirmektir. Sivil hekimler, ders kitapları esas itibarıyla hala Calinus (Galenus) 'un ve İbni Sina'nın eserlerine dayanan, Süleymaniye Medresesi tıp bölümü gibi hala geleneksel kurumlarda yetişiyorlardı. Tıbbiyenin - Türkiye'de ilk kez - aşağı yukarı laik bir ilk ve orta öğretime karşılık olan hazırlayıcı bir bölümü de vardı. Okul bir çok kez yeniden düzenlendi. En dikkati çekici düzenleme, eski saray içöğlanlarının okulu olan ve tarihi ta II. Bayezit (1481 - 1512) devrine kadar uzanan, ünlü bir eğitim merkezi Galatasaray'a nakledildiği zaman yapıldı idi. Dersler kısmen Türkçe kısmen de Fransızca idi. Öğretmenler arasında Avrupa'dan getirilmiş bir çokları da vardır.⁵¹ 1838 yılında mevcut bina yeniden inşa edilmiş ve Galata Sarayı, Tıbbiye-i Şahane'ye dönüştürülmüştür.

⁴⁸ Karal, a.g.e, s. 80

⁴⁹ Kodaman, a.g.m., s. 475

⁵⁰ İhsanoğlu, a.g.e., s. 286

⁵¹ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 85

Öğretim dili Fransızca olan bu yüksek okuldan ilk Türk kadın ebeler ile sağlık alanında Devlete hizmet veren kişiler yetişmiştir.⁵²

Zamanla artan talebe sayısı karşısında Asker'i Tıbbiye'den 'ayrılarak Ahırkapı civarında bir binaya taşınmış olan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye 1883 yılında bu binası da kafi gelmediğinden Kadırga Semti'nde satın alınan yeni binasına taşınmıştır. Birçok klinik ilave edilerek genişletilen mektep, 1909'da Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye ile birleştirilerek Haydarpaşa'ya nakledilmiştir. 1915'te Darü'l-Fünun'a bağlanarak bugünkü İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne dönüşmüş ve daha sonra Türkiye'de kurulan diğer tıp fakültelerine kaynaklık etmiştir.⁵³

4.3.4.6. Mekteb-i Harbiye

1834'te törenle açılışından bir kaç yıl önce planlanmış olan bu okul, Osmanlı ordusunun St. Cyr'i olarak hizmet görmek amacıyla açılmıştı ve şartlar elverdiği kadar Fransız örneğine uydurulmuştu. Burada da yabancılar öğretirnde egemen rol oynadılar. Genellikle Fransızca olmak üzere yabancı bir dil bilmek bütün öğretimin ilk ihtiyacı ve ön şartı idi. Tıbbiyedeki gibi, çocuklar için hazırlayıcı bir bölümü de vardı.⁵⁴

Kayıtlara göre kışla tamir edilerek 400 talebeyi alabilecek bir mektep, kütüphane, hamam, hastane, eczahane, matbaa ve diğer müstemilatıyla bir külliye haline getirildi. İki kısımdan meydana gelen mektepte 8 adet hazırlık sınıfında hazırlık dersleri, ikinci kısımda da mesleki bilgiler veriliyordu.⁵⁵

Avrupa'dan ders aletleri getirtilmiş; hesap, hendese, harita ve topografya dersleri okutulmuştur. Bu yeni mektepler vasıtasıyla de Avrupa ilmi ve dilleri Türkiye'ye nakledilirken Türkçe de tedrisat dili olarak ilerliyordu.⁵⁶

⁵² <http://www.gsu.edu.tr/tr/universite/tarihce/>, 2009

⁵³ İhsanoğlu, a.g.e., s. 292

⁵⁴ Lewis, a.g.e., s. 85

⁵⁵ Baltacı, a.g.m., s. 121

⁵⁶ Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1940, C. 2, s. 264

1884 yılında Askeri Okullar Müfettişi sıfatıyla Almanya'dan getirilen Von der Goltz Paşa, 1899 yılına kadar Harbiye okulunda görev yapmıştır. Bu dönemde Askeri okulların ders kitapları yeniden yazdırılmış, eğitim ve öğretim programlarında da bazı değişiklikler yapılarak daha üstün vasıfta ve daha fazla mezun verilmesine çalışılmıştır. Ayrıca mezuniyetten sonra subayların Almanya'ya gönderilerek, Alman kıta ve okullarında bilgi ve görgülerini arttırmaları sağlanmıştır.

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri de, Ordu merkezlerinde piyade ve süvari subayların yetiştirecek Harp Okullarının kurulmasıdır. Bu maksatla Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta birer Mekteb-i Harbiye açılmıştır.⁵⁷

Tıbbiye ve Harbiye mektepleri modernleşme ve ilerilik hareketlerinde birinci derece mevki kazanmış; Sultan Mahmud'dan sonra bu iki müessese Avrupalı fikirlerin temsilcisi olmuştur.⁵⁸

4.3.4.7. Erkan-ı Harbiye Mektebi

Erkan-ı Harbiye Sınıfları 1848'den beri Harp Okulu'nun kuruluşu içinde bulunuyordu. Harp Okulu'nu iyi derecede bitirenlerin alındığı ve iki senelik eğitim-öğretimden sonra «Kolağası» rütbesiyle orduya subay yetiştiren bu sınıf 1867'de yeniden teşkilâtlandırılarak müstakil «Erkan-ı Harbiye Mektebi» tesis edilmiştir. 1878'den sonra öğretim süresi üç yıla çıkarılan okula ayrıca Mühendishâne'den iyi derecede mezun olanların da alınmasına imkân sağlanmıştı.

Askeri, meslek ihtisas derslerinin yanısıra yüksek matematik dersleri de okutulan bu okulda «Askerî» ve fennî» olmak üzere iki şube mevcuttu. Fennî kolundan mezun olanlar «Erkân-ı harp» adıyla ordunun «Askeri Yüksek Mühendis» ihtiyacını karşılıyorlardı. Daha sonraları bunlar ordunun «Kurmaylık» görevlerinde çalıştırılmışlardır. Erkan-ı Harbiyeye II. Meşrutiyet'in ilânından sonra, doğrudan Harp okullarından öğrenci almak yerine, imtihan usûlüyle öğrenci alınmaya

⁵⁷ Kodaman, a.g.m., s. 477

⁵⁸ Osman Turan, Türkün Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, İstanbul 2005, s. 484

başlanmış ve Harb Okulu'nun ayrılarak «Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğime bağlı müstakil bir okul haline getirilmiştir.⁵⁹

Okul, iki esas üzerine dayanıyordu: Askerî bilgi ve düşünceleri geliştirmek ve yabancı dil öğretmek. Eskiden buraya Harbiye son sınıflarında iyi derece tuturanlar alınırken, yeni Yönetmelik, kıtalarda en az iki yıl hizmet etmeyi ve sınav sistemini getirdi. Okula, “lüzumu kadar” öğrenci kabul edilecek, derslere zabıt dinleyiciler de alınabilecekti. Okulun öğretim süresi üç yıl, bir öğretim yılı da 9-10 ay olarak belirlenmişti. Her yıl sonunda yapılan sınavla “öğretime devam edebilecekleri ve edemeyecekleri” belirleyecekti.⁶⁰

Mustafa Ergün okulun 1914 yılında kapandığını iddia etmekte, Bayram Kodaman ise okulun bugünkü Harp Akademilerinin temelini teşkil ettiğini ve 1927 yılında adının bugünkü halini aldığını ifade etmektedir. Harp Akademileri Komutanlığı ise tarihçelerinde 1909-1914 yılına kadar Yıldız Sarayı’nda, 1917 tarihinde 3 ay süre ile Çağlayan Köşkü’nde, 1919-1921 arasında Teşvikiye Şerif Paşa Konağı’nda, 1923-1924 arasında Bayezıt’ta Harbiye Nezareti’nde, 1924-1941 arasında Yıldız Sarayı’nda eğitim öğretim verdiğini ifade yazmaktadır.⁶¹1927 yılındaki isim değişikliği bilgisi ile birlikte kurum tarihçesi Kodaman’ın verdiği bilgiyi doğrulamakla birlikte; 1914-1917 arasında eğitim verilip verilmediği hususunda bilgi vermemektedir. Bu tarihler arasında cereyan eden Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)’ndan ötürü eğitime ara verilmiş olması da mümkündür.

⁵⁹ Kodaman, a.g.m., s. 478

⁶⁰ Ergün, a.g.e, s. 415

⁶¹ www.harpak.edu.tr

5. ENDERUN VE KURULUŞ NEDENLERİ

5.1. Enderun Mektebi'nin Tarihçesi

Saray, mabeyn karşılığı olarak kullanılır bir tâbirdir. Devletin idaresine memur olanlara da, bunun mukabili olmak üzere «Bîrun» denilirdi. Farsça olan bu iki tâbirden enderun iç, birun da dış demektir. Yalnız olarak enderun denildiği gibi «Ende'run-ı hümayun» suretinde de kullanılırdı.¹

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıl ortalarından itibaren medrese dışında en önemli resmi eğitim kurumu niteliği taşır. Daha ziyade mülki ve askeri idarecilerin yetiştirildiği bu mektep, Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için kurulmuştur. Bu vasfı ile resmi Osmanlı ideolojisi veya zihniyetinin öğretilip geliştirildiği temel eğitim birimini teşkil ettiği gibi idari ve siyasi hedeflerin tayininde, devletin ana kurumlarının işleyişinde önemli bir yere sahip olmuştur. Enderun'un II.Murad veya Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde açılmış olduğu şeklinde iki ayrı görüş ileri sürülmekteyse de II.Murad zamanında Edirne Sarayı'nda teşkil edildiği, ancak gerçek teşkilatına Fatih döneminde kavuştuğu söylenebilir.²

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Babüssaade'den girince arz odasının sağ ve solunu ve oradaki avluyu içeren kısma Enderun avlusu diyoruz. Burada kapıdan girince hemen sağında kalan yer Enderun'un ilk odalarıdır.³Bu odalarda yapılan eğitim ve etkinlikler ile yetiştirilen devlet adamları 16. ve 17. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin en üst kademelerinde etkili oldular.

III. Ahmed (1703-1730) zamanında enderun personelinin azaltılması, Silahdar Çorlulu Ali Paşa'nın getirdiği değişiklikler, bir dereceye kadar yeni eğilimin bir ifadesi idi. Odalarda bu devirde kültüre, tahsil ve ma'arife daha çok önem verilmeye başlandı. Ocak yolu denilen terfi için belirli hizmetlerden geçme mecburiyeti kaldırıldı ve yetenekli gençlerin kısa yoldan has-odaya geçebilmesi

¹ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993, C. 1, s. 533

² Mehmet İpşirli, "Enderun", İA, İstanbul 1995, C. 11, s. 185

³ İlber Ortaylı, Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, İstanbul 2008, s. 173

yöntemi kabul edildi. Galata Sarayı ve Yeni Saray, hazine ve kiler odalarına doğrudan doğruya oğlan yetiştiren bir mektep olarak yeniden açıldı. 19. yüzyılda gulam sisteminin son büyük temsilcisi Hüsrev Paşa'dır. Tanzimat'tan önce o, kendi konağında satın almış olduğu 50 kadar köleyi hocalar vasıtasıyla okutup yetiştirmiş, devlet kapısında mühim mevkilere yerleştirmiş ve bunlardan birçoğu paşalığa yükselmişlerdir. II. Mahmud, Batı-Avrupa saraylarını taklit ederek eski Osmanlı saray teşkilatını temelinden değiştirdi, 1831'de Enderun Nazırlığı, 1832'de Mabeyn Müşirliği kuruldu ve 1833 'te Enderun odaları tamamıyla kaldırıldı.⁴ Yerine yeni bir saray teşkilatı kurulmuştur. 1908'e kadar devam eden bu saray teşkilatı, daha sonra yerini pek basit bir saray teşkilatına bırakmış, o da 1924'te hilafetin ilgası ile son bulmuştur.⁵

5.2. Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun'a Duyulan İhtiyaç

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi ile birlikte başladığı kabul edilen yükseliş dönemine kadar devlet teşkilatında da zaman içerisinde de birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde bir eğitim kurumu olma özelliğinin dışında Enderun aynı zamanda saray teşkilatıdır. Temelleri Edirne Sarayı'nda atılıp İstanbul Topkapı Sarayı'nda en mükemmel şeklini alan bu teşkilatın oluşumunda aşağıdaki ihtiyaçların etkili olduğu tarihi bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır:

- Beylikten Devlete Geçiş Sürecinin Ortaya Çıkardığı İhtiyaçlar
- Nitelikli Yöneticilere Duyulan İhtiyaç
- Savaş Esirlerinin ve Kölelerin istihdamı Sorunu
- Farklı Etnik Kökenli Tebanın Sisteme Dahil Edilme İhtiyacı
- Türk-İslam Devletlerinden Kalma Gelenek ve Görenekler
- Komşu Devlet Kurumlarının Osmanlı Kurumlarına Etkileri
- Hanedanın veya Devletin Sürekliliğini Sağlama Sorunu

⁴ Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye, İstanbul 2009, s. 217

⁵ İsmet Binark, "Osmanlı İmparatorluk Sarayının Enderun-ı Hümayun Teşkilatı", Önsayfa Aylık Türkoloji Fikir ve Aktüalite Mecmuası, Ankara 1970, C. 5, Sayı 53-53, s. 30

5.2.1. Beylikten Devlete Geçiş Sürecinin Ortaya Çıkardığı İhtiyaçlar

Osmanlı Beyliği 1299 yılında bir uç beyliği olarak kurulduğu andan itibaren yapmış olduğu fetihlerle coğrafi olarak sürekli genişlemiştir. Öyle ki bu genişleme eğilimi Yıldırım Bayezid 1402 Ankara Savaşını kaybettiği andan 1413 yılında I. Mehmed (Çelebi)'in muktedir oluncaya kadar geçen ve Fetret devri olarak adlandırılan 11 yıllık dönemde kesintiye uğramış olsa da sonraki dönemlerde devam etmiştir. Yarı göçebe bir uç beyliğini yönetmek ile devleti yönetmenin gerektirdiği ihtiyaçlar muhakkak birbirinden farklı farklıdır. Devlet olma yolunda öncelikle siyasi, iktisadi, hukuki, askeri ve içtimai bir yapılanma kaçınılmaz olacaktır. I.Murad (1362-1389) sadece beyliği Tuna'dan Kızılırmak'a kadar geniş bir alana yayarak devletleşme sürecini gerçekleştirdiği düşünülemez. Akıncılar, Gönüllüler ve Türkmen beylerinin gönderdiği birliklerden oluşan orduyu Yeniçeri Ocağı'nı kurarak düzenli bir ordu haline dönüştürmüştür. Yeniçeri Ocağı'na asker temin edecek olan devşirme sisteminin kuruluğu da onun döneminde gerçekleşmiştir. Bu sisteme mali kaynak olarak da tımar sisteminin I. Murad devrinde uygulandığını görmekteyiz. Nitekim tımarla ilgili ilk kayda I.Murad devrinde rastlamaktayız. Kaynaklarda belirtildiğine göre Gelibolu'nun fethini müteakip (1376-77) tımar tevcihleri yapılmıştır.⁶ Ayrıca, Rumeli'deki fetihleri organize edebileceği Edirne şehrine bir saray yaptırmıştır. Her ne kadar kendi döneminde asıl yönetim merkezi Bursa ise de I. Murad'ın halefleri, I. Mehmed ve II. Murad Edirne'yi devletin yönetim merkezi olarak kullanmışlardır. II. Murad devrinde Edirne Sarayı'ndaki teşkilatlanma İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki Enderun'un da temelini oluşturmaktadır.

Kuruluş devrinde I. Murad'ın devletleşme sürecinde gerçekleştirdiği bu hamleler halefleri tarafından da sürdürülmüştür. Sultan II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi faaliyetleri bu konuda en dikkat çekiçi örneklere sahip dönemleridir.

⁶ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1998, s. 95

5.2.2. Nitelikli Yöneticilere Duyulan İhtiyaç

Osmanlı Beyliğinin daha ilk devirlerinde fetihlerle birlikte nitelikli yöneticilere duyulan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Osman Gazi döneminde Karacahisar'ın fethi ile birlikte boşalan evlere yerleşen Türkler Osman Gazi'den bir kadı talep etmişlerdir. Osman Gazi de kadılığı ve hatipliği Dursun Fakı'ya vermiştir.⁷ İlk fetihlerde bu türden örneklere sık sık rastlamak mümkündür. Orhan Gazi'nin İznik'i fethinden sonra 1332'de ilk Osmanlı medresesini inşa ettirmiştir. Bu ilk medresenin ilk baş müderrisi Davud Bin Mahmudü'r-Rumiyü'l Kayseri (öl.1350), Mısır'da tahsil etmiş, nakli ve akli ilimlerde mütehassıs bir bilgindir. Bu zatın Muhyiddin-i Arabinin Fususü'l-Hikem'ine yazdığı şerh ünlüdür.⁸

Bu medresede pratik bir amaç için bilim tahsil edilmediği , belki bilimi bilim için tahsil etmek istediklerini gösteren bir tutumun görülmesidir. Davud'un yerine geçen Taceddin-i Kürdî'nin yerine geçen Kara Alaeddin (öl. 1393) zamanında Orhan Bey, medreseye başvurarak büyüyen ordusu için bir kadı atamak istemiş, ancak müderris ve mezunlardan hiç kimse bu işi kabul etmemiştir.⁹

İznik medreselerinden başka Osmanlılar diğer şehirlerde de medreseler vücuda getirmişlerdir. Nitekim Orhan Gazi Bursa'nın fethini müteakip burada bulunan şehrin en büyük manastırını medreseye tahvil ettiği gibi (Manasur medresesi) ayrıca 1335'de şimdiki Orhan Camiinin yanına ikinci bir medrese daha yaptırmış ve her iki medreseye de vakıflar bağlanmıştır.¹⁰ Osmanlı medrese sistemi, ilk devirde Anadolu Selçuklu ve Anadolu beylikleri medrese sisteminin devamı olarak çıkmıştır.¹¹

Aynı sıralarda bütün askeri birliklerin komutanı olarak bir beylerbeyi rütbesinin de ortaya çıktığı görülüyor: beylerbeyi, yani bütün beylerin, komutanların beyi. Daha sonraları Osmanlı devletinde birden fazla beylerbeyi olduğunu göreceğiz ki bunlar eyalet valileri olarak görev yapacaklar. Orhan Bey döneminde ise bir tek beylerbeyi vardı; belli bir yörenin valisi olarak değil, Osmanlı beyliğindeki bütün askeri

⁷ Haz. Nihal Atsız, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Ankara 1985, s. 28

⁸ Aykut Kazancıgil, "Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji", OA, İstanbul 1994, C. 7, s. 15

⁹ Hüseyin G. Yurdaydın, "Bilim Hayatı", Türkiye Tarihi -Osmanlı Devleti-, İstanbul 1995, C.2, s. 237

¹⁰ Halaçoğlu, a.g.e., s. 130

¹¹ Cahit Baltacı, "Osmanlı Eğitim Sistemi", İstanbul 1993, OA, İstanbul 1993, C. 2, s. 17

kuvvetlerin başkomutanı olan bir beylerbeyi. Tabii Gazi Orhan Bey asıl başkomutan sayılıyordu, fakat onun görevi askeri yönetimin üstünde, gelişen devletin ve toplumun genel yönetimini üstlenmekti.¹² I. Murad döneminde daha da büyüyen devlet teşkilatı için nitelikli yöneticilere ihtiyaç duyulduğunda; medreselerin farklı nedenlerle bu ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmaları Osmanlı sultanlarını farklı çözümler üretmeye itmiş olabilir. Ayrıca sadece ilim tahsili yapmış fakat yönetim, askerlik ve maliye konularında tecrübesizliklerinden ötürü medrese kökenlilerin yönetimde tercih edilmemeleri de söz konusu olabilir. Nitekim, medrese kökenli yöneticiler devletin en gelişmiş dönemlerinde devletin taşra teşkilatındaki Kaza yönetimlerine kadar yükselebilmişler, daha üst makam ve mevkilere seyfiye sınıfından yöneticiler atanmıştır. İlmiye'nin en üst makamı olarak görülebilecek Şeyhülislamlık dahi yönetimden ziyade danışma makamı olarak teşkilat içindeki yerini almıştır.

5.2.3. Savaş Esirlerinin ve Kölelerin istihdamı Sorunu

Cihaddan sonra elde edilen erkek düşmanlara "esir" denmektedir. Çoğulu, esra, esara veya üsara şeklinde gelmektedir. Cihadda bir insanın esir olabilmesi için, savaştan sonra diri olarak ele geçirilen gayr-i müslim erkek olması gerekir. Savaşçı olmayan kadın ve çocuklara ise seby yahut bunun çoğulu olan sebaya denmektedir. Her iki grup da ganimet kavramı içinde mütalaa edilmektedir.¹³

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda savaş esirleri ve ganimetlerin nasıl değerlendirildiğine dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Kuruluş döneminde esirler hakkında ilk düzenlemeler I. Murad devrinde görülmektedir. Bu uygulamayı klasik dönem tarihçilerinden Oruç Beğ yazmış olduğu kronikte: Gazilerin akınlardan getirdiği esirlerden vergi alınması gerekliliğini Karamanlı Kara Rüstem adlı bir alimin kazasker ve I. Murad'a teklif ettiğini ve kabul gördüğünü anlatır. Aynı kaynak; Her akından gelen esirden yirmibeş akça ve beş esirden birisini alması için Evrenos Bey'e emir verildiğini ve Kara Rüstem'in de bu iş için Gelibolu'da ikamet

¹² Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1300-1600)", Türkiye Tarihi -Osmanlı Devleti-, İstanbul 1995, C. 2, s. 39

¹³ Ahmed Akgündüz, Osmanlıda Harem, İstanbul 1997, s. 121

ettiğini yazar.¹⁴ Gazilerin kendi adlarına almış oldukları esirlerin haricinde beylik veya devlet adına pençik vergisi olarak alınan esirlerin ne şekilde değerlendirileceği sorunu ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyıla kadar savaş esirlerinin durumu hakkında farklı devlet ve medeniyetlerde; esirlerin öldürülmeleri(katl), köle haline getirilmeleri(istirkak), para-mal-esir karşılığı takas edilmeleri(fida), parasız salıverilmeleri ya da esir kamplarında toplanarak savaş sonrası antlaşmalarda pazarlık unsuru haline getirilmeleri gibi uygulamalara rastlanmıştır. Son yönetime köleliğin yasaklanmasından ötürü 20. Yüzyılda daha sık rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin altı asırlık egemenlik süresince katl haricinde tüm uygulamalara rastlanılmakla beraber, ağırlıklı olarak istirkak yöntemine başvurdukları görülmektedir. Bu soruna “kul sistemi” ile kendilerinden önceki ve çağdaşları diğer devletler gibi bir çözüm üretmişlerdir.

Evvela şunu hatırlatmak gerekiyor ki, müslüman olan esir, köle statüsüne konulamaz. Ancak esir olduktan sonra müslüman olmuşsa, çoğu hukukçulara göre köle yapılması caizdir; fakat artık katl şikkı bunun hakkında tatbik edilemez. Ayrıca hürriyetine kavuşması için yeni kapılar açılır. Müslüman olmayan erkek savaş esirleri, ülül-emr tarafından köle haline getirilebilir. Bunun için iki şart sözkonusudur; Birincisi, esirin esaret anında gayr-i müslim olmasıdır. ikincisi, köle haline gelmesi için devlet reisinin ve yetkili kıldığı makamın köle statüsüne geçirme kararı bulunmasıdır. Önemle ifade edelim ki, zimmilerin köle haline getirilmesi caiz değildir. Hatta 1847'de Kürt Beylerinden Bedirhan'ın idare ettiği ayaklanma sırasında, Nasturi, Yakubi ve Yezidi kadın ve çocuklar esir alınarak köle haline getirilmişler ve sonra da Musul Bölgesinde köle diye satılmışlardır. İngilizlerin de araya girmesi üzerine, Fetvahane, bunların zimmi olması hasebiyle köle haline getirilemeyeceğini ifade eden kararlar almıştır.¹⁵

Osmanlılarda kölelerden saray ve idare adamları yetiştirildiği hakkında Orhan Gazi devri belgelerinde kayıtlar vardır. I.Murad devrinde yeniçeri ordusu savaş esirlerinden kurulmuştur. Osmanlı idaresi, kendi tebaası Hıristiyan halkından aynı amaçla çocuk toplama yöntemini getirmiştir. Devşirme oğlanı denilen bu çocuklar,

¹⁴ Haz: Nihal Atsız, Oruç Beğ Tarihi, İstanbul 1972, s. 42

¹⁵ Akgündüz, a.g.e., s. 125

esir sayılmazdı. Devşirme, Osmanlıların kul sistemine getirdikleri önemli bir yeniliktir.¹⁶

5.2.4. Farklı Etnik Kökenli Tebanın Sisteme Dahil Edilme İhtiyacı

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Müslüman olmayan unsurlar ile aynı coğrafyayı paylaşmıştır. Balkanlardaki fetihlerden sonra Osmanlı tebası Sırp, Bulgarlar, Yunanlılar, Arnavutlar, Boşnaklar, Hırvatlar, Romanlar, Lehler, Macarlar gibi sadece inanç itibari ile farklılıklara sahip unsurlardan değil hem inanç hem de etnik kökenleri, kurucu unsurdan ve birbirinden farklı unsurlardan oluşmakta idi. Osmanlılar özellikler Balkanlardaki fetihlerin kalıcılığını temin için bu bölgeye Anadolu'daki Türkmenleri yerleştirerek bir nevi iskan politikası takip etmişlerdir.

Osmanlıların Rumeli diye tarif ettikleri Balkanlardaki gayr-ı Müslimlerin nüfusun sistem dışında bırakılması devlet için tehdit oluşturması ihtimal dahilindedir. Yıldırım Bayezid devrinde Ankara Savaşı'na (1402) katılan Sırp kuvvetleri; genellikle Bulgar asıllı gayr-ı Müslimlerden oluşan ve ordunun atlarının bakımı ile çayır biçme hizmetlerini ifa eden voynuklar; geçitlerin, yolların güvenliğinden, haberleşmeden sorumlu ve gayr-ı Müslimlerden oluşan martaloslar devletin gayr-ı Müslim tebayı sisteme dahil etme çabalarının ürünleri olarak görülebilir.

Rumeli'ndeki Hıristiyan nüfusun çokluğunu gören ve bundan ürken Yavuz Sultan Selim'in bunları cebren Müslüman etme tasavvuruna karşı, Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin "Madem ki, onlar ra'iyetliği kabul etmişler. Dinimiz gereği onların can, mal ve ırzlarını kendi can, mal ve ırzlarımız gibi korumakla mükellefiz. Bu yolda onlara cebretmek, dinimize muhaliftir" diyerek, hem gayr-ı Müslimlerin şahsi hak ve hürriyetlerine gösterdiğimiz hürmeti ve hem de şer'i sınırlar içinde kalmak şartıyla, şer'i hükümlerin Padişahı nasıl bağladığını açıkça ifade etmektedir.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin hukuku İslam Hukuku'nu esas aldığından ötürü gayr-ı Müslimlere baskı ve asimilasyon politikalarına devletin hiçbir devrinde rastlamak

¹⁶ Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul 2009, s. 83

¹⁷ Ahmed Akgündüz-Said Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul 1999, s. 384

mümkün değildir. Bunun yerine gayr-ı Müslimlerin İslam hukuku ölçülerinde sisteme dahil edilmelerine çalışılmıştır. Kul Sistemi ya da Devşirme Sistemi olarak adlandırılan sistem de bu arayışlar neticesinde ortaya çıkmış özgün bir sistemdir.

5.2.5. Türk-İslam Devletlerinden Kalma Gelenek ve Görenekler

Kul (gulam) sistemi Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biridir. Sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi yöntemi Osmanlılara, Orta-Doğu İslam devletlerinden gelen eski bir gelenektir. Anadolu Selçuklularında Şerefeddin Gulam, Hass Balaban ve Karatay kardeşler gibi kul aslından ünlü kumandanlar biliyoruz. Kullar yalnız askeri hizmetlerde kullanılıyordu.¹⁸

Osmanlı devletinin sürekliliği ve gücü, bir yandan iyi işleyen bir yönetim örgütüne dayanırken, diğer yandan özellikle XVII. yüzyıl ortalarına kadar son derecede üstün bir askeri varlığa sıkı sıkıya bağlıydı. Gerçekten çok kısa bir süre içinde, büyük bir hızla yayılan devlet, bunu askeri gücüne borçluydu. Fethedilen bölgelerde kurulan iyi yönetimin korunması, her an gelecek dış tehlikelere karşı konulması askeri örgütün ince biçimde düzenlenmesini gerektirmiştir. Osmanlılar böylece, bir yandan tımar sistemine dayanan fakat yalnız savaş zamanlarında harekete geçen askerler yanında, sürekli, düzenli ve merkezde bulunup her an savaşa hazır bir askeri güç kurmuşlardır.¹⁹

Kul sistemine dayanan bu askeri birliklerin varlığına Samanoğulları, Selçuklu ve Memlük devletlerinde de rastlanmaktadır. Hükümdarın şahsına mahsus kölelerden müteşekkil bir kapı kulu askeri vardı; bunlar iktalı olmayıp maaşlı idiler. Gulaman-ı Saray denilen bu askerin kumandası Saları Gulamanı Saray denilen bir kumandanda idi.²⁰ Memlük ordusu, Türk, Çerkes, Kürt, Rum ve Ruslardan tedarik edilmiş, köle olarak alınmış efrattan teşekkül ediyordu. Türk kölelerini Ravza adasında yetiştiren

¹⁸ İnalçık, Devlet-i Aliyye, s. 205

¹⁹ Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1982, s. 236

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Ankara 1988, s. 53

Melik Sahil Necmüddin'in usulünü, sonradan saltanatı ele alan Memlûkler de tatbik ederek muntazam surette şahıslarına mahsus asker yetiştirmişlerdi.²¹

Büyük Selçuklu Devleti'nin meşhur veziri Nizamülmülk Siyasetname adlı eserinde Samanoğullarında kölelerden devlet adamı yetiştirme geleneğinin varlığından söz etmekte, Alp Tekin ve Sebük Tekin'in buna örnek göstermektedir.²²

5.2.6. Komşu Devlet Kurumlarının Osmanlı Kurumlarına Etkileri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde coğrafi olarak sınırları olmamakla birlikte bölgesel komşuları Bizans İmparatorluğu, Trabzon Rum İmparatorluğu, Altınordu Devleti, Bulgar ve Sırp Krallıkları olarak ifade edilebilir. Fakat bu devletler içerisinde Osmanlı Devleti'ni kurumları ile etkileyebilecek güçte olanı Bizans İmparatorluğu olduğu söylenebilir. Bu nedenle komşu devlet ile Bizans İmparatorluğu'nu kastetmekteyiz. Selçukluların Osmanlı Devleti teşkilatına tesir edebilecek hususiyetleri üst bölümde izah edilmişti.

Osmanlı Devleti teşkilatının Bizans İmparatorluğu'ndan etkilenmesi meselesi müsteşrikler arasında var olan bir görüştür. Veziriazamlık, Beylerbeyilik, kadiaskerlik, reisülküttablık, nişancılık, defterdarlık, kaptanpaşalık, hadım ağalığı, çavuşluk, vergi sistemi, tımar sistemi, ordu teşkilatı başta olmak üzere bazı makamlar ile imparatorluk telakkisi; cülus bahşişi, alkış adeti, umumi eğlence ve ziyafetler, fetihnameler, hilat verme adeti, tahkir usulleri gibi uygulamaların Bizans'tan Osmanlı'ya geçtiği iddia olunmaktadır. Bu iddiaları Leunclavius, Du Cange, Lavisse et Rambaud, H. A. Gibbons, Rene Grousset, E. Oberhummer, N. Iorga gibi müsteşrikler farklı yayınlarda dile getirmişler; bunların bir kısmı Türkçe'ye de çevrilmiştir. Bu konudaki karşıt görüş ve en sert tepki ise Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü'den gelmiştir. Yukarıdaki müsteşriklerin ve diğerlerinin iddialarını delilleri ile birlikte "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" adlı eserinde ele almaktadır. Köprülü, "Osmanlı devletinin idari teşkilatı, mali usulleri, saray adetleri hakkında ayrı ayrı yaptığımız tetkikler, bu müesseseler üzerinde Bizans te'siri iddiasını tamamiyle cerh etmiştir. Pek mahdut bâzı şeylerde, meselâ Osmanlı

²¹ a.ge., s. 414

²² Nizamülmülk (haz: Sadık Yalsızuçanlar), Siyasetname, İstanbul 2000, s. 129

denizciliğinin inkişafında, "alay" ve "efendi" kelimeleri gibi bir iki noktada Bizans te'siri görünüyor; fakat bu te'sirler de İstanbul fethinden çok önce, hattâ Anadolu Selçukluları zamanında vukua gelmiş ve Osmanlılara belki de onlardan intikal etmiştir. Osmanlı devrinde belki mahallî vergilerin Bizans'tan kaldığı kabul olunabilir; fakat bu tahminin tarihî bir hakikat gibi kabulü için henüz araştırmalara ihtiyaç vardır.” demektedir.²³

Bununla beraber Bizans müesseselerinden ziyade bazı denizcilik terimlerinin Osmanlıları etkilemiş olabileceğini; Abbasi, Selçuklu gibi Osmanlının selefi bazı devletlere Bizans etkilerinin dolaylı yönden Osmanlıları da etkileyebileceğini ifade etmektedir. Uzunçarşılı da Fatih Sultan Mehmet'in saltanat usulü ve devşirme sistemindeki düzenlemelerinde Bizans etkilerinin görüldüğünü ifade etmektedir.²⁴

5.2.7. Hanedanın veya Devletin Sürekliliğini Sağlama Sorunu

Tarihte kurulan ilk Türk devletinin Hunlar olduğu kabul edilmektedir. Asya Hunları'ndan sonra tarihte pek çok Türk devleti ve beyliği kurulmuştur. Türkler tarafından kurulduğu kabul edilen büyük devletler resmi olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsunda şekillenmiştir. Cumhurbaşkanlığı forsunda Hunlar ile birlikte 16 büyük Türk devleti şu şekilde sıralanmaktadır:

- Büyük Hun İmparatorluğu (M.Ö. 204-M.S. 216)
- Batı Hun İmparatorluğu (M.S. 48-216)
- Avrupa Hun İmparatorluğu (M.S. 375-469)
- Ak Hun İmparatorluğu (M.S. 420-552)
- Göktürk İmparatorluğu (M.S. 552-745)
- Avar İmparatorluğu (M.S. 565-835)
- Hazar İmparatorluğu (M.S. 651-983)
- Uygur Devleti (M.S. 745-1368)
- Karahanlılar (M.S. 940-1040)
- Gazneliler (M.S. 962-1183)
- Büyük Selçuklu İmparatorluğu M.S. 1040-1157

²³ M. Fuat Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Ankara 2004, s. 175

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Ankara 1988, s. 44

Harzemşahlar (M.S. 1097-1231)
Altınordu Devleti (M.S. 1236-1502)
Büyük Timur İmparatorluğu (M.S. 1368-1501)
Babür İmparatorluğu (M.S. 1526-1858)
Osmanlı İmparatorluğu (M.S. 1299-1922)²⁵

Uygurlar, Babürlüler ve Osmanlılar hariç tutulduğunda ilkçağ ve ortaçağ Türk devletlerinin ortalama iki asırlık ömürleri bulunmaktadır. Hakimiyet alanları itibari ile çok geniş coğrafyaları kapsayan bu devletlerin gerek teşkilatlarının oturmaması gerekse göçebelikten yerleşikliğe geçememeleri ve siyasi, ekonomik ve sosyal birbirinden farklı nedenlerden dolayı kısa sürede dağıldıkları görülmektedir.

Osmanlılara kadar kurulan bu devletlerin dağılmalarındaki en önemli amillerden biri de veraset sistemidir. Göktürklerde kağanların tanrıdan kut almaları, yani efsanevi bir soya mensup olma iddiaları iktidarın belirleyici unsurlarından idi. Kağan seçilmesi istenen adayın mutlaka vefat eden Han sülalesine mensup olması gerekirdi. Genellikle vefat eden Han'ın yaşça büyük olan oğlu, o yoksa veya reşit değilse, yaşça en büyük kardeşi, o da yoksa amcası veya amcasının oğlu seçilirdi. Bazı durumlarda, kurultayın yeni bir bey ve kahramanı Han seçmesi veya şahsi meziyet ve otorite gibi bazı özellikleri göz önünde tutularak, teamüllerle yerleşmiş olan sırayı bozup Han soyundan diğer bir prensi tercihan hükümdar ilan etmesi mümkündü. ²⁶Buna benzer durumlarda Han ailesinin erkek üyelerinin tamamı varis olduklarından dolayı Hanın ölümünden sonra kurultay kararı lehlerine değilse iç savaşa kadar uzanan taht kavgaları ya da devletin hanedan üyeleri arasında paylaşılması gibi parçalanmaya kadar giden süreçler yaşanmıştır.

Veraset usulünün belirleyici kurallarının bulunmayışı en çok Selçuklu hanedanında sorun olmuştur. Taht kavgaları, Selçuklu ailesi arasında takriben yarım asır kadar devam etmiş ve bu yüzden hem imparatorluğun azameti sukuta uğramış ve hem de beyhude yere pek çok kan dökülmüştür.²⁷

²⁵ <http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanligi/fors/>

²⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk-İslam Hukuk Tarihi, İstanbul 1990, C. 1, s. 54

²⁷ Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, s. 22

Türk tarihinde veraset usulünün istisnai durumları da mevcuttur. Göktürklerde Bilge ve Kültigin kardeşler, Selçuklularda Tuğrul ve Çağrı Beyler devleti birlikte yönetmeyi başarmışlar, taht kavgalarına mahal vermemişlerdir.

Osmanlılarda bir saltanat kanunu olmadığından dolayı ölen hükümdarın yerine geçecek oğlunun büyük veya küçük yaşta olması hakkında bir adet ve kaide yoktu; ilk zamanlarda bu mesele, devlet işlerinde mühim rolleri olan Ahi'lerle devlet adamlarının ellerinde idi, devlet reisliğine aile arasından muktedir ve liyakatlisinin getirilmesi esastı.²⁸

Osman Gazi ile Orhan Gazi'nin beyliğe seçilmelerinde kurultayın etkisi görülür iken I.Murad sonrasında divan üyelerinin etkisi görülmekte, II. Murad'dan itibaren de etki alanına Kapıkulu Ocakları ve özellikle Yeniçeri Ocakları girmektedir.

Fatih Sultan Mehmed, tedvin etmiş olduğu kanunnamesine koyduğu bir madde ile saltanat makamına geçmek için yaş meselesini mevzu-ı-bahis etmiyerek: " her kimseye evladımдан saltanat müyesser ola kardeşlerin nizam-ı alem için katletmek münasiptir, ekser ulema dahi tecviz itmiştir, anınla amel olalar» kaydiyle eskiden beri gelen teamülü kabul etmiş ve saltanata geçen hükümdarın nizam-ı alem için kardeşlerini öldürmesini kanun haline sokmuştu.²⁹ I.Ahmed veraset usulünü kaldırıp yerine ailenin en büyük ve en layık evladı padişah olması kaidelerini getirmiştir.³⁰

Sultan I.Ahmed'e kadar geçen süreçte hemen her padişahın ölümünden sonra tahta geçişler sorunlu olmuş; Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda esir düşmesiyle başlayan taht kavgaları 11 yıl sürmüş I. Mehmed'in tahta geçmesiyle son bulmuştur. Şehzade Cem olayı II. Bayezid döneminde önce iç sonra dış sorun halini almış; İtalya'nın fethini durdurmuş ve Cem'in ölümüne kadar sürmüştür. Yükseliş döneminden sonra ise Sultan III. Murad döneminde olduğu gibi çocuk yaştaki şehzadelerin katline varan dramlar yaşanmıştır. Tüm bu mücadelelere rağmen Osmanlılar devletin bekasından yana tavır koymuşlar, önceki Türk devletlerinde olduğu gibi mülkü dağıtmayı düşünmemişlerdir. "Nizam-ı Alem", "devlet-i ebed

²⁸ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, s. 45

²⁹ a.g.e., s. 46

³⁰ Akgündüz, Osmanlı'da Harem, s. 290

müddet”³¹ gibi kavramlara Osmanlı belgelerinde sıkça rastlanılması devletin sürekliliğine gösterdikleri ihtimamın delilleridir.

Sadece Osmanlı hanedanı içindeki veraset kavgası bu boyutlara ulaşmışken Anadolu’daki diğer Türk beylerinin de Selçukluların varisi olma iddiaları ile Anadolu’da hakimiyet mücadelelerine girmeleri egemenlik mücadelesine başka bir boyut katmıştır. Selçuklunun varisi iddiası ile Karamanoğulları Beyliği Osmanlı Devleti’ni uzun süre uğraştırmıştır. Timur’un Ankara Savaşı’ndan sonra Anadolu beylerine beyliklerini iade etmeleri de Osmanlı Devleti’ni çöküşün eşiğine taşımıştır.

Türkmen ayaklanmaları, Türk beylerinin kendilerini Selçuklu varisi görmeleri, Müslüman Türklerden kul olamayacağı, Rumeli’de görevlendirilen Türk akıncı beylerin devlete çok büyük hizmetlerinin yanında zaman zaman kontrolden çıkarak otoriteye başkaldırmaları gibi nedenlerle Osmanlılar devletin bekası için mutlak otoritelerine itaat edecek “Kul Sistemi”ne bel bağlamışlardır. Prof. Dr. Orhan Türkdöğen Osmanlıların bu sistemi devletten ziyade hanedanın devamı için benimsediklerini iddia etmektedir.³²

Sultan I. Murad döneminden itibaren merkezi teşkilat ile ordunun yanında taşra teşkilatında da kul sistemine geçişin izleri görülmektedir. Bu dönemden itibaren tımarlardaki Türk kökenli yöneticilerin varislerine tımarlarını bırakma usulü kaldırılmış devşirme kökenli yöneticilere dağıtmaya başlanmıştır.

Kısaca, Türk devlet kültüründeki veraset sisteminin getirdiği sakıncalardan ötürü Osmanlılar iktidarlarını sağlamlaştırmak ve olası yeni iktidar ortaklarının önüne geçmek için “Kul Sistemi”ni benimsemişlerdir. Bu sistemin zirvedeki örneklerini yetiştiren kurum da Enderun olacaktır.

³¹ Hafız Hızır İlyas, Letaif-i Enderun, İstanbul, s. 265

³² Orhan Türkdöğen, Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı, İstanbul 2002, s. 97

6. ENDERUN'DA EĞİTİM SİSTEMİ

6.1. Enderunluların Seçimi ve Kaynakları

6.1.1. Kul (Devşirme) Sistemi

Enderun'da yetiştirilerek devlet görevlerine atanan Enderunluların büyük çoğunluğu devşirme kökenlidir. Fakat, bazı dönemlerde devşirmeler dışındaki kaynaklardan da Enderun'a girip eğitim alan ve devlet görevlerine atanarlara da rastlanılmaktadır. Bu nedenle Enderun ağalarının seçimini devşirme sistemine dayandırmakla beraber farklı kaynaklardan gelenler için ayrı bir başlık açma ihtiyacı duyduk.

Fetih hareketlerinin genişlemesi dolayısıyla askere duyulan ihtiyaç ve bazı siyasi olaylar Pençik oğlanından başka Devşirme ismiyle Rumeli tarafından ocağa çocuk toplanmasını gerekli kıldı. Özellikle Ankara savaşından sonra iç karışıklıklar ve fetihlerin durması sonucu esir elde edilememesi üzerine, daha önce Türk-İslam devletlerinde tatbik edilmemiş olan bir usulle hıristiyan tebaa çocuklarından sadece bir tanesinin alınması kararlaştırıldı. Bunun için bir Devşirme Kanunu çıkarıldı. Bu kanun çerçevesinde lüzum ve ihtiyaca göre üç-beş senede ve bazan daha da uzun bir müddette hıristiyanlardan sekiz ila duruma göre yirmi yaş arasında sıhhatli ve kuvvetlilerinden Acemi oğlanı alınmaya başlandı. İlk önceleri Rumeli tarafında Arnavutluk, Yunanistan, Adalar ve Bulgaristan'dan daha sonra ise Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan'dan çocuk toplandı. Devşirme yapılacak bölgede, öncelikle gönüllü olarak devşirmek isteyenlerin çocukları alınırdu . Zira bu devirde yeniçeri olmak veya devlet kademelerinde önemli mevkilere gelebilmek için devşirme sistemi önemli bir fırsattı. Yeteri derecede gönüllü olmaması durumunda normal usule göre çocuk devşirilirdi. Bu durum XV. asır sonlan ve XVI. asır başlarından itibaren Anadolu'ya da şamil olmuş, XVII. asırda ise bütün imparatorluğu içine almıştır.¹ Kendisi de bir devşirme olan Koçi Bey “Devşirme dahi Arnavud, Bosna, Rum, Bulgar ve Ermenilerden olup başka taifelerden alınması yasaktı.”demektedir.²

¹ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1998, s. 47

² Koçi Bey (haz: Zuhuri Danişman), Koçi Bey Risalesi,

Daha önceki İslam devletlerinde görülmeyen bu usulün Çelebi Mehmed zamanında (1413-1421) uygulandığı, ancak oğlu II. Murad devrinde (1421-1451) kanunlaştığı anlaşılmaktadır.³

Devşirme işiyle birinci derecede Yeniçeri ağası alâkardır. Ağa, gerek Acemi ocağı ve gerek diğer hizmetlerdeki Acemilerle Türk çiftçilerinin hizmetlerinde bulunan Acemileri göz önünde bulundururdu. Yeniçeri ocağına Acemi oğlanı verilmesi ve Acemi ocağına oğlan alınması hep anın tezkeresiyle olurdu. Bunun için Devşirmeye lüzum hâsıl olunca Yeniçeri ağası bir arize ile divana müracaat ederek ihtiyaç miktarını gösterir ve Devşirmeye gidecek olan ocak ağalarını intihap eder bunun üzerine kanun mucibince Türkiye'deki muhtelif mıntikalara memurlar sevk olunarak Sancak beyleri, Kadılar ve Topraklı süvari ve zeamet sahiplerinin muavenetleriyle Acemi efrat devşirilirdi. Devşirme için ocak tarafından bir emin ile bir memur tayini kanundu, başka yerden olamazdı. Devşirme emini ile memur tayininden evvel bu işi on altıncı asrın ilk yarısına kadar Beğlerbeği, Sancakbeği ve Kadılar yapmakta idiler; Fakat bunların iltimas ve rüşvet almak suretiyle yolsuz hareketlerine mebni Devşirme işi Yeniçeri ocağına bırakılmıştı. Bu hizmete kanunen ocaktan Sekbanbaşı, Solakbaşı, Zagarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Hasekiler, Zenberekcibaşı, Deveciler veya Yayabaşı'lardan biri bir takım maiyyetiyle memur edilirdi; Bunlardan herhangi biri itizar ederse diğerine verilirdi; Yeniçeri ocağının ağa bölükleri sonradan yani ikinci Bayezid devrinde ihdas edildiği için bunların zâbitler olan Kethüda bey, Başçavuş, Kethüda yeri, Muhzırbaşı ve Talimhanecibaşının Devşirmeye gitmeleri kanun değildi.⁴

İlk defa esirler, kısa bir terbiyeden sonra Yeniçeri olmuşlar; Bunun mahzuru görüldüğünden bunların terbiye ve müddet-i hizmetleri uzatılarak üç, beş sene veya daha ziyade Türk çiftçileri arasında yetişmeleri tensip edilmiş ve en son şekil olarak da Türk çiftçilerinin hizmetlerinden getirilen bu esirlerin Acemi ocağında da hizmetten sonra Yeniçeri ocağına girmeleri kanun olmuştur. Bu kanun daha sonra devşirme kanununun tatbikinde da devam etmiştir.⁵ Bu uygulamaya Türke verme denilmektedir.

³ Abdülkadir Özcan, "Devşirme", İA, İstanbul 1994, C. 9, s. 254

⁴ Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, C. I, s. 16

⁵ Kavanin-i Yeniçeriyan, yazma nüshası, Dem. No: 1973

Devşirme kanunu bazı mükellefiyetler yüzünden her yerde uygulanmazdı. Başlangıçta daha ziyade Rumeli'de Üsküp, İştıp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov. Prebol, Taşlıca, Ergirikası, Yanya, Pirlepe, İşkodra, Ohri, İpek, Dukakin, Novasin, Manastır, Mostar, İzvornik, Böğürdelen, Horpeşte gibi yerlerde tatbik edilmiştir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Erzurum, Harput. Diyarbekir, Bursa ve İstanbul civarı dışında Anadolu'da da uygulanmıştır. Devşirme yapılmayacak bölgeler halkının elinde devşirmeden muaf olduklarına dair hükümler bulunurdu. Genellikle derbendcilerden, maden işçilerinden, mîrî inşaat işçilerinden devşirme yapılmazdı. Devşirme için Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp ve Hırvat çocukları tercih edilir. Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmezdi. Ermeniler den ise sadece saray için çok az devşirme yapılmıştır.⁶

Devşirme memuru, tayin olduğu mıntıkada her bir Kadılığı yani kazaları bizzat gezip görerek kanun vasıfları haiz olmak şartıyla sekiz, on ve nihayet yirmi yaş arasında kırk hanede bir oğlan hesabı üzere çocuk devşirirdi. Her kadılıkta yani kazada dellâllar vasıtasıyla köylere kadar yapılan ilânlar mucibince hıristiyan çocukları başta papasları olarak babaları ve vaftiz defterleriyle toplanma mahalline gelirlerdi. Devşirme memuru bu oğlanları alırken Kadılar, Sipahiler veya vekilleri ve köy Kethüdarları da hazır bulunurlar ve bir suiistimal olmamasına dikkat ederlerdi. Devşirme memuru vaftiz kâğıtlarını tetkik ederek sinleri müsait olanları ayırırdı; çocuklar içinde evli olanlar varsa anlara ilişilmezdi; çünkü bu evlenmeler nüfusu arttırır ve Devşirmeye alınacak efradı çoğaltırdı. Bunların içinden on dört ile on sekiz yaş arasındakiler tercihan alınırlardı; Mamafih bu kırk hanede bir oğlan devşirilmesi her zaman aynı şekilde olmayıp ihtiyaca göre de değişebilirdi. Devşirme olarak alınan çocuğun köyü, kazası, sancağı, baba ve anasının ve Sipahisinin isimleri doğum tarihi ve bütün eşkâli vechiyesi ve sevkleri esnasında sürücü denilen sevk memurunun adı bir deftere yazılır ve bu defter iki (Acemi olarak seçilen çocuklar has, timar, zeamet, emlâk sahipleri ve evkafa ait reaya çocukları idiler; bundan dolayı deftere kaydedilirlerken bunlardan her hangisinin reayası iseler anların isimleri de deftere yazılırdı.) nüsha olurdu; biri Devşirme memurunda durur ve diğeri çocukları sevkeden sürücüye verilirdi. Oğlan devşirmek üzere memur edilen kâtip, Kethüda ve sürücüler her köyün derecesine göre muayyen bir para alınırlardı. Kanun mucibince

⁶ Özcan, “Devşirme”, İA, C. 9, s. 255

hıristiyan çocuklarının en asilleri intihap olunurdu; Papas oğulları da alınırdu; İki çocuğu olanın biri ve bir kaç çocuğu olanın müsait olan en sıhhatlisi ve güzeli seçilirdi; bir oğlu olanın çocuğu alınmıyarak babasının hizmetine terk olunurdu. Alınacak çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi; uzun boylu ve tenasübü endam sahibi olanlar saray için seçilirlerdi. Yahudiler ticaretle meşğul olduklarından anlardan devşirme alınmazdı. Devşirilen çocuklar (sürü) denilen yüzer, yüz ellışer, iki yüz daha az daha ziyade kişilik kabileler halinde ve sürücü muhafızların nezaretleri altında hükümet merkezine sevklerdi; bunların yollardan kaçmamaları ve değıştirilmemeleri için sıkı tedbirler alınırdu. Devşirmelerin asil olanlardan alınmasını söylemiştik; anası ve babası ölmüş olan bir çocuğun terbiyesi noksan ve aç gözlü olacağından dolayı Devşirmeye girmesine müsaade edilmezdi. Köy Kethüdası oğlu, köy halkının rezillerinden diye alınmazdı; sığırtmaç ve çoban oğullariyle genç sığırtmaç ve çobanlar, kel, fodul, köse ve doğuşunda sünnetli olanların da alınmamaları kanundu; bunlardan başka Türkçe bilen oğlan, hıristiyan iken evlenmiş oğlan, sanat sahibi oğlan, İstanbul'a gelip vilâyetine gitmiş ve bu suretle yırtılmış olan oğlan, uzun ve kısa boylu olan oğlanların alınmamaları kanundu; yukarda da söylediğimiz gibi uzun boylu ve güzel yüzlü olanlar saray veya solak olmak için alınabilirlerdi.

Devşirme yapılan bölgeler değışebilmekte, Yavuz Sultan Selim'in Trabzon uygulamasında olduğu üzere daha önce devşirme yapılmayan yörelerde de devşirme yapılabilmektedir. Farklı nedenlerle daha önce devşirme yapılan bölgelerden de (III. Mehmed dönemi uygulamalarında olduğu gibi) vazgeçildiğı mevcut kaynaklarda ifade edilmektedir. Bu iki tespitten hareketle devşirme yapılan yörelerin değışken olduğu anlaşılmaktadır.⁷

⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 16-18

Yine mevcut kaynaklardaki bilgilerin derlenmesi ve yapılan uygulamalardan elde edilen verilere göre devşirme yapılırken aşağıdaki kriterlere dikkat edildiği anlaşılmaktadır:

Tablo I: Devşirme Kriterleri	
Hukuk Kriteri:	Devşirme Sistemi uygulanmaya başladığı andan uygulamadan kalktığı ana kadar kanun üzere yapılmıştır. Mevcut kanunlara uymayanlar hakkında yapılan işlemler, devşirme eminlerine ve görevlilerine verilen emirler, devşirme yapılamayacak bölgelerdeki ahalinin hakkındaki kadı hükümleri bunu açıkça göstermektedir.
Ekonomik Kriterler:	Osmanlı Yahudilerinden ticaret ile meşgul olduklarından ötürü devşirme yapılmadığı anlaşılmaktadır. Yine derbent, çoban, sığırtmaç ve sanat sahibi oğlanların devşirilmemesi ekonomik dengelerin gözetildiğinin işaretidir.
Demografik Kriterler:	Devşirme nüfusunu artırdığı gerekçesi ile evlilerin devşirilmemesi, tek çocuğu olan haneden devşirme yapılmaması, iki ya da daha çocuklu ailelerin en seçkin çocuğunun devşirilmesi, kırk hanede bir çocuğun devşirilmesine dikkat edilmesi nüfus dengesinin bozulmamasına da özen gösterildiğinin işaretidir.
Siyasi ve Sosyal Kriterler:	Köy kethüdasının oğlunun alınmaması, papazların çocuklarının tercih edilmesi, anne ve babası ölmüş çocukların devşirilmemesi, taleplerine rağmen merkeze yakın Rum ahaliden devşirme yapılmaması bu kategoride değerlendirilebilir.
Etnik Köken ve İnanç Kriteri:	Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmez, Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp, Ermeni, Gürcü ve Hırvat çocukları tercih edilmiştir. Türkler ve Kürtler Müslüman olduklarından dolayı kul sistemine dahil edilmemişlerdir. Boşnaklar ise Müslüman olmalarına rağmen II. Mehmed devrinde

	<p>devlet hizmetine girme taleplerinden dolayı devşirilmişler, fakat Müslüman oldukları için Türke verme uygulamasına tabi tutulmamışlar doğrudan Acemi Oğlanlar Ocağı ya da Bostancı Ocağı emrine verilmişlerdir. Bir kısım müsteşrikler ve bazı Türk tarihçiler uygulamanın Hıristiyanların tedrici olarak Müslümanlaştırmasına yönelik bir uygulama olduğunu iddia etmektedirler. Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi; İnalçık ve Ortaylı gibi alanında en iyi uzmanlar devletin böyle bir siyasetinin olmadığını; etnisiteden (köken) ziyade kabiliyet ve liyakat üstünlüğünün önemli olduğunu savunmakta, yüzlerce örnek de bu savı desteklemektedir.</p>
Yaş Sınırı Kriteri:	<p>Genellikle 8-14 yaşları (nadiren 20 yaşına kadar) arasındaki çocuklar tercih edilmiştir. Buradan da ergenlik çağını tamamlamış bireylerin tercih edilmediği sonucuna ulaşılabılır.</p>
Bedeni Yeterlilik Kriteri:	<p>Kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, çok uzun ve çok kısa boyluların devşirilmemesi; vücutça sağlıklı, endamlı, yüzce güzel bireylerin devşirilmesi esastı. Boyca uzun ve endamlı olanlar saray için devşirildikleri anlaşılmaktadır.</p>
Eğitim Kriteri:	<p>Devşirilecek oğlanların daha önce Türkçe öğrenmiş olmamaları, öğrenim görmüş olmamaları, İstanbul'a vb. büyükşehirlere çıkmış olmamaları gerekmektedir. Uzunçarşılı'ya göre yırtık olmayanlarının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Devlet vereceği eğitimden netice alabilmek için gözü açılmamış, gözü kendi sisteminde açılacak bireyleri tercih etmektedir.</p>

6.1.2. Acemi Oğlanlar Ocağı

Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu ocaklarına asker yetiştiren Acemi Ocağı neferlerine Acemi Oğlanı denilmektedir. Kapıkulu ocaklarını teşkil eden yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacısı, bostancı ocağı efradı ve kapıkulu sũvarileri, acemi oğlanları arasından çıkmıştır.⁸

Acemi oğlanı iki şekilde alınırdı. Bunlardan biri savaşlarda elde edilen erkek esirlerin beşte birinden (pençik), diğerleri ise Osmanlı tebaası hıristiyan çocuklarından. Bunlardan savaşlarda elde edilen esirlerin asker olarak alınmasıyla ilgili Pençik kanunu tertib edilmişti. Bu sebeple alınan esir oğlanlara Pençik oğlanı adı verilmiştir. Pençik oğlanlarının önemli bir kısmı akıncıların dũřman memleketlerine yaptıkları akın sonucu elde edilirdi. Bu elde edilen esirler Pençikci denilen memur tarafından tesbit edilir bunlardan on ila onyediyedi yaşları arasında erkek esirlerden vũcutça kusursuz ve sağlam olanlar devletçe üçyüz akça karşılığı satın alınırdı. Onsekiz yaşındakiler ve hatta daha büyüklerinden mũnasip olanlar da alınabilirdi.⁹

Pençik, Farsça beş ve bir kelimelerinin yani penç ve yek kelimelerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti, Kur'an'ın belirlediği hums adı altındaki beşte birlik payı, Farsça ifadesiyle penç-yek ve halkın dilinde aldığı şekliyle pençik adı altında beytũlmala tahsis etmiş ve elde edilen esirlerin beşte birini de devlete ait kũleler haline getirmiştir.¹⁰ Diğer beşte dũrtlük pay ise gazilerin ganimet payı olup tasarrufu kendilerine aittir.

Pençik Oğlanları, Pençik Kanunu'a gũre akıncılardan ve toycalardan belirlenen miktara gũre ayrılır ve akıncıların yanında bulunan bir memur tarafından Acemi Ocağı'na uygun nitelikte olanlar satın alınırdı. Devlet tarafından bu şekilde temin edilen pençik oğlanları Tũrke verme işlemi sırasında da çok dũřük bir bedelle Tũrk ailelere satılmaktaydı. Bu uygulamanın nedenini Uzunçarşılı: esirin icabında (ben padişah kuluyum) diye çiftlik sahibine kafa tutmıyarak hizmet etmesi içindi.¹¹

⁸ Mũcteba İlgũrel, "Acemi Oğlanı", İ.A., C. 1, s. 324

⁹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 45

¹⁰ Akgũndũz, Osmanlı'da Harem, s. 178

¹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 11

Türk çiftçilerine verilen gerek Pençik ve gerek Devşirmelerin kaçmamaları ve bunların sevk ve celpleri ve mütemadi kontrol edilmeleri için Anadoludakilerin idaresi Anadolu ağası denilen bir zabıta ve Rumelidekiler de Rumeli ağasına tevdi edilmişti.¹²

Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için Acemi ocağı I. Murad devrinde kadıasker Çandarlı Kara Halil ile Karamanlı Molla Rüstem'in çalışmaları sonucu ilk olarak Gelibolu'da faaliyetlerine başlamıştır. Klasik dönem tarihçilerinden Aşıkpaşazade ve Oruç Beğ ile Kavanin-i Yeniçeriyen bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Acemi Ocağı'na Acemi Oğlanı temin etmenin ikinci yolu da devşirme şeklinde olduğundan bahsedilmiştir. Devşirme Sistemi hakkında üst bölümde ifade edildiğinden ötürü sadece devşirmelerin Acemi Ocağı'na nasıl katıldıklarını açıklamak yeterli olacaktır.

Devşirilen oğlanlar devlet merkezine gelince iki üç gün istirahat eder, oğlanlara şehadet getirtilip Müslüman edilirdi. Sonra Yeniçeri Ağası tarafından teftiş olunur, içlerinde sünnetli bulunup bulunmadığına bakılır, uygun çıkanlar eşkal defterine kaydolunup Acemi Ocağı cerrahı tarafından sünnet edilirdi.¹³

Acemi Ocağına alınacakların kayıtlarına Ağa Kethüdası, bostana ve bahçelere verilecek olanlarına da Bostancıbaşı nezaret ederlerdi. İsimleri okunarak Acemi Ocağı defterine kaydolunacak efrat, yaş sırasıyla birbirlerinin eteklerinden tutup bir dizi teşkil ederlerdi. Bunlar, İsimleri yazıldıktan sonra uzakta duran Odabaşıya doğru koşarlar ve anın önünden geçerlerdi; bu sırada Odabaşı her neferin kulağı arkasına itaate mecburiyetlerini göstermek için bir fiske vururdu. İşte bu suretle acemilerin birer akçe yevmiye ile ocağa kaydedilmelerine Torba Yazısı ve kendilerine de Torba Acemileri yani ulûfeye kayıtlı Acemi Ocağı Oğlanları denirdi.¹⁴

Acemi Oğlanlarının bir kısmı Lapseki, Çardak ve Gelibolu arasında hizmet veren at gemilerinde birer akça gündelik ile beş on yıl çalıştıktan sonra yeniçeri

¹² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 12

¹³ Akgündüz, a.g.e., s. 197

¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 38

olmaları şekline dönüşmüştür. Donanma hizmetinde kullanılan bu esirlerden başka bir kısmı da Anadolu'da Türk çiftçilerinin yanına verilip Türkleştirilerek yeniçeri yapıldı. Böylece Gelibolu'da kurulan bu ilk Acemi Ocağı genişletildi. Bu ocağın en büyük subayı Gelibolu Ağası olarak adlandırıldı.¹⁵

Gelibolu haricinde Edirne ve İstanbul'da da birer Acemi Ocağı bulunmakta idi. Koçi Bey'in ifadesine göre Gelibolu, Edirne, İstanbul ve Hasbahçe Acemioğlanlarının sayısı 7495'tir.¹⁶

Saray Acemilerine Celep denildiği gibi Acemi Ocağı efradına da Şâdi ismi verilmişti. Torba'ya yazılmış olan otuz bir Oda efradı muhtelif hizmetlerde kullanılırlar ve küçükleri ise Oda hizmetini yaparlardı; bundan dolayı her Odadan lüzumu kadar Acemi Oğlanı, imalâthânelerle mirî gemilerde, odun ambarıyla hasta odalarında, taşrada Sultan hanımlar dairelerinde ve sair yerlerde hizmet görürlerdi. Saray, cami, çeşme, köprü, hastahane, medrese ve saire gibi hükümdar ve hanedana ait yaptırılan binalarla Yeniçeri Ağası ve vezirlerin inşaatında ve Yeniçeri Ağasıyla Yeniçeri Kâtibi ve Kul Kethüdasının gemilerinde de bunlar hizmet ederlerdi; sarayın ve saray matbahının odununu bunlar çekerlerdi ve Mudanya ile İstanbul arasında işliyen buz kayıklarında Dil iskelesi ve Üsküdar'la İstanbul arasındaki asker nakleden at gemilerinde de hizmetleri vardı. Veziriâzâmın sarayında Acemi efrattan Teberdar denilen baltacılar bulunurdu. Devlet merkezindeki Vezir ve Devlet ricaline de yetiştirilmek üzere Devşirme efrat verilirdi. Acemi Ocağı efradı arasından yirmi otuz kadar gürbüzceleri mirî inşaat için taş taşımağa tefrik edilmişlerdi. Acemi Çorbacıları gerek kendilerine verilen gemilerde ve gerek diğer hizmetlerde bölüklerinin acemilerini istihdam ederlerdi.¹⁷ Acemilerden Ağa Kapısı'nda bulunanlar nalbantlık, saraçlık, berberlik gibi sanatları öğrenir, bazıları da yeniçeri ağası kol gezerken onun hizmetinde çalışırlardı. Diğer taraftan acemi oğlanları Matbah-ı Amire'ye mahsus koyunları da bekler veya bir akçe ulufe ile kasap çıraklığı yaparlardı.¹⁸ Hizmete koşulan acemiler yaptıkları hizmetlere göre cemaatlere ayrılmışlar ve hizmetleri ile isimlendirilmişlerdir.

¹⁵ Halaçoğlu, a.g.e., s. 45

¹⁶ Koçi Bey, a.g.e., s. 13

¹⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 41

¹⁸ İlgürel, a.g.m., s. 325

Gerek ocağa alınan gerekse çeşitli hizmetlere koşulan acemiler yedi-sekiz yıl neticesinde “çıkma” ya da “kapuya çıkma” olarak adlandırılan uygulama ile Yeniçeri Ocağı’na ya da içlerinden eğitim ve hizmetleri ile başarılı görülenler Enderun’daki odalara seçilmiştir. Yedi ila sekiz yıllık süre kanunla sabit olmakla birlikte Yeniçeri bölüklerindeki ihtiyaca göre uzamış ya da sefer dönemlerinde yine ihtiyaca göre daha kısa sürelerde ocağa kaydedilmişlerdir.

6.1.3. Hazırlık Sarayları ve İçoğlanları

İçoğlanı, Enderun denilen iç Saray’da çalışan özenle ve dikkatle seçilmiş saray görevlilerine denmektedir. Osmanlı tarihinde, Topkapı, Galata, İbrahim Paşa ve Edirne Saraylarında yetiştirilen ve zamanla muhtelif devlet hizmetlerine çıkan devşirmeler olarak tarif edilmektedir. Bunlara Saray Acemi Oğlanları veya Celeb de denmektedir. Bir de Yeniçeri Ocağı’nın acemileri vardır; aslında bunlara iç oğlanı dense de, bunları Saraydakilerden ayırmak için Şadi adı verilmektedir.¹⁹

Osmanlı sarayında iç oğlanı istihdamına Yıldırım Bayezıd zamanında başlanmış, Fatih Sultan Mehmed döneminde bu uygulama bir nizama bağlanmıştır. Buna göre gruplar halinde devlet merkezine getirilen devşirmelerin en zeki, en gülbüz, endamı en düzgün ve iyi huylu olanları saray için ayrılırdı. Bu seçimde kapı ağası ve kıyafe ilminden anlayan saray hocası etkili olurdu. Ayrılan çocuklara Edirne, Galata, ve İbrahim Paşa saraylarında Türk-İslam terbiyesiyle birlikte gerekli dersler verilir, görgü kuralları anlatılır, bu arada silah talimi, binicilik ve yeteneklerine göre çeşitli sanatlar öğretilirdi. İhtiyaca göre üç veya yedi yılda bir yapılan çıkmalarda bu çocukların en kabiliyetlileri Topkapı Sarayı’na alınır, diğerleri ise genellikle kapıkulu süvariliğine verilir.

Gılmanan-ı Enderun, gılmanan-ı hassa veya gılmanan-ı Saray-ı Amire de denilen Topkapı Sarayı içoğlanları eğitimlerini Enderun’da sürdürürlerdi.²⁰ Türke verilen ya da dış hizmetlere koşulan Acemi Oğlanları çıkma ile Yeniçeri Ocağı’na yükselirken, hazırlık saraylarından Enderun’a yükselemeyen acemilerin diğer tabir

¹⁹ Akgündüz, a.g.e., s. 53

²⁰ Ahmet Şimşirgil, “İç Oğlan”, İ.A., C. 21, s. 450

ile iç oğlanlarının Yeniçeri Ocağına nispetle mevkice daha yüksek olan Kapıkulu Süvarisi olarak yükseldikleri anlaşılmaktadır.

Tarihi kayıtlarda Bursa Sarayı'nda da acemi oğlanı istihdam edildiği mevcut ise de Ankara Savaşı'ndan sonra bu sarayın teşkilatının bozulmasından ötürü saray hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşamamaktayız. I. Murad döneminde Edirne'nin fethiyle Edirne'ye inşa edilen saray iç oğlanlarının teşkilatlarının oluşmasında önemli bir basamak hüviyetine sahiptir. İstanbul'un fethinden sonra da Edirne Sarayı acemi oğlanı eğitimine devam etmiş, Saray-ı Amire'deki Enderun'a hazırlık eğitimi vermiştir.

Edirne Sarayı yayıldığı saha, dairelerinin ve kasırlarının zenginliği ve çokluğu bakımından, Osmanlı sarayları arasında en geniş saray olarak kabul edilmektedir. II. Murad'ın ölümünden sonra bir müddet ara verilen saray inşaatının Fatih tarafından tekrar başlatıldığı bilinmektedir. Daha sonra Kanuni, II. Selim, I. Ahmed, IV. Mehmed, II. Ahmed ve II. Mustafa Edirne Sarayı'nı a çeşitle ilaveler yaptırmışlardır. Ancak bunlar arasında sarayın imarıyla en çok uğraşan IV. Mehmed olmuştur.²¹

1828 yılında Rus ordularının Edirne'ye girişiyle yağmalanmış, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında cephanelik ve depo olarak kullanılan saray cephaneliğin uçurulmasıyla başlayan yangında günlerce yanmıştır. Arta kalan malzemesinden kışla ve benzeri resmi kurumların tamiratında kullanılmıştır.

Halil İnalçık, Devlet-i Aliye adlı eserinde Edirne Sarayı'ndaki acemi oğlan sayısını 300 olarak vermektedir.²² Koçi Bey de yazmış olduğu risalede bu sayının 300 olması gerektiğini vurgulamaktadır.²³

²¹ Aygün Ülgen, "Edirne Sarayı", O.A., C. 2, s. 60-62

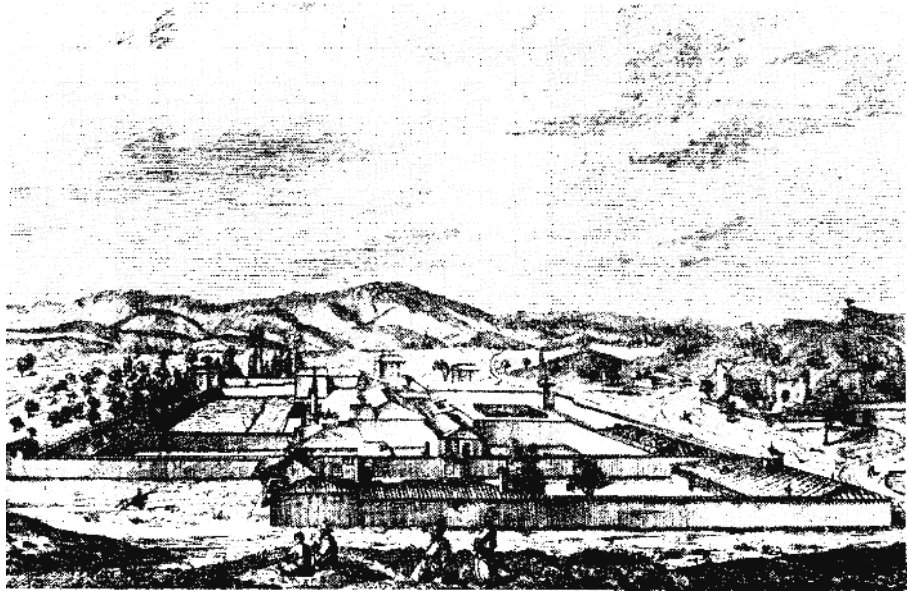
²² İnalçık, Devlet-i Aliye, s. 207

²³ Koçi Bey, a.g.e., s. 68

Resim 1: Edirne Sarayı Gravürü (Aygün Ülgen, “Edirne Sarayı”, O.A., C. 2, s. 62)

Enderun’a hazırlık mahiyetinde eğitimlerin verildiği bir diğer saray da İskender Çelebi Sarayı’dır. Uzunçarşılı, Zübdetül Vekayi’den aktarımla İskender Çelebi Sarayı için “eski ismi Makrihore veya Makrıköy olan şimdiki Bakırköy taraflarında olup 1109 H. (1697 M.) senesinde bunun bulunduğu yere Baruthâne yaptırılmıştır” ifadesini kullanmaktadır.²⁴

Resim 2: XVIII. Yüzyıla ait bir gravürde (Azadlı Baruthanesi Semavi Eyice, “Tarihde Küçükçekmece”, Güneydoğu Araştırmaları Dergisi 6-7, İstanbul 1978, s.

78)

²⁴ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. 2, s. 520

İskender Çelebi Maliye işlerinde bilgili olduğundan I.Süleyman (Kanuni) devri (1520-1566) başlarında başdefterdar oldu. Frenk İbrahim Paşa sadrazam olunca müsteşarı yerinde olup saltanat işlerini iyi idare etti. Sonra araları bozuldu. İbrahim Paşa , İskender Çelebi'nin şöhret ve iktidarını çekemediği gibi, o da paşanın fetihten sonra gururlu tavrı ve uygunsuz davranışların, tenkit ederdi. Rebiülahir 941 'de (Ekim 1534) fetihten sonra Bağdad'da paşanın dedikodusuyla katl olundu. Akıllı, zeka, tedbir ve tasarruf sahibiydi. Debdebe ve ihtişamı mükemmel olup 400 kölesi vardır. Bunlar saraya alındılar. Şişman Ali Paşa, Piyale Paşa, Geylani Ali Paşa, Behram Paşa, Hasan Paşa kölelerindendir.²⁵

Akkutay, İskender Çelebi'nin köle sayısını 6000, Abdülkadir Özcan 600, Mehmet Süreyya 400 olarak tespit etmiştir. Şair Hayali ile Kanuni devrinde Ahmed Paşa ve Sokullu Mehmed Paşa'nında İskender Çelebi Sarayı'nda yetiştiği anlaşılmaktadır. İskender Çelebi Sarayı kaynaklarda İskender Çelebi Bahçesi olarak da geçmektedir.

Resim 3: İbrahim Paşa Sarayı (Filiz Çağman-Zeren Tanındı, Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri, İstanbul 1979, resim:54)

²⁵ Mehmet Süreyya, Sicil-i Osmani, İstanbul 1996, C. 3, s. 808

Osmanlı ordusunda geniş çapta yenilikler yapan Padişah III. Selim (1789-1807). 1699'danberi kullanılan şimdiki Ataköy'de, eski İskender Çelebi bahçesi yerindeki Baruthaneye ek olarak yeni bir Baruthane kurmayı tasarlamıştı. Baruthane nazırı Mehmed Şerif Efendi (sonra Paşa)'nin tavsiyesi ile Küçükçekmece'nin kuzeyinde ve göle kuşuçu mu 4 km. uzaklıkta Büyük Azadlı baruthanesi inşa edilmiştir. Yapımı bir kaç ay içinde bitirilen bu tesisin H. 1210 (1795/96)'da kurulduğu, arşiv belgesinden (Başbak. Arşivi. Maliye De fi.-Ahkâm D/t. no. 7945, s. 33-b). o devri anlatan kroniklerden ve tanınmış şair Şeyh Galip tarafından yazılan tarihten anlaşılır.²⁶

İbrahim Paşa veya At Meydanı (Sultan Ahmed meydanına karşı) sarayı da diğer Edirne ve Galatasarayları gibi Enderun-ı hümayuna ve kapıkulu suvari ocağına mahreç olarak teessüs etmişti. Diğer iki sarayda olduğu gibi acemiler burada iyice terbiye edilip okuyup yazdırıldıktan sonra zamanı gelince içlerinden kabiliyetlileri Enderuna alınıp diğer eskileri kapukulu suvari bölüklerine çıkarılırlardı. At Meydanı sarayı, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezir-i azamı İbrahim paşanın, padişahın hemşiresiyle izdivacı münasebetiyle ona tahsis edilmiş ve paşanın katlinden sonra da burası saraya içoğlanı yetiştirmek için bir kışla ve mektep haline konmuştu.²⁷ Koçi Bey bu saraydaki oğlanların sayısının 300 olduğunu ifade etmektedir.

1481 yılında Sultan II. Beyazıd tarafından Galata Sarayı adıyla bir Enderun'a hazırlık okulu olarak kurulmuştur. Okul, bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yerde eğitime başlamıştır. Amaç, Devletin çeşitli yönetim kademelerine memur yetiştirmektir. Çalışkan ve yetenekli gençler orta dereceli bir okulda eğitiliyor ve yüksek derecedeki Enderun'a gönderiliyordu.²⁸

Galata Sarayı, bir cami ile her biri ikişer yüz kişiyi istiyab edecek üç koğuş ve her koğuşta bir hamam ve zabıt dairesi ve matbahtan mürekkepti. Burada başağı olan Galata Sarayı ağası, Yenisaraydaki saray kethüdası veya bunun bir derece aşığındaki beş neferden mürekkep Köşebaşı denilen emektarlardan seçilmiş. Galata Sarayı'nda her koğuşun oda kethüdası, odabaşı, kuşçubaşı, hamamcibaşı ve

²⁶ Semavi Eyice, "Tarihde Küçükçekmece", Güneydoğu Araştırmaları Dergisi 6-7, İstanbul 1978, s. 78

²⁷ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, s. 306

²⁸ <http://www.gsu.edu.tr/tr/universite/tarihce/>

başeski isimli zabitleri vardı; Yenisaray hizmetine namzet olan acemiler burada tahsil görürlerdi. 909 H. 1552 M. tarihli Eskişarayla Galata Sarayı'na ait bir muhasebe icmalinde, Galata Sarayı'nda bir saray ağasıyla beraber yirmi bir ağa, dört enderun oğlanı ve dört hastahane oğlanı beş hoca, birer katip, imam; tabip, çamaşırıcı, saka, tellak, şerbetçi, et hammalı olup bunlardan başka kapıcılar, baltacılar kilerciler, ekmekçi, ekmekci kalfası gibi müstahdemleri vardı. Galata Sarayı da Edirne Sarayı gibi Yenisaraya alınacak ve kapıkulu suvariliğine çıkarılacak oğlanlar için bir mahreç idi; çıkmalarda padişah sarayına alınmayanlar suvari bölüklerine çıkarılırlardı. Galata Sarayı diğer saraylara nazaran daha itibarlı olduğundan buradaki oğlanların kısm-ı mühimmi Yenisaraydaki mahlülleri doldurmak için bu sarayda en aşağı derece olan büyük ve küçük odalara ve ender olarak fevkalade bir lütf neticesinde kaftanlı odaları denilen seferli, kiler, hazine ve has-odalara alınırldı.²⁹

İnalçık ve Koçi Bey'in kayıtlarına göre Galata Sarayı'ndaki acemi oğlanlarının sayısı 300'dür. Yılmaz Öztuna 1802 tarihli bir vesikada saray mevcudunun 502 olduğunu ifade etmektedir.³⁰ Robert Mantran'a göre ise bu sayı 265 ile 378 arasında değişmektedir.³¹ Bu durum mevcutların dönem dönem farklılaşabildiğini göstermektedir. Kendisi de bir Enderunlu olan Hafız Hızır İlyas Efendi'nin Letaif-i Enderun adlı eserinde Galata Sarayı'ndan yapılan çıkmalar isimleri ile birlikte zikredilmektedir. Aynı kaynak bazı dönemlerde 12 bazı dönemlerde ise 30 çıkmının Topkapı Sarayı'ndaki hizmetler için çerağ edildiğinden bahsetmektedir.

On yedinci asrın ilk yarısındaki yeniçeri ve sipahi kıyıamları esnasındaki padişah cüluslarında bunların da hakları olan çıkma istemek suretiyle yaptıkları sert hareketler ve daha sonra daima fesat ve kavga çıkararak alakadarları meşgul etmeleri üzerine 1086 H. 1675 M. senesinde diğer hariç saraylardaki (Edirne, İbrahim paşa sarayları) içoğlanı teşkilatının kaldırılması esnasında müstaitleri Yenisaraya ve diğerleri süvari bölüklerine verilmek suretiyle Galata Sarayı ocağı da kaldırılmış ve yerlerine kırk nefer bostancı ile bir bostancı ustası gönderilmiş ve bundan başka saray, medreseye tahvil edilerek, Musıla-ı Sahn müderrisliği payesinde bir müderrise verilmiştir. Bu müderrisin maaşı Galatasaray evkafından temin olunmuştur.

²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 303

³⁰ Yılmaz Öztuna, "Enderun Nedir", Büyük Tarih Ansiklopedisi, Ankara 1992, s. 198

³¹ Robert Mantran, Çev: Server Tanilli, Osmanlı Tarihi I, İstanbul 2004, s. 217

Galata Sarayı bundan kırk sene sonra yani 1127 Muharrem'de (1715 İkinci Kanun) vezir-i azam Şehit Ali paşanın himmetiyle üçüncü Ahmed devrinde mükemmel surette tamir olup medreseler kaldırılarak tekrar içoğlanlarına tahsis edilmiş ve yine Yenisaraya alınacak oğlanlar için bir mahreç ve mektep vazifesini görmüştür. Fakat bunlar saraya alınırken artık büyük ve küçük odalar mevcut olmadığından buradan çıkan oğlanlar seferli, kiler ve hazine koğuşlarından birine kaydedilirlerdi.³²

Topkâpı sarayı müstesna olarak İstanbul'daki diğer sarayların -meselâ Eski saray, İbrahim Paşa sarayı, Galata sarayı- umumî masraflarına bakmak, doğrudan doğruya şehreminine aittir.³³

6.1.4. Devşirme Sistemi Dışında Enderun'a Giriş

Devşirme Sistemi, İçoğlanları ve hazırlık saraylarının haricinde Enderun'a farklı şekilde istisnai de olsa girenlerin varlığına rastlamak mümkündür. Türklerden devşirme alınmamasına rağmen İsfendiyaroğullarından Doğancı Ahmed Paşa saraya girerek çakırcıbaşı olmuş bir müddet Şam ve Konya valiliklerinde bulunmuş, II. Selim ve III. Murad'a nedim olmuştur.³⁴Yine aynı sülaleden Kızıl Ahmed Paşa da Enderun'a alınan Türklerdendir.

Bazı istisnai durumlarda padişahların tüm sistemi devre dışı bırakarak şahsi tercihleri ile de Enderun'a bazı kişileri aldıkları da görülmüştür. II. Mahmud Külhanbeyi Hüseyin'in sesinin güzelliğini duymuş ve Seferli Koğuşu'na alınmıştır. Enderun Ağalarının durumdan rahatsızlıklarını padişaha iletmeleri üzerine 100 kuruş maaş ile saraydan çıkarılmıştır.³⁵

³² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 304

³³ Köprülü, a.g.e, s. 156

³⁴ Mehmet Süreyya, Sicil-i Osmani, C. 1, s. 208

³⁵ Encer Naci, "Enderunda Bir Külhanbeyi", Resimli Ay Aylık Mecmua, No: 23, İstanbul 1938, s.56-57

Sarayda Balkan senyörlerinin rehin olarak tutulan çocukları da Enderun'da eğitim alanlar arasında yer almakta idi.³⁶Akkutay, Yıldırım Bayezid döneminde Edirne Sarayı'nda Yunan asilzadelerinin çocuklarının bu şekilde rehin tutuldukları dönemde eğitim aldıkların Miller'dan aktarmaktadır.³⁷

Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile Mentеше Beyi Yakub beyin oğlu İlyas bey'de Saraya gönderilen rehinelere dendir. Saraylarda komşu devletlerin ya da bağlı beyliklerin ileri gelenlerinin yakınlarının rehin olarak tutulması Selçuklu, Abbasi, Bizans saraylarında da görülen bir uygulamadır. Ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk'e göre bu uygulama devletin hakimiyeti altındaki toplulukların itaatini temin için yapılmaktadır.

Vezir, Paşa gibi önde gelen devlet görevlilerinin de iltimas yolu ile çocuklarını ve yakınlarını Enderun'a aldıkları bilinmektedir. Önemli devlet görevlerini başarı ile ifa etmiş, ya da vazifesi başında şehid olmuş görevlilerin çocuklarının da padişahların emri ile Enderun'a alındıkları vakidir.

Son dönemlerde ise asilzadegân ve ekabir evladı olarak nitelendirilen yüksek rütbeli devlet görevlilerin de Enderun'a alındıklarını Mahmud Şevket Paşa'nın eserinden anlamaktayız.³⁸

6.2. Enderun'da Eğitim Sistemi

Osmanlı sarayının 18. yüzyıla kadar devlet idaresindeki en temel müessesesi Enderun'dur ki Farsça anlamıyla "iç kısım" demektir. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Babüssaade'den girince arz odasının sağ ve solunu ve oradaki avluyu içeren kısma Enderun avlusu diyoruz. Burada kapıdan girince hemen sağımızda kalan yer Enderun'un ilk odalarıdır. Enderun odaları nedir? Bir anlamda sınıftır; fakat bu okul sınıfları anlamında anlaşılmasın. Gerçekten de Enderun, sarayın içinde en merkezde yer alan bölümdür. Babüssaade dediğimiz bölümden sonra sarayda padişahın özel mekanı başlar. Burada devlet hayatı biter. İşte o kapıdan girdiğiniz an

³⁶ İnalçık, Devlet-i Aliye, s. 207

³⁷ Ülker Akkutay, Enderun Mektebi, Ankara 1984, s. 61

³⁸ Mahmud Şevket, Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafet-i Askeriyesi, İstanbul 1325(H.), s. 10

Enderun, sivil Saray ağalarının yetiştirildiği, hizmet gördüğü bölümdür. Onun bir kapısı da Harem'e açılır. Babüssaade'den girince sağa döndüğünüz vakit büyük ve küçük odalar yer alır. Buradaki gençlerin Enderun ağaları olarak alındığı bellidir. Yalnız bu ağalar henüz acemi ve adaydır. Yılda aldıkları iki kat elbisenin biçiminden dolayı "dolamalı" denir. Bunlar ancak belirli bir hizmet ve imtihan döneminden sonra kaftanlı yani kıdemli ve yükselmeye aday memurlar olacaklardır. Bunlara iki kat kaftan verilirdi. Bu aşamayı geçemezlerse kapıkulu ocaklarına, sipahi bölüklerine gönderilirler.³⁹Büyük ve Küçük Odalardaki dolamalılar terfi ettiklerinde, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'ya geçerler ve kaftanlı denilirdi.

IV. Mehmed'in cülusunda çıkmanın gecikmesi üzerine saraylardaki içoğlanları ayaklanmış, nihayet 1675'te içoğlanları, Büyük Oda ve Küçük Oda ile İbrahim Paşa ve Galata Saraylarındaki teşkilat kaldırılmıştır. 1683-1699 harplerinden sonra kapıkulu ve gulam sistemi devlet içinde eski önemini kaybederek yeni bir nitelik kazanmıştır.⁴⁰On yıl sonra Galata Sarayı'nda Acemi Oğlan eğitimine yeniden başlanacaktır.

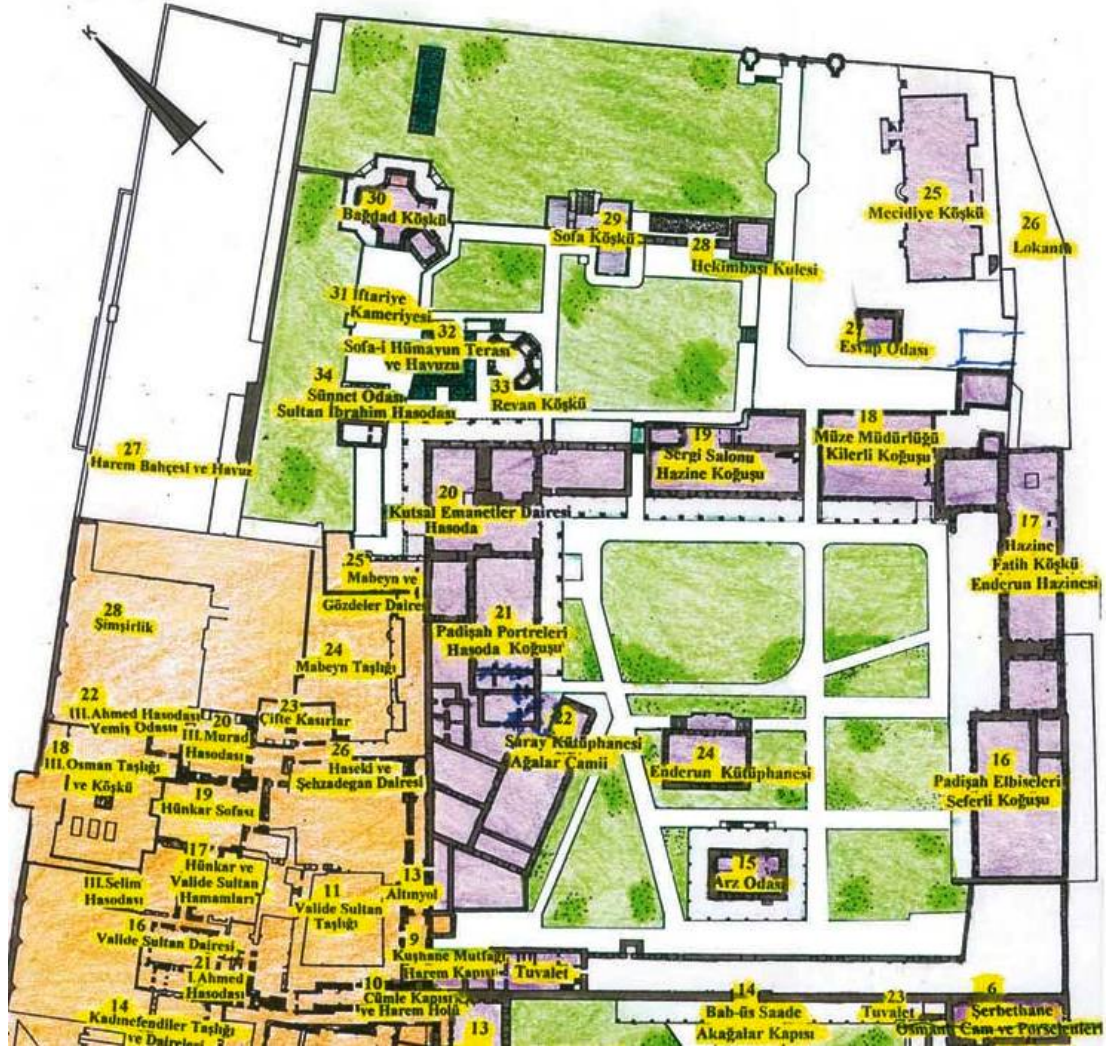
6.2.1. Büyük ve Küçük Oda

Enderun'un ilk iki kademesinden Küçük Oda Babüssaade'den içeri girince solda, Büyük Oda ise sağda yer almaktaydı. Bu odalara acemi oğlanları mektebinden üstün başarı ile mezun olan gençler alınırdı. Bunlar İslam dini ve kültürü, Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri görür, güreş, atlama, koşu, ok çekme gibi spor talimleri yaparlardı. Bu odalarda okuyanlar "dolama" denilen bir çeşit cübbe giydikleri için bunlara "dolamalı" denilirdi. Gençler yaklaşık on beş yaş civarındaydı. Buralarda disiplini sağlayan, gençlere çeşitli konularda yardımcı olan lalalar bulunurdu.⁴¹

³⁹ Ortaylı, Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek, s. 174

⁴⁰ İnalçık, Devlet-i Aliye, s. 216

⁴¹ İpşirli, "Enderun", s. 186

Şekil 2: Topkapı Sarayı Enderun Odaları Krokisi (www.topkapisarayı.gov.tr)

Büyük Oda'da ve Küçük Oda'daki oğlanlar yalnız okuma-yazma ve bedeni idmanlarla uğraşırlardı. İslami eğitimden sonra içöğlanı kendi özel eğilimine göre özel bir alanda derinleşmek imkanına sahipti. Odalarda türlü beceri ve fenler, yani hat, inşa, siyakat ve hesap, musiki de öğretilirdi. Bunlar katip sınıfına geçebilirlerdi. II. Bayezid, oğlanların tahsili ile şahsen ilgilenirdi. O, dini ilimlerde derinleşenlerin ilmiyeye girmesine izin vermişti. Odalarda oğlanlara beden kuvvetini geliştirme, binicilikte ve silahşörlükte beceri kazanma imkanı verilirdi. Başlıca sporlar, ağırlık taşımak ve çekmek, güreş, ok atma, süvarilik, kılıç talimi, tomak ve cirit oyunları idi. Bundan başka her içöğlanı bir hizmette veya sanatta beceri kazanmak zorunda idi. Enderunda minyatür, nakş, ciltçilik, musiki ve hattatlıkta birçok üstat yetişmiştir. Bu lüzumlu bilgiler ve maharetler yanında saraydaki terbiyenin en önemli amacı, padişahın hizmetinde kendisine mutlak bağlılık ve itaat duyguları aşılardı.

Odalarda mutlak bir disiplin uygulanırdı. Yatma, kalkma, yemek ve istirahat için belli saatler belirlenmişti. Her istedikleri zaman konuşamazlar, dışarı ile ve aileleri ile ilişkide bulunamazlardı. Saraydan çıkıncaya kadar bir manastır hayatı yaşar, kadın yüzü göremezlerdi. Hadımlar aralarında yatar, onların gece gündüz her türlü hareketlerini gözetlerlerdi. Saraydan ayrılan Menavino Enderun'da verilen terbiyeden güdülen gayeyi şöyle özetler: Tam Müslüman, kibar konuşmasını ve hareket etmesini bilen, edebiyata aşina, namuslu, nefesine hakim çelebiler, centilmenler yetiştirmek. Odalarda oğlanlar, onar kişilik gruplara ayrılmış olup her grubun başında da yetişkin bir oğlan lala unvanı ile arkadaşları arasındaki disiplinden sorumludur. Oğlanlar, birbirlerine laladaş derler. Fakat odaların asıl gözetimi, kapıoğlanı kethüdasına verilmiştir. O, kendi emrindeki hadımlarla (miktarları 16 ile 30 arasında değişmiştir) bu görevi yerine getirir.⁴²

Ağalar sabah ezanıyla uyanır; eğer gerekiyorsa hamama gidilir, sabah namazı mutlaka kılınır ve daha sonra günlük hayata başlanırdı. Yemek sofrasında dikkatsiz ve usulsüz bir davranışta takdir veya ele kepçe vurmak gibi bir mukabele görünürdü. Ağaların laubali hitaplarda bulunmaları, edepsiz tavırlar göstermeleri, serkeşlik etmeleri, sıkı giyim kurallarının dışına çıkmaları şiddetle cezalandırılırdı. Enderun mensuplarının birbirleriyle temaslarında disipline ve laubalilikten uzak bir tavra çok dikkat edilirdi. Bütün bu sert yaşayış adeta 16. asırdaki Cizvit tarikatının prensiplerine benzer ve Enderun hakkında cehalet göstergesi, bazı laubali rivayetlerin çok yaygın olamayacağını gösterir.⁴³

Enderun'da avlunun temizliği, koğuşların süpürülüp silinmesi, taşlıkların, koridorların yıkanması, camların temizlenmesi, örümceklerin alınması gibi işlere "kaba hizmet" denirdi, padişah hizmeti için toplanmış Enderunlular bu kaba işlerle meşgul olmazlardı. Tersane zindanında bulunan zincirbend esirlerden yetecek kadar güçlü kuvvetli adam seçilir ve Enderun'un bu kaba temizlik işleriyle vazifelendirilirdi. Zindan yerine sarayda yaşayacakları için canla başla çalışırlardı. Kasımpaşa'daki zindandan çıkarılıp ayaklarında zincirli bukağılarla ve kayıklarla saraya getirilirler, ikindiye kadar çalışırlar ve akşama doğru kayıkla yine tersaneye dönerlerdi. Bu esirlere "koğuş payzenleri" denilirdi. Topkapı Sarayı'na gitmek

⁴² İnalçık, a.g.e., s. 208

⁴³ Ortaylı, Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek, s. 174

tersane zindanındaki esirler için büyük imtiyazdı. Bir gün padişaha rastlamak, gençliğine acıyan hükümdar tarafından hürriyetine kavuşturulmak ihtimali de vardı. Nitekim IV. Murad bir gün koğuş payzenlerinden iki tuvana ve güzel delikanlı görmüş, merhamet ederek derhal azad etmiş, ayak bileklerindeki demir bukağılar o anda kırılıp atılmıştır.⁴⁴Tarihçiler her ne kadar bu konuda yorum yapmamış iseler de eğitim ve terbiye üzerine zamanını aşan bir sistem geliştiren Enderun'un kurucuları sarayın kaba hizmetlerinde kullanılan zincirli, bukağılı esirleri psikolojik faktör olarak kullanmaları da mümkündür. Azad edilen esirlerin zincirlerinin anında Enderun içinde kırılması üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bir konudur.

Büyük ve Küçük Odalardan yükselenler üst odalara yani Seferli, Kiler, Hazine ve Has Oda'ya giderken; yükselemeyenler çıkma ile sipahi ocaklarında istihdam edilirdi.

6.2.2. Doğancı Koğuşu

Hane-i Bazyan da denilen doğancı koğuşu kırk kişilik bir cemaat olup bunlar da kaftanlı denilen Enderunluların beşinci kısmı itibar edilmişlerdi. Avcı Sultan Mehmed bunları kaldırmış olduğundan daha sonraki teşkilat kitaplarında müstakil bir oda halinde doğancılardan bahsedilmemektedir; fakat daha evvelden bir doğancıbaşının emri altında böyle bir Enderun halkı bulunduğu görülmektedir.⁴⁵ Kırk kadar gencin talim gördüğü bu koğuş IV. Mehmed zamanında kaldırılmıştır.⁴⁶

6.2.3. Seferli Koğuşu

Hane-i Seferli de denilen bu koğuşu dördüncü Murad Revan seferine giderken (1635 M.) büyük odadan bir kısım içoğlanı almak suretiyle ihdas etmiştir. Burada da daha yüksek derecede bir tahsile devam edilirdi. Bu koğuş içoğlanlarının vazifeleri evvelce Enderun halkının çamaşırlarını yıkayıp, tertib etmek idi. Fakat sonradan seferli koğuşu daha geniş teşkilatla bir sanat mektebi haline getirilerek musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar,

⁴⁴ Reşad Ekrem Koçu, "Osmanlı Sarayında Enderun Teşkilatı", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul, C. 2, Sayı 7, s., 31

⁴⁵ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, s. 311

⁴⁶ İpşirli, "Enderun", İ.A. C. 11, s. 186

tellaklar yetiştirilmişti; soytarılar da (dilsiz ve cüceler) bu seferli koğuşunda bulunurlardı. Seferli koğuşunda alim, şair, musikide mahir bir hayli kimse yetişmiştir.⁴⁷ Seferli koğuşu içoğlanları dış çıkmalarda eski ve yeniliklerine göre sipah bölüklerine verilirlerdi. En aşağı yevmiye yirmi akçe olup en kıdemlilerden otuz beş hatta kırk akçe ile sipah bölüğüne geçenler vardı.⁴⁸ Seferli koğuşu 1247 H. 1831 M. tarihinde lağvedilerek buradaki ağalar hazine ve kiler koğuşlarına verilmişlerdir.⁴⁹

6.2.4. Kiler Odası

Derece itibariyle seferlinin üstünde ve hazine odasının altındadır. Koğuşun bulunduğu yer, iç hazine ile hazine koğuşu arasında imiş. Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Padişah has odada yemek yediği zaman, padişahın önüne yemeği koyup kapağını açan, sahan değiştiren bu koğuşların amiri olup serkileri-i hassa denilen Kilercibaşı'dır.

Fatih'in kanunnamesinde de "taamı huzur-ı alişana kilerci başı koya" denilerek kilercibaşının padişah huzurundaki vazifesi gösterilmiştir. Kilercibaşı, ak ağalardan veya içoğlanlarından olurdu. Onaltıncı asrın son yarısında kilercibaşının ulufesi günde elli akçe olup yıllık kapı ağasıyla hazinedar başının aynı idi. Onsekizinci asrın sonlarında ve 1186 H. 1772 M. senesinde ise yevmiyesinin altmış iki akça olduğu görülüyor; bundan başka kendisinin aynı tarihte otuz yedi akçe yevmiyeli bir de kethüdası vardı.

Burada bulunan iç oğlanları hükümdarın ve Harem-i Hümayun'un ekmek, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacını hazırlar ve muhafaza ederdi. Saray odaları ve mescidlerinin mumları da bu koğuş tarafından temin edilirdi. Bunların sayıları otuz kadardı.⁵⁰

Bu saray kilerindeki bütün acemiler bunun emrinde idi; sabah ve akşam padişaha verilecek yemeğin pişmesi ve bunun padişahın huzuruna nakli ve yemek sofrasının

⁴⁷ Tayyazade Ahmet Ata, Tarih-i Ata, İstanbul 1226, C. 1, s. 154

⁴⁸ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, s. 311

⁴⁹ Ata, a.g.e., C. 3, s. 119

⁵⁰ İpşirli, a.g.m., s. 186

hazırlanması kilercibaşıya aitti. Kilercibaşı sarayda terfi ederse hazinedar başı olurdu; taşraya terfian çıkacak olursa beğlerbeğlik verilirdi.⁵¹

6.2.5. Hazine Odası

Hazine Koğuşu da Fatih tarafından teşkil edilmiştir. Buranın amiri hazinedarbaşı ve hazine kethüdası idi. Hazinedarbaşı sarayın en nüfuzlu görevlilerindendi. Sarayda hizmet gören, sayıları 2000 civarındaki "ehl-i hiref" denilen saray sanatkarlarının başı olduğu gibi Enderun hazinesi ve saraya ait mücevherat ve kıymetli eşyanın korunmasından da sorumluydu. Barış ve savaş zamanlarında padişahın yanından ayrılmazdı. Bu koğuşun mevcudu zaman zaman 150'ye kadar çıkmıştır. Buradan çıkma olduğunda gençler kapıkulu süvari bölüklerine, müteferrikalığa ve çaşnigirliğe girerlerdi.⁵²Bölükbaşı olanlara da rastlanılmaktadır.

6.2.6. Has Oda

Has Oda Enderun kademelerinin sonuncusu olup yine Fatih tarafından kurulmuştur. Has Oda'nın dört meşhur zabiti has odabaşı, silahdar, çuhadar, rikabdar idi; bunlardan sadece has odabaşının padişah huzuruna çıkma yetkisi olduğu Fatih Kanunnamesi'nde belirtilmiştir. Has Oda'nın toplam mevcudu kırk civarındaydı. Has odalıların görevleri arasında Hırka-i Saadet Dairesi'ni temizlemek, eşyasının bakımını yapmak, kandil gecelerinde öd ağacı yakmak, gülsuyu dökmek ve mukaddes emanetleri korumak gibi işler sayılabilir. Hünkar müezzini, sır katibi, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı, başçavuş gibi padişah hizmetinde bulunanlar da Has Oda mensupları arasından seçilirdi. Hareme bitişik Mabeyn denilen odada bulunan Has odalılarından çıkma olduğunda bunlar kıdem durumlarına göre önemli görevlere tayin edilirdi.⁵³

Has Oda'da görevli ağalar sırası ile şunlardır: Has Odabaşı, Silahdar Ağa, Çukadar Ağa, Rikabdar Ağa, Dölbend Ağası ve Anahtar Ağası'dır. Bunlardan ilk dört ağaya Arz Ağası denilmektedir.

⁵¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 313

⁵² İpşirli, a.g.m., s. 186

⁵³ İpşirli, a.g.m., s. 186

Has Odabaşı; törenlerde Pâdişahın elbisesini giydirmek ve çıkartmakla görevliydi. Emrinde Has Oda Gilmânı denilen iç oğlanları bulunurdu. Pâdişah her nereye giderse, Has Odabaşı da onunla beraber giderdi.

Silahdar Ağa, merasim ve alaylarda at üzerinde Pâdişahın kılıcını sağ omzunda tutarak taşır, başında zülûf ve kırmızı kadifeli üsküfle Pâdisahın sağ gerisinde yürürdü. Pâdişah sefere giderken Silahdar Ağa, Çukadar ve Rikabdar Ağalarla beraber İslâm Sancağı önünde yürürdü. Silahdar Ağa sarayda Pâdişaha ait kılıç, tüfek, ok, yay, zırh gibi silahları ve bazı değerli eşyaları Silahdar Hazinesi'nde muhafaza ederdi. Bu silahların ve eşyaların temiz ve düzenli bir şekilde saklanmasına özen gösterirdi. Kendisi Hazine Koğuşu'ndan gerektiği kadar ağa alarak buradaki silah ve eşyaları bu ağalara temizlettirirdi.⁵⁴

Çukadar Ağa, Arz Ağalarının üçüncüsü olup Silahdar Ağa'dan sonra gelmektedir. Çukadar Ağa, alaylarda ata binerek Pâdişahın gerisinde gider ve Pâdişahın yağmurluğunu taşırdı. Bununla beraber Pâdişahın kaftan ve kürklerine de bakmakla yükümlüydü. Pâdişahın bayramlarda camiye gidişinde ve bazı merasimlerde Çukadar Ağa, halka gümüş paralar serperdi.⁵⁵

Rikabdar Ağa, Pâdişahın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirirdi. Daha sonra bu görev Baş Çukadar'a verilmistir. Rikâb-ı hümâyûn ağaları hazır bulunmadığı yerlerde ve özel gezintilerde Pâdişah ata binerken atın üzengisini tutmak, Rikabdar Ağa'nın göreviydi.⁵⁶

Dülbend Ağası'nın esas görevi, Pâdişahın sarıklarını ve giydiği çamaşırları muhafaza edip gerektiğinde bunları Pâdişaha giydirmektir. Merasim ve alaylarda at üzerinde merasime iştirak ederek Pâdişahın sarığını taşırdı.⁵⁷ Hırka-i Saadet Dairesi'nin temizlik ve düzenine, buradaki şamdanların yakılmasına, Has Oda'da nöbetleşe Kur'ân-ı Kerîm okuyan Has Odalıların nöbetlerinin tertip ve hizmetlerinin tayin edilmesine Dülbend Ağası nezaret ederdi.⁵⁸

⁵⁴ Ahmet Ata, a.g.e., C. I., s. 90-210

⁵⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 348

⁵⁶ a.g.e., s. 351

⁵⁷ a.g.e., s. 352

⁵⁸ Ahmet Ata, a.g.e., C. I., s. 210

Anahtar Ağası; Has Odalı Ağaların inzibatına bakar, hasta olanların hastaneye gitmelerine izin verirdi. Çerağ olmak isteyenlerin arzlarını Silahdar Ağa'ya ileterek gerekli işlemlerin yapılmasını sağlardı. Has Odalı Ağaları sabah seher vaktinde uyandırarak camiye sevk ederdi. Enderun'da gündüzleri ilimle uğraşmayıp bahçede gezen ağaları uyararak koğuşlarına gönderirdi. Bu görevlerinin yanında sayfiyyeye gitmeyip Yeni Saray'da kalan Anahtar Ağası, buradaki bütün iç ağaların zabiti olurdu.⁵⁹

Has Oda'da adı geçen ağaların haricinde Hünkâr Müezzini, Sır Kâtibi, Baş Çukadar, Sarıkçı Baş, Kahveci Baş, Tırnakçı, Tüfençi Baş ve Berber Baş denilen görevliler de bulunmakta idi.

Sokullu Mehmed Paşa, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Abdurrahman Abdi Paşa Has Oda'dan devlet görevlerine atanmış ünlülerden bazılarıdır. Burada diğer odalara nazaran daha seçkin bir eğitim programı uygulanmaktaydı. Bu odanın temel hedefi; öğrencileri idarecilik yönünde yetiştirmektir. Bunlar Enderun'un elit kısmı olup defalarca elemelerden geçer ve yaşları genç olmalarına rağmen devlet sisteminde önemli ve fonksiyonel görevler ifa ederlerdi. Enderun sisteminin asıl ürettiği insan tipi büyük ölçüde burada şekillenirdi. Dolayısıyla en yüksek mevkilere de buradan geçişler olurdu.⁶⁰

6.3. Yönlendirme, Mezuniyet ve İstihdam

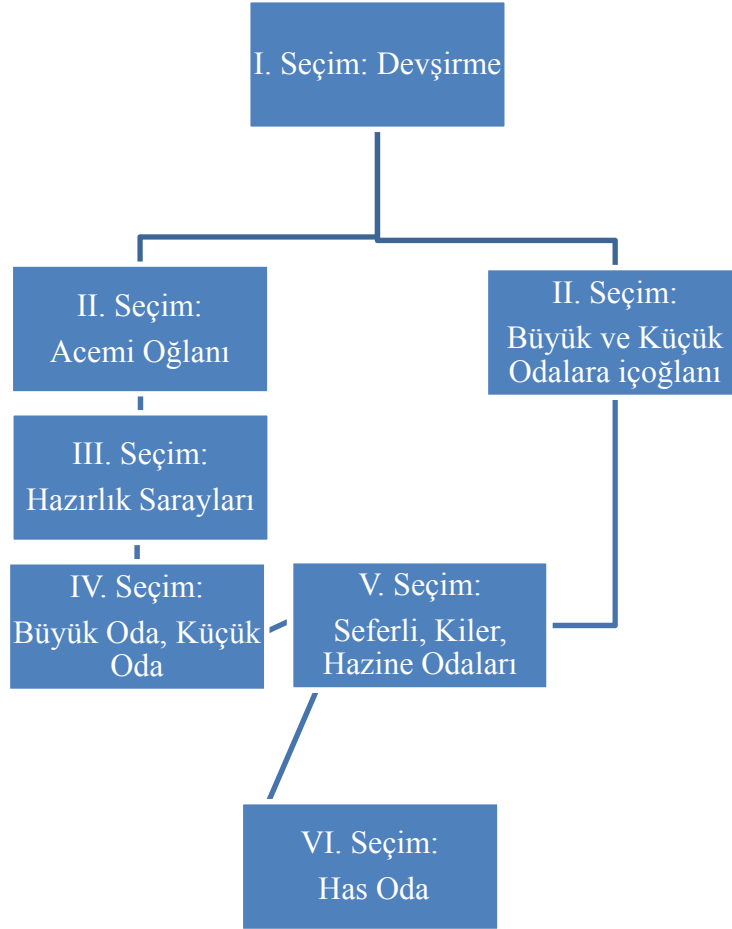
Mevcut kaynaklarda Enderunluların meslek ve sanatlara nasıl yönlendirildiklerine dair ayrıntılı kayıtlar bulunmamaktadır. Fakat, meslek ile hat, tezhip, musiki vb. sanat dallarının eğitiminin Seferli Koğuşu'nda kaftanlılara verildiği bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır. Dolamalıların yani daha alt derecede bulunan Büyük Oda ve Küçük Odalıların ise hat, inşa, siyakat ve hesap, musiki eğitimi verilmektedir. Bedeni yetenek gerektiren ağırlık taşımak ve çekmek, güreş, ok atma, süvarilik, kılıç talimi, tomak ve cirit oyunları da uygulamalı eğitimler arasındadır. Bu

⁵⁹ a.g.e, s. 206-207

⁶⁰ Ahmet Emre Bilgili, "Bir Türk Eğitim Geleneği Olarak Enderun'un Yeniden İnşası", Bildiriler, İstanbul 2004, s. 38

bilgilerden hareketle sanata yöneltme Büyük Oda ve Küçük Odalardaki eğitim esnasında, burada eğitim veren hocalar tarafından yapılmış olmalıdır.

Enderun'da mezuniyet ve istihdam ayrı ayrı kavramlar değildir. Mezuniyet ve istihdamın yerine "çıkma" tabiri kullanılmaktadır. Çünkü, Enderun'dan mezuniyet aynı zamanda mesleğe başlama, göreve atanma anlamına gelmektedir.

Şekil 3: Devşirmelerin Seçim, Eğitim ve Yükselme Aşamaları

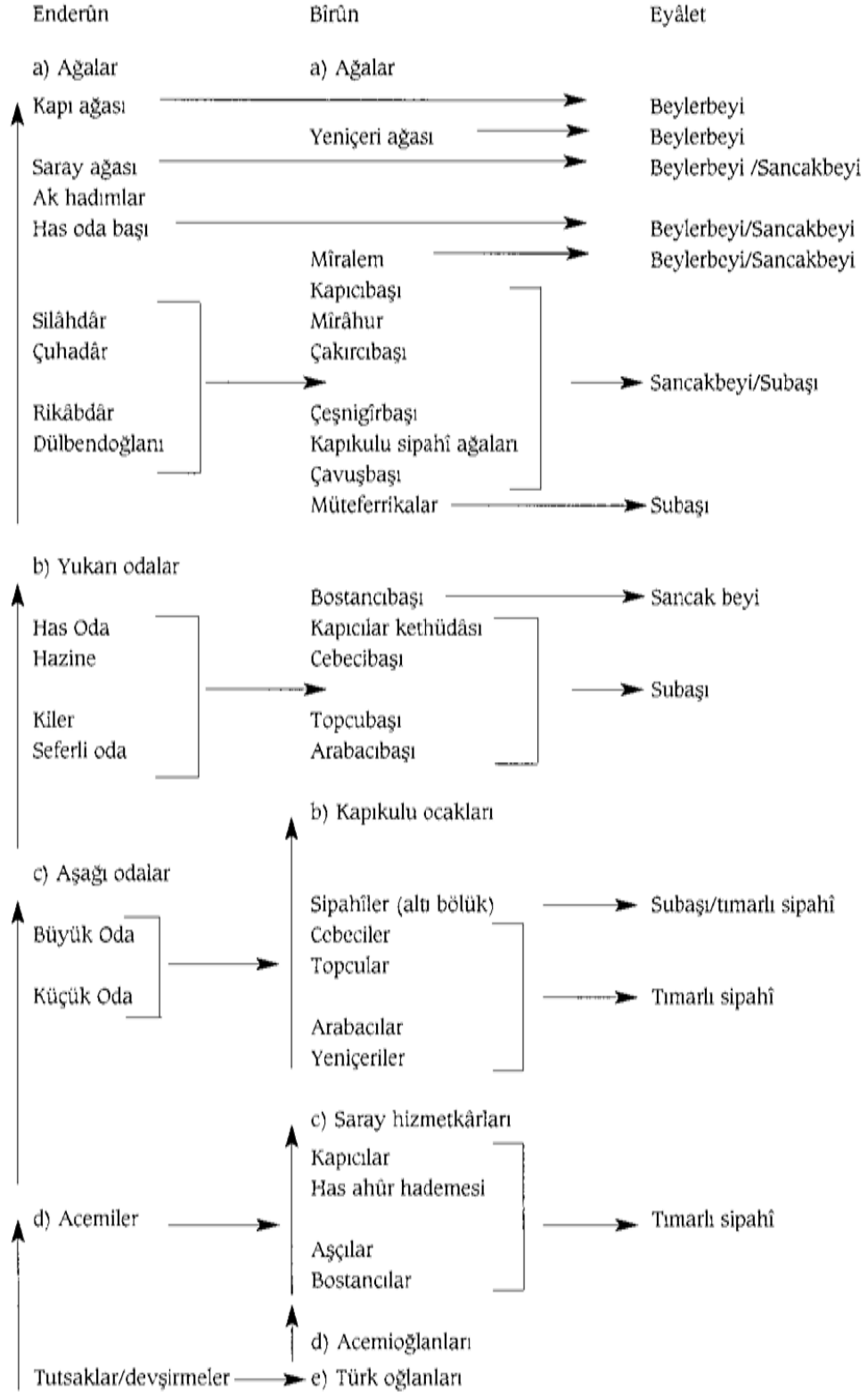
Çıkma tabiri saray istilahlarından olup gerek Yenisaray ve gerek Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında hizmet eden ve Celeb denilen içoğlanı ve acemilerin saray ve saray dışındaki hizmetlere tayinleri demektir. Çıkmalar, büyük ve küçük olarak iki türlü olurdu. Padişahların cüluslarını müteakip yapılan çıkmalara büyük

çıkma denilirdi. Bu da saraydaki içoğlanlarından eski yani kıdemlilerinin Enderun harici hizmetlere çıkarılmaları idi. Küçük çıkma ise saraylarda hizmetleri uzayıp çıkma müddetleri gelmiş olanların ilk büyük çıkmadan (cülüs çıkmasından) sonra beş ve çok defa yedi senede bir çıkarılmalarıdır.⁶¹

Enderun'dan yapılacak çıkmalar da ağaların durumlarını ilgili oda görevlilerine yazılı olarak arz etmeleri ile padişaha sunulması çıkma tercihi yapabildiklerinin bir nevi bu konuda serbestiyetlerinin olduğu iddia edilebilir. Bazı dönemlerde uzun süre çıkma yapılmaması ocaklarda ve hazırlık saraylarında isyan nedeni olmuştur. En büyük çıkmalar haliyle büyük seferlerin yaşandığı dönemlere rast gelmektedir.

Bir devşirmenin devşirildiği andan itibaren Has Oda'dan çıkıp istihdam edilinceye kadar geçirdiği seçim, eleme ve yükselme aşamaları aşağıdaki gibidir. İkinci aşamadan itibaren her aşamada çıkma ile göreve gidebilir.

⁶¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 336

Şekil 4: Kul Sisteminde Çıkma: İdare ve Ordu Hizmetlerine Geçiş

(İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ , s. 89)

6.4. Enderun Eğitim Sisteminin İşlevleri

6.4.1. İdari ve Askeri İşlevi

Enderun çıkmaları devlet teşkilatının içinde hangi kademededen çıkmış olurlar ise olsunlar; mutlaka bir hizmette istihdam edilmiş olurlardı. II. Bayezid izni ile ve daha sonra 19. Yüzyılda haccan sınıfına yani ilmiyeye geçenler istisna kabul edilir ise sistem ağırlıklı olarak seyfiye sınıfına çıkma vermiştir.

Müteferrikalıkla ya da divan kalemlerinde görev alanlar da kalemiye sınıfına geçmiş olmaktadır. Makam, mansıp, rütbe ve yetkice en seçkin Enderunlular seyfiye sınıfında istihdam edilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde "seyfiye" sadece silah altında olanları yani ordu mensupları anlamına gelmez. Başta padişah olmak üzere sadrazam, Kubbealtı vezirleri, beylerbeyi ve sancak beyi gibi makamlar aynı zamanda merkez ve taşra teşkilatındaki üst düzey yönetim tabakasını da oluşturmaktadırlar. Osmanlı klasik devrinde yönetim ve askerlik birbirinden ayrı ayrı telakki edilmemiş; her iki meslek de seyfiye sınıfının uhdesinde tatbik edilmiştir. Yönetim ve askerliğin ayrı ayrı meslekler olarak kabul edilmesi 20. Yüzyılı bulmuştur. Merkez ve taşrada seyfiye sınıfına mensup yöneticiler aynı zamanda sefere çıkan orduda maiyetleriyle birlikte yerlerine almışlardır. Osmanlı idaresinin sivilleşme süreci Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam etmiştir.

Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda bir kısım tarihçilerin ifade ettiği gibi Enderunlular sivil olarak kabul edilemezler. Bilakis Osmanlının idaresinin kendine has özellikleri gereği birer asker idareci doğru tabiriyle seyfiye sınıfı mensubudurlar. Enderun da bu sınıfın en seçkin bireylerini yetiştiren en seçkin eğitim kurumu olma işlevini üstlenmiştir.

6.4.2. Disiplin İşlevi

Disiplin; bilim, eğitim, hukuk, askerlik gibi alanlarda farklı terim anlamları taşımaktadır. Enderun üzerinde çalışan tarihçilerin pek çoğu Enderun'daki disiplinden bahsetmekte iseler de Enderun içinde “disiplin” tabirinin kullanıldığına dair mevcut kaynaklarda bir ize rastlanmamıştır. Araştırmacılar da bu kavramı Enderun'da kullanılmış olmasından ziyade bu müessesedeki uygulama ve yaşantıları göz önünde bulundurarak böyle bir tanımlama yapmış olmalıdırlar.

Enderun'daki disiplinin temeli itaat üzerine kuruludur. 211 kanun numaralı 1961 tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu 13. Maddesinde disiplini şöyle tarif eder: “Disiplin: Kanunlara, nizamlara, amirlere mutlak bir itaat ve astının ve üstünün hukukuna riayet demektir. Askerliğin temeli disiplindir ”. Enderun'un tamamen tasfiyesinden yaklaşık elli yıl sonra yapılmış bir tarif olup Enderun ile doğal olarak ilişkilendirilemez. Fakat, bu tanım Enderun'daki disiplini tarif etmek için yazılabilecek en iyi tanımlardan biri olabilir.

Enderun'a içöğlanı seçimi için geldiği anda ensesine fiske atılması bile usul haline gelmiş olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Büyük ve Küçük Odalardan en yüksek oda olan Has Oda'ya kadar uygulanan terfi sistemi ile yine bu odalardan gerçekleşen çıkmaların rütbece bir silsileyi takip etmesi, çıkmaların kapıkulu ocaklarından başlayarak istihdam edilmeleri; uygulamanın askeri bir nizam içinde gerçekleştiğinin göstergeleridir. Yine odalardaki içöğlanların birbirlerinden ayırt edilebilmesi için “dolama”, “kaftan” gibi ayrı kıyafet nizamlarına tabi olmaları; kıyafetlerinin temiz, tertipli, düzenli bulunma zorunluluğu ve bu hususiyetlerin ağalar tarafından çok sıkı takip edilmesi de askeri disiplin uygulamalarının örnekleridir.

Enderunluların görgü kurallarını uymaları konusunda da eğitildiklerini, sürekli olarak gözlemlendiklerini, en küçük bir yanlış hareketlerinde ikaz, takdir veya şiddet kullanılarak cezalandırıldıklarını; fakat kullanılan şiddetin bile ölçülerinin belirli olduğunu anlamaktayız. Adab-ı muaşeret (görgü kuralları), saray nizamı ve hizmet usulleri “lala”lar ve odalardaki kıdemli diğer Enderunlular tarafından verildiği anlaşılmaktadır. “Saray efendisi”, “saray terbiyesi”, “saray nezaketi” gibi tabirlerin

bu eğitimden geçen bireyleri ve terbiye sisteminin ürünlerini kastettiği iddia olunabilir. Saray; yetenekli, entellektüel birikimi olan, iyi bir idarecinin yanında “tam Müslüman, kibar konuşmasını ve hareket etmesini bilen, edebiyata aşina, namuslu, nefesine hakim çelebiler, centilmenler yetiştirmek”⁶² gayesini de gütmektedir.

Her gün sabah namazından önce başlayıp yatsı namazı sonrasında sona eren ve ikisi arasında aralıksız eğitim, etkinlik ve aktivitelerin devam ettiği bir plan ve programa tabidir. Disiplin, sadece kurallar, yaptırımlar, cezalar ile değil; 24 saat esasına göre planlanmış, programlanmış bir yaşam tarzı ile sağlanmaktadır.

6.4.3. İdeolojik İşlevi

Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral ve estetik düşüncelerin bütünü ideoloji olarak tanımlanmaktadır.⁶³Bu tanımdan hareketle Osmanlı Devlet teşkilatı, hukuku, eğitimi, sanatı ve bunların küçük bir örnekleme olan Enderun Sistemi İslam kültür ve medeniyetinden beslenmekte; ürünlerini de bu kültür ve medeniyetin ikliminde yetiştirmektedir. Bu yönüyle Enderun devleti yöneteceklere “ideolojinin; okuyarak, yaparak ve yaşayarak” benimsetildiği bir kurum olma hüviyetine sahiptir.

Devşirmeler, hazırlık sarayları ya da Enderun için seçme işlemine tabi tutulmadan önce kelime-i şehadet getirerek İslamı kabul etmekte ve sünnet edilmekteydiler. Böylece hizmet edecekleri devletlerindeki yaşam tarzına ilk adımı atmaktadırlar. İslami eğitim Enderun’daki tüm eğitim kademelerinde Arapça, Kur’an, Hadis, Fıkıh, Siyer dersleri ile teorik; günlük ibadetler ile de pratik olarak gerçekleştirilmektedir. Enderun’da günün Ağalar mescidinde sultan ve yedi yaşını aşmış şehzadeleri ile birlikte sabah namazını cemaatle kılınarak başlaması ve bu namazda hünkarın, ağaların, kaftanlıların ve dolamalılıların duracağı yerlerin belirli olması; rütbece yüksek olanların mescidin çinili bölümünde, alt rütbelerin badanalı bölümde yer almaları ve bu nizamın bozulmaması hem itaat eğitiminin hem de devlet ideolojisinin yaşantılarla benimsetilmesinin bir parçasıdır.

⁶² İnalçık, Devlet-i Aliye, s. 208

⁶³ www.tdkterim.gov.tr

Bu sistemin en ünlü ürünlerinden biri olan Sokullu Mehmed Paşa hakkında Peçevi Tarihi'nde şu bilgiler yer almaktadır: "...her gece alışkanlık edindiği üzere kalkar, abdestini tazeleyip nafîle namazını kıldıktan sonra Hasan Ağa'ya Osmanlı tarihinden parçalar okuturmuş. O gece hangi yerinin okunmasını istediği sorulunca <Sultan Murad'ın Kosova'da şehit edilmesini anlatan yeri oku> diye buyurmuş. Bir kafirin, ol din yolunda uğraşanlar sultanını habersizce hançerleyerek şehit ettiğini tasvir eden satırları okuyunca rahmetli paşa el kaldırıp gözyaşı akıtarak <bana da öyle bir şehitlik nasip eyle yüce Tanrım> diye Sultan Murad'ın ruhu için Fatiha okuyup ellerini yüzüne sürmüştü." Yine Peçevi'nin tarifıyla Sokullu ertesini gün divan toplantısında şehit edilmiştir.⁶⁴ Bu bilgilere göre sistem hangi kökenden gelirse gelsin eğitime tabi tuttuğu bireyleri dindar bir müslümana dönüştürmektedir. Nitekim Sokullu Mehmet Paşa, çok ünlü, bilgili bir ruhban ailesinin çocuğu olarak aramıza girmiştir. Ama şunu söylemek gerekir ki, çok iyi bir Müslüman olmuştur. Zaten bu sistemin en önemli tarafı da budur.⁶⁵

6.4.4. Bilim, Kültür ve Sanat İşlevi

Enderun, bilimin üretildiği bir müesseseye olmaktan ziyade; bilimden istifade edilen yararlanılan bir müessesedir. Bu bakımdan bazı araştırmacıların Enderun'a üniversite veya fakülte düzeyinde bir eğitim kurumu yakıştırmaları yersizdir. Enderunluların üretmiş olduğu eserler de incelendiğinde bu durum açıkça anlaşılabilir. Yapılan araştırmalar Enderunluların üretmiş olduğu eserlerin edebiyat, tarih, sanat ve kavaid (mevzuat) alanında olduğu anlaşılmaktadır. Üretilen eserlerin varlığı da bu kurumda çağına göre üstün nitelikli devlet adamlarının yetiştirildiği eğitim kurumu olma özelliği tezini daha çok desteklemektedir.

Enderun başlı başına bir müessesedir ve onun tarihini çok iyi bilmek gerekmektedir. Burada insanlar birbirleriyle "siz" diye konuşurlar, laubalilik yoktur. Koğuş zabitleriyle, koğuşun başlarıyla son derece saygılı olmak zorundadırlar. Yeme içme, yıkanma, kalkma, yatma saatleri konusunda büyük bir disiplin içindedirler. İşte buna bazı insanlar; Osmanlı Saray Medeniyeti diyorlar ki, bu doğrudur. Burada uydurulan bazı şeyler üzerinde de durmak gerekir; Enderun oğlan gibi uydurma

⁶⁴ Peçevi Tarihi, Ankara 1999, C. 1, s. 27

⁶⁵ Ortaylı, Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek, s. 32

lafların geçerliliği yoktur. Burada, tıpkı Rönesans'ta Hıristiyanların kurduğu Cizvit tarikatı gibi ama ondan daha evvel gelişen ve aklın yolu bir olduğu için benzerlikler gösteren bir durum söz konusudur. Son derece sert, yüzde yüz kişisel kurallar cereyan eder. Mesela Cizvitler de birbirlerine "siz" diye hitap ederler. Tarikatın içinde gençlerin laubali olması pek mümkün değildir. Devamlı bir kontrol söz konusudur. Yani insanlar gündüz de, gece de kontrol altındadır. Enderun da böyledir. Enderun'daki disiplin dolayısıyla çok kısa zamanda bir Osmanlı saray protokolü meydana gelmiştir.

Daha da ilginç Enderun'un dışı bir izdüşümü vardır. O da bizatihi Harem'in kendisidir. Harem'deki bütün kızlar padişah için toplanmış değildir. Orada padişaha takdim edilecek, padişahın beğeneceği öncelikli özelliklere sahip bazı kızların olduğu doğrudur. Ama neticede birtakım kızlar orada hizmetli olarak kalır ve asıl önemlisi buradaki Türkçe ve İslam'ı öğrenen ve Osmanlı saray medeniyetinin benimsetildiği bu kızların bir kısmının Birun'a çıkan Enderun halkıyla baş göz edildiğidir. Dolayısıyla bir kan aristokrasisi, bir hukuki hükümlerlik statüsü tespit edilmediği halde, Osmanlı cemiyeti de insanların genel kuralı dışında kalmamaktadır. Orada da insanların tezvici (evlendirilmesi) yoluyla bir seçkin sınıf yaratılmaktadır. Bu seçkin sınıf eli ayağı tuttuğu, akli işlediği sürece hükümdarın yanında devletin yönetimini götürmektedir. Bunu beceremediği takdirde derhal o sınıftan dışına itilir. Zaten hukuki hiçbir imtiyazı yoktur.⁶⁶

Enderun ve Harem'de yetiştirilen saray eğitimi almış bireylerin evlilikleri ile sistem "çıkma"ları iki yönden kendisine bağlamaktadır. Enderunlu sistem tarafından kendisine verilen makam, mansıp, meslek ve sanatı ile ancak devlete hizmet edebilecek bir kabiliyet olarak yetişmekte, ikinci olarak da saraylı bir hanımefendi ile evlenerek bir nevi sisteme ailevi olarak da bağlanmaktadır. Enderunluların ikinci ve yaygın evlilikleri ise hanedanın hanım sultanları ile dir. Hanedan, hanım sultanların çocuklarını hanedandan saymamakta bu nedenle sadece yetenek, kabiliyet ve liyakatine bağlı olarak yetişmiş hanedandan olmayan gençlerle evlendirerek hanedan üzerindeki hak iddialarını ortadan kaldırdığı gibi hanedandan olmayan kulları da

⁶⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 33

memleketin ücra köşelerine de gitseler saraya ve hanedana olan bağlılıklarını garanti altına almaktadır.

Bu uygulamaların neticesinde “Enderun Kültürü” ya da “Saray Medeniyeti” oluşmuş, Enderun ve Harem evlilikleri sarayın dışında bu kültürün temsilcisi olmuşlardır. Türkdoğan, Enderun Kültürü’nün yavaş yavaş istimalet teorisinin sınırlarını kemirerek, hanedan sistemine nüfuz ettiğini, onu kendi doğrultusunda şartlandığını iddia etmekte,⁶⁷bu kültürün kaynağının ise medeniyetimiz ⁶⁸ olduğunu ifade etmektedir.

Enderun’un en belirgin işlevlerinden biri ise Türk-İslam sanatına yapmış olduğu katkılardır. Mimari, ebru, cildçilik, nakkaşlık, oymacılık, resim, tezhip, hat, minyatür, musiki Enderun’da eğitimi verilen başlıca sanat dallarıdır. Mimar Sinan, Matrakçı Nasuh, Karahisari, Kara Memi, Şah Kulu, Levni, Muhibbi, Benli Hasan Ağa, Kantemir, Mustafa Çavuş, Numan Ağa, Dellalzade, Tanburi Osman Bey, Şakir Ağa, Enderuni Ali Bey bu sanatçıların en ünlülerinden bazılarıdır. Enderun’un işlevini yitirmesinden sonra 19.yy’da devlet bu boşluğu doldurmak için “Sanayi-i Nefise Mektebi”(Güzel Sanatlar Okulu)’ni açacaktır.

6.4.5. Model Olma İşlevi

Batılı araştırmacılar XVIII. yüzyıl sonlarına değin, Osmanlı devletinin askeri gücüne karşı büyük bir hayranlık duymuşlar, bu örgütü inceleyip kendileri için gerekli sonuçları çıkarmaya çalışmışlardır. Osmanlı devleti örgütü üzerinde yazılan Batı yapıtlarında, askeri düzeni inceleyen bahisler çok uzun yerler tutmuştur.⁶⁹ Osmanlı Kapı Kulu Ocakları’nın en üst düzey komutanlarının Enderun çıkmalarından oluşması bu konuda Enderun’un model olma özelliğine dolaylı bir örnektir.

Enderun, Osmanlı Devleti’nin kendi iç teşkilatına da alt kurumlar için model olma özelliğine sahiptir. Taşra’ya gönderilen beylerbeyi ve sancakbeyleri de

⁶⁷ Orhan Türkdoğan, Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı, İstanbul 2002, s. 56

⁶⁸ Türkdoğan, Milli Kültür Modernleşme ve İslam, İstanbul 1996, s. 34

⁶⁹ Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1982, s. 236

kapılarında kul sistemine benzeyen bir teşkilatlanmaya gitmişlerdir. Taşra’da olmamakla birlikte İskender Çelebi Sarayı kulların da kullarının olabileceğine ilginç bir örnektir. Enderun’un da elde edilen başarı Enderun Eğitim Sistemi’nin işlevini yitirmesinden sonra da Osmanlı devlet adamları tarafından unutulmayacak benzer eğitim kurumlarının oluşturulması için Tanzimat boyunca çaba sarf edilecektir. Bu konudaki en çarpıcı örneklerden biri Galatasaray Sultanisi diğeri ise II. Abdülhamit döneminde Yıldız sarayı içinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren Harbiye’dir.

Enderun’un günümüz eğitim faaliyetlerine de model olması dikkat çekicidir. Özellikle özel eğitimde “üstün zekalı ve üstün yetenekliler”in eğitimi ile ilgilenenler “Enderun Eğitim Sistemi” hakkında hala araştırmalara devam etmektedirler. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi’nden Ümit Davaslıgil⁷⁰, Boğaziçi Üniversitesi’nden Füsun Akarsu⁷¹, Gülşah Batdal⁷²; Gazi Üniversitesi’nden Ayşegül Ataman⁷³, Marmara Üniversitesi’nden Ahmet Emre Bilgili⁷⁴ gibi akademisyen ve araştırmacılar Türkiye’de üstün ve özel yeteneklilerin eğitiminin Enderun ile başladığını ifade etmektedirler.

Enderun’da uygulanan eğitim sisteminin alt bileşenlerinden zeka, yetenek, liyakat üstünlüğü, programlanmış yatılılık, zihin-duygu-beden gelişimine orantılı yer verme, sürekli gözlem-kontrol-eleme, amaca-pratiğe uygun öğretim programları(müfredat), ana dili haricinde birkaç yabancı dil öğretebilme (Türkçe, Arapça, Farsça), eğitimin her kademesine istihdam garantisi, görgü ve adab eğitimi gibi konular hala modellenebilecek nitelikteki özellikleridir.

⁷⁰ Ümit Davaslıgil, “Ülkemizde Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Tarihiçesi”, Durum Tespiti Komisyonu Ön Raporu, s. 53

⁷¹ Füsun Akarsu, “Enderun: Üstün Yetenekliler için Saray Okulu”, Seçilmiş Makaleler, İstanbul 2004, s. 97

⁷² Gülşah Batdal, “History Of The Gifted Education and Developing Creativity in Turkey”, www.istanbul.edu.tr

⁷³ <http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1267/unite11.pdf>

⁷⁴ Bilgili,a.g.m., s. 31

6.4.6. Özel Eğitim İşlevi

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların özür ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitime "özel eğitim" denir.⁷⁵

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri on grupta aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır.

1. Zihinsel Öğrenme yetersizliği olan Bireyler
2. İşitme Yetersizliği Olan Bireyler
3. Görme Yetersizliği Olan Bireyler
4. Ortopedik Yetersizliği Olan Bireyler
5. Dil ve Konuşma Güçlüğü Olan Bireyler
6. Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler
7. Duygusal, Davranışsal ve Sosyal Uyum Güçlüğü Olan Bireyler
8. Otistik Özellikler Gösteren Bireyler
9. Üstün Zeka ve Üstün Yeteneği Olan Bireyler
10. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Gösteren Bireyler⁷⁶

Bu sınıflandırmanın içinde üstün zeka ve üstün yeteneği olan bireyler de yer almaktadır.

Enderun mektebi imparatorluğun idari mekanizmasını yürütecek seçkin elemanların yetiştirildiği saray teşkilatı içerisinde yer alan bir eğitim müessesesidir.⁷⁷ Osmanlı devlet protokolü hepsi fiziki bakımdan mükemmel, fevkalade zeki ve tüm ırkların en seçkinlerinden meydana gelmiş devlet adamlarından oluşur.⁷⁸ Enderun'a alınanların, devşirme çocukların beden ve zekaca en seçkinlerinden oldukları bilinen bir gerçektir.⁷⁹

⁷⁵ Ruhi Kılıç, Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı, orgm.meb.gov.tr, s. 6

⁷⁶ a.g.e., s. 15

⁷⁷ İhsanoğlu, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, C. 1, s. 251

⁷⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 30

⁷⁹ a.g.e., s. 173

Bu yönüyle Enderun üstün zeka ve yeteneğe sahip bireylerin eğitildiği bir “özel eğitim kurumu” niteliği taşımaktadır. Eflatun’un devlet adamı yetiştirmek için önerdiği eğitim sistemini hayata geçiren Osmanlılar olmuştur. Böylece sistemli olarak üstün yeteneklilerin eğitimini yapan bir kurum, dünyada ilk olarak Osmanlılar döneminde gerçekleşmiştir.⁸⁰

Buradaki seçkinlik ırk, soy, sop, nesep veya ruhani unsurlara değil zeka, yetenek, bedeni yeterlilik, liyakat, sadakat gibi unsurlara dayanmakta idi. Geniş bir aday tabanından kademe, kademe en yeteneklilerini seçerek en yetkili devlet hizmetlerini yürütebilecek nitelikte yetiştirmek, yetki ve sorumlulukların yetenekten çok soyluluğa göre dağıtıldığı Batı ülkelerindeki düzene göre çok farklı bir tutumdur.⁸¹

Okul programlarının ilginç ve önemli özelliklerinden bir başkası da öğrenimin başından sonuna kadar ilgi ve yetenekler ve öteki kişilik özellikleri açısından söz konusu olabilecek bireysel farklılıklara verilen önceliktir. Hazırlık okullarındaki öğrenciler ilgi ve yeteneklerine göre askerlik ve savaş becerileri, dil ve edebiyat, çeşitli el sanatları, hattatlık vs. gibi alanlardan birinde gelişip yetişme olanağı bulurdu. Daha ileri düzeyde eğitim göremeyecekleri anlaşılmalarda bu aşamanın sonunda Yeniçeri, sipahi ocakları ile ordunun inşaat, ikmal ve benzeri hizmetlerine aktarılırdı. Yahut da sarayın ihtiyacını karşılamak için kurulmuş çeşitli atelye ve imalathanelerde çalışma olanağı bulurdu. Üst öğrenim aşamasında da tutum aynıydı, öğrenci yeteneklerine uygun çeşitli öğrenim kanallarından birinde yetişirdi. Anlaşıldığına göre Türkçe, okuma, yazma, Arapça, Kuran ve din derslerinin dışında bütün öğrencilerin ortaklı olarak izlemesi ve başarması zorunlu olan dersler yoktu. Bunların dışında ortaklı olan öğrenim alanları “beden eğitimi, savaş becerileri” gibi konulardı. “Arapça dil ve grameri, Farsça ve edebiyatı, fıkıh, tefsir, Türk Edebiyatı vs.” gibi konular üst öğrenim aşamasında izlenmesi ilgi ve özel yeteneklere dayanan konulardı. Bunlardan başka öğrencinin “Seferli, Kiler ve Hazine” odalarına bağlı

⁸⁰ Metin Uzun-Eftal Çeki-Nuray Çapkan-Ruhi Şirin, “Üstün Yetenekliler Eğitiminin Tarihçesi-Enderun”, Üstün Yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Komisyonu Ön Raporu, İstanbul 2004, s. 49

⁸¹ Mimat Enç, “Enderun”, Seçilmiş Makaleler, s. 42

meslekî öğrenimin hangi dalında derinleşip gelişeceği de geniş ölçüde bireysel ilgi ve yeteneklere göre kararlaştırılan hususlardı.⁸²

Üstün yetenekliler ve zekalılar alanında akademik çalışmaları ve bu alanda faaliyet yapan pek çok eğitim kurumuna danışmanlık da yapan Akarsu Enderun'un karakteristik özelliklerinin şöyle sıralamaktadır:

- Öğrencilerin beceri ve yeteneklerine göre seçilmesi.
- Özgürlükçü sanat, beden eğitimi ve mesleki eğitimden oluşan iyi dengelenmiş bir müfredat.
- Bedenin sistemli ve uzun dönemli eğitimi; fiziksel gelişmede yüksek standartlar.
- Müziğe verilen önem, özellikle koro müziği, müzik ve matematiğin entegre edilmesi.
- Öğrencilerin konu seçiminde eğilimlerine uygun tercihlerine fırsat verilmesi.
- Öğrenim ve yaşanan çevrenin bir araya getirilerek, bütünleştirilmesi.
- Ceza ve ödülünden oluşan, iyi şekilde yerleştirilmiş bir değer (liyakat) sistemi

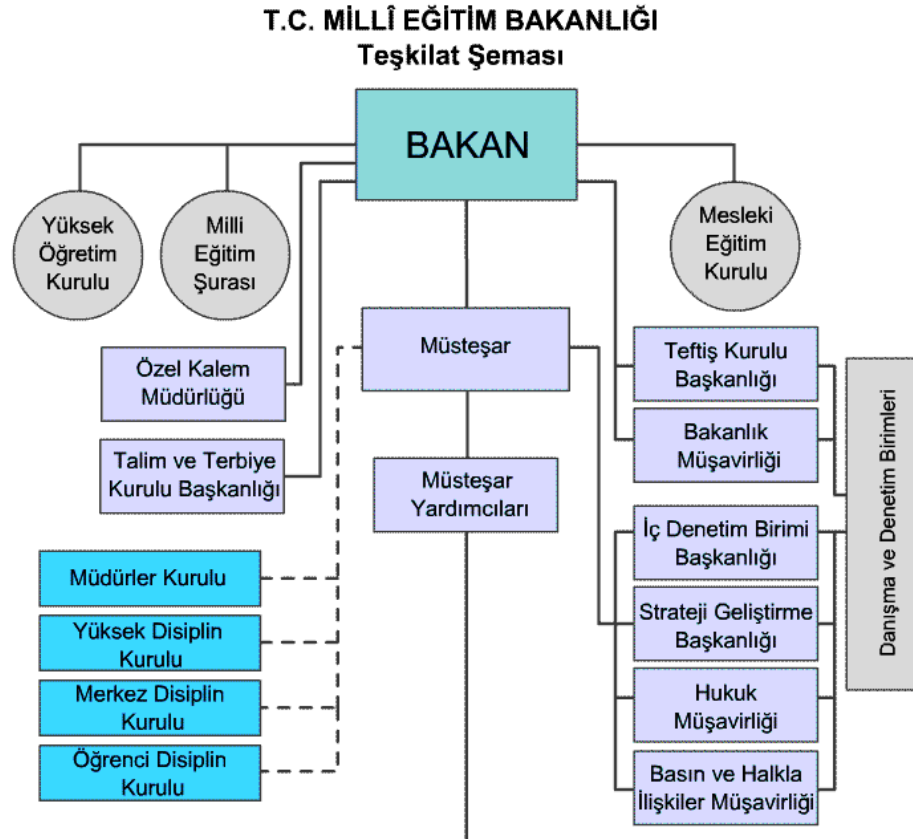
Özel eğitimin üstün yetenek ve zeka alanı ile ilgilenen pek çok yerli ve yabancı araştırmacı Enderun'daki eğitim sistemine atıf yapmakta ve bu sistemin Osmanlı klasik çağında çağdaşı diğer devletlere göre üstün bir konumda olduğunu ifade etmektedir. Osmanlı Devleti'nin üstünlük çağını yakalama da bu sistemin önemli bir etkisinin varlığı şüphe götürmez bir gerçektir.

⁸² a.g.m., s. 75

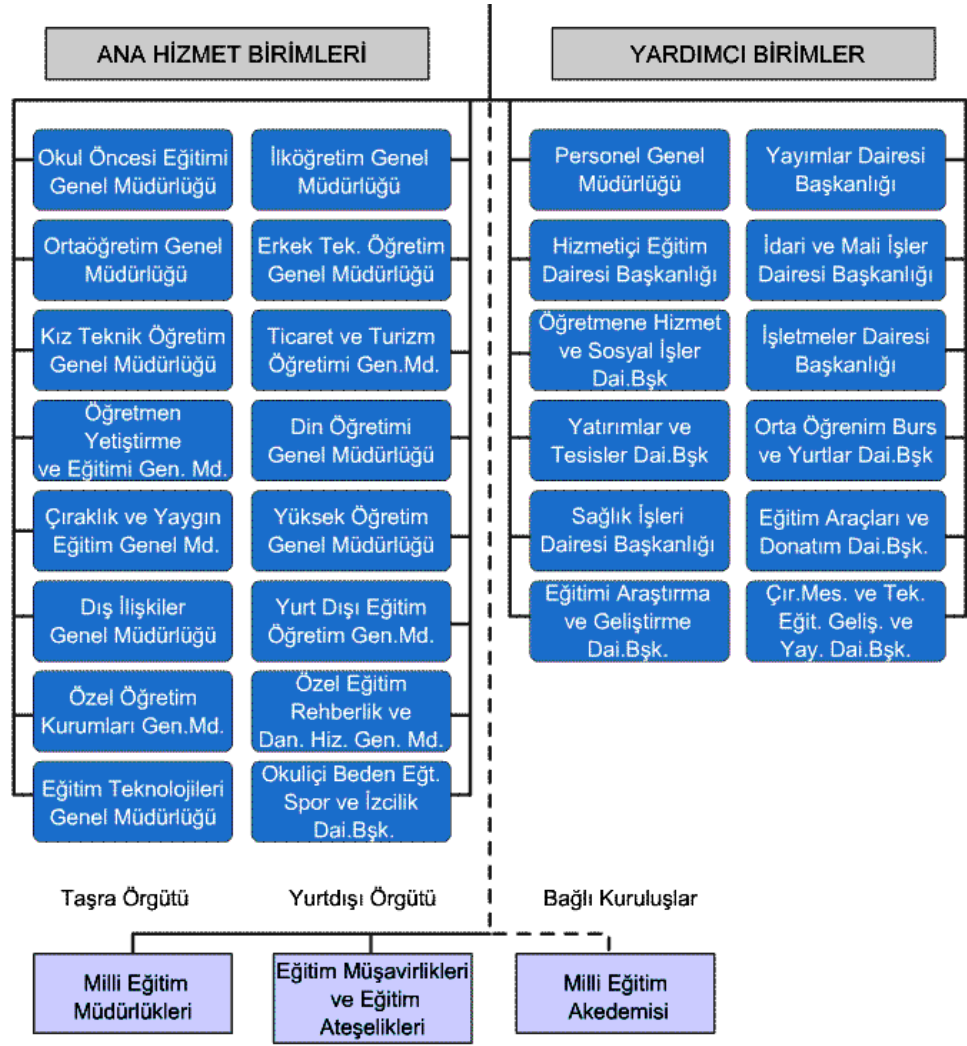
7. ENDERUN'UN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE ETKİLERİ

7.1. Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilatı

Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatı Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren birtakım değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Değişen koşullar gereği, hukuki ve yapısal köklü değişikliklere de uğramıştır. Tezin yazıldığı dönem itibari ile 30.04.1992 tarih ve 3797 nolu kanun ile son şeklini almıştır. Adı geçen kanunun 1. Maddesi 1924 tarih ve 430 nolu Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve 1973 tarih 1739 nolu Milli Eğitim Temel Kanunu'na atıf yaparak başlamaktadır. 430 nolu Tevhid-i Tedrisat Kanunu 1982 Anayasası'nın 174 nolu İnkılap kanunlarının korunmasına dair maddenin koruması altında olup milli eğitim hakkında çıkartılacak her türlü kanunun bir nevi uyma ve atıf zorunluluğu getirmektedir. Mevcut teşkilatı düzenleyen 3797 nolu kanun üzerinde ise yürürlüğe girdiği 1992 yılından itibaren 16 kez ek ve değişiklik yapılmıştır. Buna göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat yapısı hakkında hazırlanan şekiller aşağıda verilmiştir.

Şekil 5: Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Şeması (www.meb.gov.tr)

Şekil 6: Milli Eğitim Bakanlığı Ana ve Yardımcı Hizmet Birimleri Şeması
(www.meb.gov.tr)

Yukarıdaki şekilde belirtilen Milli Eğitim Bakanlığı teşkilatına göre Enderun'daki eğitim sisteminden etkilenildiği düşünülen eğitim kurumları; bakanlığın ana hizmet birimlerinden İlköğretim Genel müdürlüğü, Ortaöğretim Genel müdürlüğü, Yüksek Öğretim genel müdürlüğü, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Askeri okullar hakkındaki düzenlemeler ise 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 58. Maddesi gereği Milli Savunma Bakanlığı ile birlikte yürütülmektedir.

7.2. Türkiye’de Enderun İle İlişkilendirilen Eğitim Kurumları

7.2.1. İlköğretim Kurumları

Üstün yeteneklilerin eğitimi için önerilen modellerden biri tam zamanlı özel sınıflardır. Üstün yetenekli öğrenci kendisi gibi üstün yetenekli çocuklarla normal programdan tamamen farklı hızlandırılmış veya zenginleştirilmiş bir müfredat ile eğitim görmektedir. Ancak yaşlarıyla bir arada olma fırsatı kısıtlıdır ya da hiç yoktur.¹

Ülkemizde ilköğretim çağındaki çocuklara yönelik model arayışları devam etmektedir. Bu alanda ilk proje çalışması Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, 27 Ağustos 1964 gün ve 35836 Sayılı Onayı ile 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 12. maddesi ve Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yönetmeliği’nin 4. maddesi uyarınca “Üstün Çocukların Eğitimi” için pilot proje uygulaması 1963–1964 eğitim-öğretim yılında başlatılmıştır. “Özel sınıf ve türdeş yetenek sınıfları” biçiminde girişilen bu deneme için Ankara’daki bazı okullarda yapılan taramalarla seçilen ZB’leri “120 ve daha yukarı” olan 5 kız 18 erkek olmak üzere toplam 23 öğrenci ile Ergenekon İlkokulunda 15 Ekim 1964 tarihinde bir özel sınıf faaliyete geçmiştir.²

30 Haziran, 2002’de Milli Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü arasında imzalanan 311/640 sayılı protokol gereğince, Fatih Beyazıt İlköğretim Okulu uygulama okulu olarak tahsis edilmiş ve bu okulda İ.Ü. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Üstün Zekâlılar Eğitimi Ana Bilim Dalı koordinatörlüğünde, üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler için Üstün Zekâlılar Eğitimi Projesi adı altında bir program uygulaması başlatılmıştır. Bu protokol gereği; 6–14 yaş grubundaki üstün zekâlı çocukların zihinsel, duygusal, sosyal özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre eğitim-öğretim görmelerini sağlamak üzere üstün zekâlı öğrencileri normal yaşlılarından tamamen soyutlamadan farklılaştırılmış ve karma eğitim projesinin uygulanmasına karar verilmiştir.

¹ Özlem Ersoy-Neslihan Avcı, Özel Eğitim, İstanbul 2001, s. 138

² Metin Uzun-Eftal Çeki-M. Aydın Köse-Nuray Çapkan- Mustafa Ruhi Şirin, “Ülkemizde Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Tarihiçesi”, Üstün Yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Komisyonu Ön Raporu, İstanbul 2004, s. 57

Böyle bir uygulama kapsamında benimsenen modelde, üstün zekâlı ve yetenekli olan öğrenciler normal yaşlılarından tamamen soyutlanmadan eğitim ve öğrenimlerine devam etmektedirler. Yalnız, matematik, yabancı dil vb. gibi öğrenme hızının öne çıktığı dersle de, kendi hızlarına göre ilerlemeleri ve dersleri hazır bulunuşluk düzeylerine göre daha kapsamlı ve derinlemesine incelemeleri için bu tür öğrencilere, bu ders saatlerinde normal yaşlılarından ayrı bir sınıfta destek eğitimi görme imkânı tanınmaktadır. Genellikle bu derslerde, seviyelerine göre ayrı sınıflarda destek eğitim görmektedirler.³ Bu proje üzerinde İstanbul Üniversitesi adına çalışan Prof. Dr. Ümit Davaslıgil de üstün ve özel yetenekliler için model araştırmaları yapmıştır.⁴ Davaslıgil de üstün ve özel yeteneklilerin eğitiminin tarihsel süreç içinde Enderun'da başladığını farklı makalelerinde ifade etmiştir.

İlköğretim-Lise-Üniversite olarak entegre bir eğitim kurumu olarak uluslar arası antlaşma ile kurulan Galatasaray Öğretim Kurumu tarihçelerinde Enderun'un devamı olduklarını ifade etmektedir.⁵

7.2.2. Ortaöğretim Kurumları

7.2.2.1. Anadolu Liseleri

Anadolu liselerinin amacı öğrencilerin;

a) İlgi, yetenek ve başarılarına göre yüksek öğretim programlarına hazırlanmalarını,

b) Yabancı dili, dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmeleri izleyebilecek düzeyde öğrenmelerini sağlamaktır. İlköğretimin 8 inci sınıfındaki isteyen her öğrenci bu okullar için müracaat edebilir. Hazırlık sınıfı bulunan okullarda hazırlık sınıflarına, hazırlık sınıfı bulunmayan okullarda 9 uncu sınıflara her yıl alınacak öğrenci ve şube sayısı, okulun fizikî imkân ve donanımı ile öğretmen sayısı dikkate

³ “2009-2010 Eğitim Öğretim Yılında Beyazıt Ford Otosan ilköğretim Okuluna Alınacak Üstün Zekalı/Yetenekli Çocukların Başvuru İşlemleri”, istanbul.meb.gov.tr, www.beyazit.k12.tr

⁴ Ümit Davaslıgil, “Thinking Skills Programme”, World Council for Gifted and Talented Children 17th Biennial Conference, s. 48

⁵ <http://www.gsu.edu.tr/tr/universite/tarihce/>

alınarak her şube için 30 öğrenci olmak üzere komisyonca yapılacak inceleme sonunda tutanakla tespit edilir. Okullara, merkezî sistemle yapılan seviye belirleme sınavlarında alınan puanlar ile öğrencinin yıl sonu başarı puanları ve davranış puanlarına göre belirlenen ortaöğretime geçiş puanı ve tercihlerine göre öğrenci alınır. Sınava başvuru ve kayıt kabul, Bakanlıkça yayımlanan Orta Öğretim Kurumları Öğrenci Seçme Sınavı Kılavuzunda; kontenjan, tercih ve yerleştirme ile ilgili esaslar ise Tercih ve Yerleştirme Kılavuzunda belirtilir. Anadolu liseleri, ilköğretim üzerine hazırlık sınıfı bulunan veya bulunmayan ve hazırlık sınıfı dışında en az 4 yıl öğrenim veren karma okullardır.¹⁰ Anadolu lisesinde hazırlık sınıfı bulunup, diğer Anadolu liselerinde bulunmamaktadır. Bu okullarda sınıf mevcudu her şube için 30 öğrencidir. Anadolu liselerinde öğrenciler; Fen Bilimleri, TürkçeMatematik, Sosyal Bilimler ve Yabancı Dil Alanlarında öğrenim görebilmektedirler. Bu okullarda Bakanlıkça uygun görülen haftalık ders çizelgeleri ve öğretim programları uygulanır. Derslerin öğretimi Türkçe yapılır. Ancak, matematik ve fen bilimleri (Fizik, Kimya, Biyoloji) derslerini birinci yabancı dille okutabilecek öğretmen bulunması ve en az 12 öğrencinin istemesi hâlinde bu derslerin öğretimi, birinci yabancı dille de yapılabilir. Bu okullarda birinci yabancı dil olarak İngilizce, Almanca veya Fransızca eğitim verilmektedir. Bu okullar arasında öğrenci nakilleri; açık kontenjan bulunması, öğrencinin yerleştirmeye esas puanının, naklen gitmek istediği okulun kendi sınıf seviyesindeki öğrenciler için uygulanan yerleştirmeye esas taban puanından az olmaması ve puan üstünlüğü esaslarına göre yapılır. Bu okullardan mezun olan öğrenciler, ÖSS'yi kazanmaları halinde mezun oldukları alanları ile ilgili yükseköğretim programlarına devam edebilmektedir.⁶ Araştırmanın hazırlandığı dönemde ülke genelinde Anadolu lisesi sayısı 927'dir.

Anadolu Liseleri türünden okullar ve yüksek puanla öğrenci alan üniversitelerin bazı bölümleri bu tür öğrencileri kendi bünyelerinde topluyor ve eğitiyor görünse de gerçek anlamda bir seçicilik ve yetenek doğrultusunda eğitim ve yönlendirme bulunmamaktadır. Zira bu seçme, tek kritere yani test sınavında kısa zamanda çok

⁶ http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumturu=39

soruyu doğru cevaplamaya bağılı olarak yapıldığından üstün yetenekli potansiyeli seçme ve yetenekleri doğrultusunda eğitime işlevine karşılık gelmemektedir.⁷

Halbuki bu eğitim kurumları ilk kurulduklarında büyük ümitler beslenmiş, kamuoyu ve eğitim camiasında büyük ilgi ve beklentilere sebep olmuştur. O dönem içerisinde yazılan makalelerde Anadolu Liseleri'nin tarihsel kökenlerini Enderun'a kadar götürenler de vardı.⁸

7.2.2.2. Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri

Anadolu güzel sanatlar liseleri öğrencilerin:

- a) Güzel sanatlar alanında ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim öğretim görmeleri,
- b) Özel yetenek gerektiren yüksek öğretim programlarına hazırlanmalarını,
- c) Alanlarında araştırmacılığa yönelmelerini, yetenekleri doğrultusunda yorum ve uygulamalar yapabilen, yaratıcı ve üretken kişiler olarak yetişmelerini,
- d) Millî ve milletler arası sanat eserlerini tanımalarını ve yorumlamalarını sağlamaktır.

Anadolu güzel sanatlar liseleri, ilköğretim üzerine 4 yıl öğrenim veren yatılı, gündüzlü ve karma okullardır. Okulların resim ve müzik alanlarının her birine bir öğretim yılında alınacak öğrenci sayısı 24'ü geçemez.

Bu okullarda Bakanlıkça uygun görülen ders çizelgeleri ve öğretim programları uygulanır. Programlar düzenlenirken yabancı dil dersleri ile sanat derslerine ağırlık verilir. Eğitim-öğretim Türkçe yapılır. Alan derslerindeki sanatla ilgili terimlerin yabancı dildeki karşılıkları da öğretilir. Bu okullar arasında öğrenci nakilleri açık kontenjan bulunması kaydıyla kamu görevi nakli, açıktan atanma, ilk defa göreve başlama, emekli olma, boşanma, ölüm, doğal afet, can güvenliğinin olmaması, iş yeri nakli ve iş yeri değişikliği, sağlık raporu gibi sebeplerden dolayı ilgili okul müdürlüklerince yapılır. Nakil nedeniyle sınıf mevcudu 24'ün üzerine çıkarılamaz.

⁷ Ahmet Emre Bilgili, Bildiriler, İstanbul 2004, s. 42

⁸ Özcan Demirel, Anatolian High Schools And Their Contributions To The Turkish Educational System, Ankara 1986, s. 29

Bu okullardan mezun olan öğrenciler, yerleştirme sınavını kazanmaları halinde mezun oldukları alanları ile ilgili yükseköğretim programlarına devam edebilmektedir.⁹ Araştırmanın hazırlandığı dönemde ülke genelinde 57 adet Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi bulunmaktadır.

7.2.2.3. Sosyal Bilimler Liseleri

Ülkemizde ilk fen lisesi 1964 yılında açılmıştır. 70'li yıllarda dönemin aydınları sosyal bilimler lisesine duyulan ihtiyacı dile getirmeye başlamışlar ve bu şekilde sosyal bilimler liseleri eğitim gündemine girmiştir. Atatürk tarafından seçilerek yurtdışı eğitimine gönderilen Prof. Dr. Ekrem Akurgal 1978 yılında Ulusal Kültür adlı dergide bu konuda şunları yazmıştır: “Yapılacak işlerin başında -fen lisesi kurduğumuz gibi- üstün bir sosyal bilimler lisesi açmamız gelir. Türkiye'nin bütün ortaokullarından her yıl mezun olanlar arasından seçilecek yüz kadar yetenekli çocuğu parasız yatılı bir lisede yoğun bir biçimde eğitmek kısa sürede istenilen sonucu verecektir. Lisenin öğrencileri en seçkin öğretmenler tarafından, hatta belirli sayıda üniversite öğretim üyelerince eğitilmelidir. Bu lisede bir hazırlık sınıfı olmalı ve öğrenciye bu okulda sağlam bir Türkçe, en azından bir mükemmel yabancı dil ile birlikte sosyal bilimler alanındaki çağdaş zihniyet ve bilgiler öğretilmelidir. Bu liseden çıkacak gençler, bilimlerle uğraşan fakültelere girerek oradaki çeşitli dallarda asistanlık sınavlarını kazanacak güçte olacaklardır. Böylece üniversitelerimizdeki bütün sosyal bilim dalları yurdun her köşesinden gelmiş en iyi yetişmiş ve en yetenekli gençler tarafından beslenecektir. Bu lisede yetişenler arasında Türk kültürüne yön verecek bilim ve düşün adamları, yazarlar, diplomatlar, gazeteciler ve politikacılar da yer alacaktır. Böyle bir sosyal bilimler lisesinin kurulması için yurdumuzdaki öğretim vakıflarının ön ayak olması temenni olunur. Unutmamalı ki Osmanlılar, parlak dönemlerinde, öngördüğümüz üstün düzeyde sosyal bilimler lisesinin bir benzeri olan "Enderun Mektebi"nde okumuş kimseler tarafından yönetilmiştir.”¹⁰ 70'li yıllarda gündeme gelen sosyal bilimler liseleri 90'lı yıllarda bazı siyasi partilerin programında iktidar vaadi olarak yer almaya başlamıştır.¹¹

⁹ http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumturu=98

¹⁰ Ekrem Akurgal, Türkiye'nin Kültür Sorunları, Ankara 1998, s. 16

¹¹ İsmail Kaplan, Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi, İstanbul 2002, s. 124

Her alanda uzmanlaşmanın yaşandığı 20. yüzyılda donanımlı sosyal bilimcilere olan ihtiyaç Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değerlendirilmiş ve sosyal bilimler liselerini açmaya başlamıştır. İki İstanbul Bahçelievler’de 2003-2004 eğitim öğretim yılında hizmete giren sosyal bilimler lisesine sosyal bilimler alanında önemli çalışmalar yapmış merhum Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ın adı verilmiştir. Araştırmanın yapıldığı tarihte ülke genelinde 15 sosyal bilimler lisesi bulunmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı sosyal bilimler liselerinin kuruluş ve işleyişi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Sosyal bilimler liselerinin amacı;

a) Edebiyat ve Sosyal Bilimler alanlarında ihtiyaç duyulan üstün nitelikli bilim adamlarının yetiştirilmesine kaynaklık eder.

b) Edebiyat ve sosyal bilimler alanlarındaki ilgi ve yetenekleri üst düzeyde olan öğrencileri bu alanlarda yüksek öğretime hazırlar.

c) Öğrencilerin bilimsel, kültürel ve teknolojik gelişmeleri izleyebilecek düzeyde Türkçe ve yabancı dil öğrenmelerini sağlar.

d) Öğrencilerde geçmiş nesiller ile çağdaşları arasında ortak duyguların uyandırılmasını sağlar.

e) Türk sanat ve kültür birikimini anlayıp yorumlayabilen, yeni bilgi ve projeler üretebilen bireyler yetiştirir.

f) Toplumun ekonomik ve kültürel kalkınmasına bilinçli bir şekilde katkıda bulunur.

g) Öğrencileri edebiyat ve sosyal bilimler alanlarında araştırmaya yöneltecek ve gelişmelere ilgilerini uyandıracak ortam ve şartları hazırlar.

Okula her yıl alınacak öğrenci sayısı 96’yı, bir sınıftaki öğrenci sayısı ise 24’ü geçemez. İlköğretimin 8 inci sınıfındaki isteyen her öğrenci bu okullar için müracaat edebilir. Okullara, merkezî sistemle yapılan seviye belirleme sınavlarında alınan puanlar ile öğrencinin yıl sonu başarı puanları ve davranış puanlarına göre belirlenen ortaöğretime geçiş puanı ve tercihlerine göre öğrenci alınır.

Bu okullarda diğer ortaöğretim kurumlarından farklı olarak (fen lisesi hariç) bilim danışma grubu bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilimler Lisesi Yönetmeliği’nin 7. Maddesine göre Bilim Danışma Grubunun işlevi şöyle tarif

edilmiştir: “Okulun eğitim-öğretim programlarının geliştirilmesi, öğretmenlerin hizmet içi eğitimde yetiştirilmesi, eğitim alt yapısının iyileştirilmesi, seminer ve projelerin nitelik yönünden geliştirilmesini sağlamak amacıyla Bakanlık ile iş birliği içinde çalışmak üzere üniversite öğretim üyelerinden Bilim Danışma Grubu oluşturulur. Bilim Danışma Grubu 3 yılı doldurduğunda her yıl bir üyesi yenilenir. İş birliğinin esasları, Bakanlık ve Üniversitelerle yapılacak protokol ile belirlenir.”¹²

Sosyal bilimler liseleri, eğitim-öğretim süresi hazırlık sınıfı hariç 4 yıl olan yatılı ve karma okullardır. Bu okullarda öğrenci velilerinin istekleri doğrultusunda gündüzlü öğrencilerde öğrenim görebilirler. Sosyal bilimler liselerinde öğrenciler; Türkçe-Matematik ve Sosyal Bilimler Alanlarında öğrenim görebilmektedirler. Bu okullarda Bakanlıkça uygun görülen ders çizelgeleri ve öğretim programları uygulanır. Eğitim-öğretim Türkçe yapılıdır. Uluslararası Bakalorya Programı (IB) uygulamasına da yer verilebilir. Uluslararası Bakalorya Programını uygulayan okullarda Matematik ve Fen Bilimleri dersleri yabancı dille okutulur. Bu okullarda birinci yabancı dil olarak İngilizce okutulmaktadır. Bu okullardan mezun olan öğrenciler, ilgili sınavı kazanmaları halinde mezun oldukları alanları ile ilgili yükseköğretim programlarına devam edebilmektedir.¹³

7.2.2.4. Fen Liseleri

1962 yılında toplanan VII. Millî Eğitim Şûrası kararları doğrultusunda üstün yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesi amacı ile 1964 yılında Ankara’da Fen Lisesi açılmıştır. Bu okula Ortaokulu bitirenler arasından fen ve matematik alanlarında üstün başarı ve yetenek gösterenler sınavla seçilerek alınır.¹⁴

Fen liseleri; eğitim-öğretim süresi 4 yıl olan yatılı ve karma okullardır. Bu okullarda öğrenci velilerinin istekleri doğrultusunda gündüzlü öğrenciler de öğrenim görebilirler. Fen Liseleri, öncelikle fen alanı ile ilgili yüksek öğretim kurumlarının bulunduğu yerlerde açılır.¹⁵

¹² http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25292_0.html

¹³ http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumtur=164

¹⁴ Metin Uzun-Eftal Çeki-M. Aydın Köse-Nuray Çapkan- Mustafa Ruhi Şirin, a.g.m., s. 56

¹⁵ <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/50.html>

Fen liselerinin amacı;

- a) Zeka düzeyleri ile fen ve matematik alanlarındaki yetenekleri yüksek olan öğrencileri, matematik ve fen bilimleri alanında yüksek öğrenime hazırlamayı,
- b) Matematik ve fen bilimleri alanlarında gereksinim duyulan üstün nitelikli bilim adamlarının yetiştirilmesine kaynaklık etmeyi,
- c) Öğrencileri araştırmaya yöneltmeyi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile yeni buluşlara ilgi duyanların çalışacakları ortamı ve koşulları hazırlamayı,
- d) Yeni teknolojileri kullanabilen, yeni bilgiler üretebilen ve projeler hazırlayabilen bireyler yetiştirmeyi,
- e) Öğrencilerin bilimsel araştırma yapmalarına, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri izlemelerine yardımcı olacak şekilde yabancı dilde iyi yetişmelerini sağlamayı amaçlar.¹⁶

Bu kurumlarda da sosyal bilimler liselerinde olduğu gibi “Bilim Danışma Grubu” yer almaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihte ülke genelinde 88 resmi fen lisesi bulunmaktadır.

7.2.2.5. Galatasaray Lisesi

Ortaöğretim Kurumları içerisinde Enderun’un devamı olduğunu iddia eden ve bunu kurum tarihçelerinde açıkça ilan eden yegane kurum Galatasaray Lisesi’dir. 1992 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan uluslar arası antlaşmaya göre kurulmuş olmasına rağmen kurum tarihçesine 1481’e kadar dayandırmakta II.Bayezit’in acemi oğlanlar için kurmuş olduğu Enderun’a hazırlık eğitimi veren Galata Sarayı’na dayandırmaktadır. Lise binasının Galata Sarayı ile aynı mekanda açılmış olması da bu ilişkilendirmede etkili olmaktadır.

Söz konusu antlaşmanın 3. Maddesine göre “Kurum, aşağıdaki eğitim, öğretim ve araştırma birimlerinden oluşmaktadır:

- Liseye bağlı İlkokul,
- Halen Galatasaray adını taşıyan Lise,

¹⁶ http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumturu=40

- Aralarında giriş bölümünde belirtilen Yargı ve İdare Yüksek Okulu ile İleri Teknoloji Yüksek Okulunun da bulunduğu yüksek öğretim birimleri.”

4. Maddesine göre “Kurumun eğitim dili Fransızcadır. Bununla beraber ilkokulun ilk iki yılında eğitim Türkçe yapılır, Fransızca da yeterli ölçüde okutulur. İlkokul’un üçüncü sınıfından itibaren, orta öğretimin sonuna kadar sadece Türk dili ve edebiyatı, tarih ve coğrafya, sanat ve müzik, yurttaşlık bilgisi ve din eğitimi ile beden ve spor eğitimi, üniversite öğretiminin sonuna kadar da eski ve çağdaş Türk hukuku dersleri Türkçe okutulur. Eğitim Eşit Temsilli Komite’de belirlenen esaslara göre Fransızca ders saatleri ve programlarından esinlenerek yürütülür. Türkçe okutulan dersler bunun istisnasıdır. İlk ve orta öğretimin program ve yönetmelikleri, Türk Milli Eğitim genel hedefleri ve temel ilkelerine uygun olarak hazırlanır ve uygulamaya konur.” 6. Maddesine göre “Yargı ve İdare Yüksek Okulu, sevk ve yönetim alanlarında yüksek görevlerin ifası için gereken eğitimi verir. İleri Teknoloji Yüksek Okulu yüksek düzeyli mühendisler yetiştirir.”¹⁷

Bugünkü adıyla Galatasaray tarihte ilk kez 1481 yılında Sultan II. Beyazid tarafından Galata Sarayı adıyla bir Enderun okulu olarak kurulmuştur. Okul, bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yerde eğitime başlamıştır. Amaç, Devletin çeşitli yönetim kademelerine memur yetiştirmektir. Çalışkan ve yetenekli gençler orta dereceli bir okulda eğitiliyor ve yüksek derecedeki Enderun'a gönderiliyordu. Yatılı, düzenli ve çağın gerektirdiği eğitimi veren Galata Sarayı'ndaki Saray kelimesi, devlet işlerinin görüldüğü idare merkezi ve yüksek derecede Enderun okulu anlamındadır. Günümüze kadar adını, geleneksel yapısını ve işlevini sürdüren tek eğitim kurumu Galata Sarayı'dır. Tabii her kurum gibi Galata Sarayı da bazı duraklamalar, gerileme ve yeni atılımlar yaşamıştır. 1838 yılında mevcut bina yeniden inşa edilmiş ve Galata Sarayı, Tıbbiye-i Şahane'ye dönüştürülmüştür. Öğretim dili Fransızca olan bu yüksek okuldan ilk Türk kadın ebeler ile sağlık alanında Devlete hizmet veren kişiler yetişmiştir. Böylece sivil öğretim alanında batı bilimine yönelişin önemli bir adımı atılmıştır. 1868 yılında bugünkü Galatasaray'ın üçüncü aşamasını oluşturan Mektebi Sultani hizmete açılmıştır. Fransızca öğretime ağırlık veren bu okulun kurulması için büyük çaba sarf edenlerden biri, tıbbiye-i şahane'den mezun, o dönemin Hariciye nazırı ve daha sonra

¹⁷ Resmi Gazete: 22.05.1992 Sayı : 21235 (Asıl)Düster Tertip:5 Cilt: 31 Sahife:2389

Sadrazam olan Keçecizade Fuat Paşa, diğeri ise Ali Paşa'dır. Tarihi okul ile işlevsel, mekansal ve beşeri bağlantıya mensup gençlerin yatılı bir düzende birlikte ve tam bir vicdan özgürlüğü içerisinde eğitildikleri bir eğitim ve öğretim kurumu olmuştur. 1874 yılında Sultan Abdülaziz'in iradesiyle Mektebi Aliye-i Sultaniye adı altında toplanan ve Galatasaray Hukuk Mektebi, Galatasaray Mülkiye Mühendisliği Mektebi ve Galatasaray Edebi Mektebi'nden oluşan üç tane yüksekokul açılmıştır. Bu yüksekokulların idari örgütü ile ders programları Sorbonne Üniversitesi'ne uygun bir şekilde yapılmıştır. Özellikle Mektebi Hukuk, günümüzün hukuk fakültelerinin tarihi gelişimi bakımından Batı'daki emsalleri gibi öğretim veren bir okul olmuştur. Mektebi Aliye-i Sultaniye 1877 yılında Darülfünunu Sultaniye adını almış ve bünyesinde ayrıca, Devletin üst düzey memurlarının bilgi ve kültür düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla kurslar da düzenlenmiştir.¹⁸

1924 yılında kurum, Galatasaray Lisesi adıyla ve Cumhuriyet devrimlerine uygun olarak eğitime başlar. Tenefüslerde Fransızca konuşma zorunluluğu kaldırılır ve genel kültür dersleri Türkçe verilmeye başlar. 1965 yılında kız öğrenciler okula kabul edilir. Bir yıl sonra Mektebi Sultani'nin 100. Kuruluş yılı kutlamaları nedeniyle dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle liseyi ziyaret eder. 1975'de ise kurum, Anadolu Lisesi konumuna getirilir ve eğitim 8 yıl olur. Son olarak, 14 Nisan 1992 yılında Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand ile 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal arasında imzalanan protokolle ilkökul ve üniversite eğitimini de kapsayan Galatasaray Eğitim Öğretim Kurumu (GEÖK) hayata geçirilir.¹⁹

7.2.2.6. Tevitöl

1990 yılında ünlü girişimci ve iş adamı Sezai Türkeş, eşi İnanç Türkeş'in adını yaşatacak, maddi olanakları sınırlı üstün/özel yetenekli çocukların eğitileceği bir okul açmak için bir vakıf kurdu. Bu amaç doğrultusunda, Vakıf 1993 yılında 416 dönümlük arazi üstünde üç yüz öğrencinin yatılı eğitim göreceği Özel İnanç Lisesini açtı. 1994 ve 1995 yıllarında 20.000 m²'lik kapalı alan eğitim öğretim hizmetine girmesinin ardından 1996 Ocak ayında maddi güçlükler baş gösterdi ve inşaat çalışmalarına ara verildi. 1997 yılında uygulamaya konan zorunlu sekiz yıllık eğitim,

¹⁸ <http://www.gsu.edu.tr/tr/universite/tarihce/>

¹⁹ http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/000.html

okulun ortaokul bölümünün kapanmasına yol açtı ve öğrenci kaynağına sınırlama getirdi.

Okulun belirsizlik dönemi 35 yıl başarılı ve yetenekli ancak maddi olanakları sınırlı öğrencilere eğitim olanağı sağlayan Türk Eğitim Vakfının desteğiyle sona erdi. TEV, 10 Temmuz 2002’de kurumu devralarak okulu içinde bulunduğu dar boğazdan kurtardı. Okul, Türk Eğitim Vakfı İnanç Türkeş Özel Lisesi (TEVITOL) adı altında eğitimine devam etmektedir.²⁰

Milli Eğitim Bakanlığı, okulu bir üstün yetenekliler okulu olarak kabul etmemiş, hazırlanan programları onaylamamış, okulu Anadolu lisesi statüsüne indirgemıştır. Sekiz yıllık eğitime geçiş sürecinde okulun ortaokul bölümü Bakanlıkça kapatılmış, milyonlarca ABD dolarına malolan yatırım sıradan bir anadolu lisesine dönüştürülmüştür.²¹ Üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili Talim ve Terbiye Kurulunca onaylanmış bir müfredatı olmayan bu okulda, yabancı dille eğitim yapan Anadolu Liselerinin müfredatı uygulanmaktadır. Müfredatın dışında ayrıca üstün veya özel yeteneklilere uygun etkinlikler sürdürülmektedir.²²

Kurum 1990 yılında Üstün Zekalı Çocuklar İçin Dünya Konseyi’ne, 1991 yılında Avrupa Üstün Yetenek Konseyi’ne üye olmuş ve konsey çalışmalarına katılım sağlamıştır.²³

7.2.3. Yüksek Eğitim Kurumları

7.2.3.1. İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri

Cumhuriyet yönetimi, ilk yıllarında Osmanlıdan devr aldığı bürokratlar ve çoğunluğu eski başkent İstanbul’da olan idareci yetiştiren yüksekokullar ile kamu yöneticisine duyulan ihtiyacı karşılamaya çalışmıştır. Hızla değişen dünya koşulları ve modernleşme II. Dünya Savaşı sonrasındaki ortamda mevcut eğitim sistemi bu alandaki ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiştir.

²⁰ <http://www.tevitok.k12.tr/hakkimizda.asp>

²¹ Füsün Akarsu, “Üstün Yetenekliler”, Seçilmiş Makaleler, İstanbul 2004, s. 149

²² Ümit Davaslıgil, Üstün Yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Komisyonu Ön Raporu, İstanbul 2004, s. 60

²³ <http://www.ustunzekalilar.org>

Ülkemizde kamu yönetiminin, hukuk ve siyaset dışında ayrı bir bilim dalı olarak incelenmeye başlanması, Birleşmiş Milletler'in yardımıyla 1953 yılında Ankara'da kurulan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) ile olmuştur. TODAİE'nin başlıca görevi, yöneticilerin yetiştirilmesi ve eğitimi, araştırma, derleme ve yayın çalışmalarında bulunarak Türk kamu yönetiminin gelişmesine hizmet etmektir. Bu enstitünün kurulmasından sonra, kamu yönetimine duyulan ilgi giderek arttı.²⁴

1925 yılında Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde iktisat eğitimi verilmekteydi. Fakat ilk iktisat fakültesi 1933 yılında Darülfünun'un kapatılarak İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi ile kurulduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Bu bölümün tarihi İstanbul'da 1859'da kurulan Mülkiye Mektebi'ne kadar gitmektedir. Günümüzdeki İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin temelleri ise tam manası ile 1959 yılında gerçekleşmiştir.

7.2.3.2. Siyasal Bilgiler Fakülteleri

Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan ve II. Mahmut devrine kadar devam eden Enderun, Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaç duyduğu üst düzey yöneticileri yetiştirmişti. Daha sonra II. Abdülhamid tarafından açılan Mekteb-i Mülkiye (Mülkiye-i Şahane)'nin de Cumhuriyet döneminde Ankara'ya nakledilmesi, İstanbul'u Enderun görevini üstlenebilecek bir mektepten mahrum bırakmıştı. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi kurulurken ayrı bir siyaset bilimi fakültesine ihtiyaç duyulmamıştı. Bu disiplin içerisine giren konuların bir kısmı Hukuk Fakültesi, diğer bir kısmı ise daha sonra kurulan İktisat Fakültesi programlarında yer alıyordu. Ancak bu eksiklik daima hissedilmiş ve İstanbul Üniversitesi bünyesinde yine Türk Yönetim Hayatında etkin olabilecek yöneticilerinin yetiştirilmesi için bir Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kurulması düşüncesi; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1960'lı yılların sonuna doğru iyice kuvvetlenmeye başlamıştı. Bu düşünce ilk defa Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu'nda incelenip, kabul edilerek Üniversite Senatosu'na gönderilmiş ancak dönemin özelliği itibariyle teklif uzun süre

²⁴ Bilal Eryılmaz, Kamu Yönetimi, İstanbul 2001, s. 21

görülememiştir. Senato, 13 Ekim 1977 tarihli fakültenin kurulması kararını vermiş ve bu karar 15 Aralık 1977 günü Milli Eğitim Bakanlığı'na onaylanarak kesinleşmiştir. Bu karara göre fakültenin görevi Hukuk Fakültesi'ne verilerek çalışmalar başlatılmıştır.²⁵

1935 tarihli Siyasal Bilgiler Okulu Hakkında 2777 Sayılı Kanunun Resmi Gazete'de yayımlanması ile "Mülkiye Mektebi'nin adı Siyasal Bilgiler Okulu'na çevrilmiştir. 1936 yılında Siyasal Bilgiler Okulu Ankara'da eğitimine başlamıştır. 1950 yılında Siyasal Bilgiler Okulu 5627 sayılı Kanunla Siyasal Bilgiler Fakültesi adı ile Ankara Üniversite'sine katılmıştır. Başlangıçta okulun Siyasi ve İktisadi Bilimler Fakültesi adı ile Ankara Üniversitesi'ne katılması düşünülmüş ancak Siyasal Bilgiler Okulu isminin tarihi değeri göz önüne alınarak Siyasal Bilgiler Fakültesi adı kabul edilmiştir.²⁶

Yüksek öğretim kurumları içerisinde mesleklerinin ve okullarının kökeninin Enderun'a dayandığını açık ve net bir şekilde ifade edenler "Mülkiyeliler" yani siyasal bilgiler fakülteleri mezunlarıdır. Mülkiyelilerin kendi tarihlendirmeleri ve tarifleri ile son 150 yıl mülkiyelilerin yönetime mühürlerini vurdukları dönem özelliğini taşımaktadır. Günümüzde hala kamu ve özel sektörde en saygın yöneticiler ve yönetim alanında bilim üreten akademisyenler siyasal bilgiler fakültelerinden yetişmektedir.

7.2.4. Askeri Eğitim Kurumları

7.2.4.1. Askeri Liseler

1835 yılında Mekteb-i Harbiye (Harp Okulu) II. Mahmut'un katıldığı bir törenle açıldı. 1845 yılında alınan bir kararla harp okuluna öğrenci yetiştirmek amacıyla askeri liseler açıldı. Bu dönemde açılan askeri liselerin üçü halen varlıklarını devam ettirmektedirler. Bunlar, İstanbul'daki Kuleli Askeri Lisesi, Bursa'daki Işıklar Askeri Lisesi ve İzmir'deki Maltepe Askeri Lisesi'dir.²⁷

²⁵ <http://www.siyasalvakfi.org>

²⁶ M. Hikmet Yavuziğit, Mülkiye Tarihi, Ankara 1999, s. 83

²⁷ http://egitek.meb.gov.tr/Aok/Aok_Kitaplar/AolKitaplar/Tarih_4/5.pdf

Işıklar Askeri Lisesi Yunanlılar'ın Bursa'yı işgal etmesinden bir hafta önce bir kısım öğrenci Harp Okulu'na diğerleri ise evlerine gönderilmiş ve okulda öğretime ara verilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı müteakip 28 Kasım 1922 tarihinde tekrar "Askeri İdadi" adıyla açılmıştır. Bursa Askeri İdadisi, 1926 yılında "Bursa 2'nci lisesi" adı altında M.E.B.lığı'nın idaresine bırakılmış, görülen lüzum üzerine aynı sene M.S.B.lığı'nın yönetimine tekrar girmiş ve "Bursa Askeri Lisesi" adını almıştır. 1928 yılından itibaren okulun ilk beş sınıfı ve sonraki senelerde de her sene birer sınıf olmak üzere ilk ve orta kısımları kaldırılmış, yalnız lise kısmı kalmıştır. Bursa Askeri Lisesi, 31 Temmuz 1961 yılında tekrar lağv edilmiş, bina ve tesisler önce 1'inci Ordu İstihbarat birliğine, bir yıl sonra da personel okuluna teslim edilmiş ve bu durum Haziran 1974 tarihine kadar devam etmiştir. Bursa Askeri Lisesi, açılışından 129 yıl sonra ikinci kez, "Işıklar Askeri Lisesi" adı ile, 28 Haziran 1974 tarihinde hizmete girmiştir.²⁸ Günümüzde Işıklar Lisesi Hava Lisesi olarak eğitimlerini sürdürmekte, Hava Harb Okulu'na kaynaklık etmektedir.

XVIII. yüzyıla kadar babadan oğula geçen denizcilik mesleği, Deniz Lisesi'nin kuruluşuyla bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Okul, "Gemi Seyri" bölümüyle 1834 yılında Kasımpaşa'dan Heybeliada'ya nakledilmiş, ancak 1838 yılında tekrar Kasımpaşa'ya dönmüştür. Kesin olarak Heybeliada'ya konuşlanma 1851 yılında gerçekleşmiştir. Okulumuz faaliyetlerini bu tarihten itibaren İkinci Dünya Savaşı yılları hariç Heybeliada'da sürdürmüştür. 1941-1946 yılları arasında eğitim-öğretim faaliyetleri Mersin'de devam ettirilmiştir. 1924'te "Eğitim Birliği Yasası'nın kabulüyle okul, Deniz Lisesi ve Harp Okulu olarak iki kısma ayrılmış; okulun adı 1928'de "Deniz Harp Okulu ve Deniz Lisesi Komutanlığı" olarak değiştirilmiştir. İki komutanlık, 1963-1964 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan itibaren Heybeliada'da iki ayrı mekanda eğitimlerini sürdürmüş; Deniz Harp Okulu'nun 1985 yılında Tuzla Kampüsüne taşınmasıyla 1985-1986 Eğitim-Öğretim Yılı'ndan başlayarak Deniz Lisesi, Deniz Harp Okulu'ndan boşalan tarihi tesislerde eğitim öğretime başlamıştır.²⁹

İzmir'de eğitimlerini sürdüren Maltepe Askeri Lisesi ile İstanbul'da eğitim veren Kuleli Askeri Lisesi Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde Milli Savunma

²⁸ <http://www.isiklar.tsk.tr/tarihce.asp>

²⁹ <http://www.denizlisesi.k12.tr/orta/liseTarihce.html>

Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.

18. Yüzyıl sonundan itibaren tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak tımarlı sipahilerin bozulması, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 1683'ten itibaren cephelerdeki başarısızlıklar Osmanlı devlet adamlarını askeri alanda ıslahat yapmaya zorlayacaktır. Bu dönem modern anlamda askeri eğitim kurumlarının temellerinin atıldığı dönemdir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren askeri idadiler ortaöğretim düzeyinde eğitim veren okullar olarak Enderun'un bırakmış olduğu boşluğu dolduracaklardır.

7.2.4.2. Harp Okulları

II. Mahmud 1826 yılında Yeniçeri ordusunu lağvetti. Yeni ordunun en ciddi eksikliklerinden biri subay yokluğu idi. Asker kolayca bulunabiliyor ve hizmete çağrılıbiliyordu; yeni talim ve silahların öğretilmesi de başedilmez güçlükler göstermiyordu. Ancak, ehliyetli bir subay kadrosunun yetiştirilmesi başka bir şeydi. Topçu ve istihkamda teknik bakımdan eğitilmiş bir subaylar nüvesini sağlayan bir kaç batılı dönme ve maceracı vardı. Bunlar dışında yeni ordunun bütün sınıfları dehşetli bir ehliyetli subay sıkıntısı içindeydi. Kısmen bu ihtiyacı doldurmak, kısmen de buna paralel ehliyetli sivil memur ihtiyacını karşılamak için, Mahmut eğitime gittikçe artan bir önem veriyordu. Önce öğrenmeğe sonra da öğretmeğe yetenekli ve istekli yeterli bir insan kadrosu olmadıkça, bütün reform binası çökmeğe mahkumdu. İki okul - sırayla 1773 ve 1793 de kurulan kara ve deniz mühendis okulları - zaten mevcuttu. Bunlar zor günler yaşamış, fakat şimdi tekrar canlandırılarak çalışmağa koyulmuşlardı.

1827 de, kuvvetli muhalefete rağmen, Sultan Paris'e dört öğrenci göndermek gibi devrimci bir adım attı; daha sonra bunları diğerleri izledi . Bu adım, Mahmut'un diğer reformlarının çoğu gibi, 1826 da ve daha önce Paris'e bir sürü öğrenci göndermiş olan Mehmet Ali'nin örneğini izlemişti. Mahmut, kendileri için çeşitli Avrupa başkentlerinde yer bulunan bir yığın kara ve deniz Harb okulu öğrencileriyle işe başladı. Bunlar Avrupa'ya giden büyük bir öğrenci kitlesinin ilk öncüleri oldular.

Bunlar, dönüşlerinde, ülkelerinin değişmesinde pek büyük bir rol oynadılar.³⁰ Harb okulları bu özellikleri ile sadece bir eğitim kurumu değil Türk modernleşmesinin de öncüleri haline geldiler.

1834 yılında İstanbul'da kurulan Kara Harp Okulu, farklı mekânlarda eğitim ve öğretim verdikten sonra 25 Eylül 1936 tarihinde Ankara'ya nakledilerek yeni yapılmış olan binasında (ATATÜRK Sitesi) eğitimine başlamıştır. İki yıl olan eğitim süresi 1948 yılında üç yıl, 1963 yılında iki yıl, 1971 yılında üç yıl, 1974 yılında dört yıl olarak düzenlenmiştir.

1974 – 1991 yılları arasında Makine, İnşaat, Elektrik – Elektronik, Yönetim/İşletme bölümlerinden lisans düzeyinde eğitim veren Kara Harp Okulu, 1991 – 1992 Eğitim ve Öğretim Yılından itibaren Sistem Mühendisliği programına aşamalı olarak geçmiştir. Sistem Mühendisliği akademik programından ilk mezunlarını 1994 yılında vermiştir.

11 Mayıs 2000 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen ve 17 Mayıs 2000 tarihinde resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Harp Okulları Kanunu ile Kara Harp Okulu “yüksek öğretim kurumları” içerisinde “üniversiteler” ile birlikte sayılmış, çağdaş bir yüksek öğretim kurumu olarak, üniversite yapısı çerçevesinde teşkilatlanmasının yasal dayanağı oluşmuştur.

Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans programları 24 ay süreli, doktora programı ise 4 yıl süreli olarak uygulanmaktadır. Tezli olarak icra edilen 7 (yedi) yüksek lisans ve 4 (dört) doktora programı bulunmaktadır.³¹

Tuzdaki modern Deniz Harp Okulu tesisleri, 1985 yılında Cumhurbaşkanı Kenan EVREN tarafından hizmete açılmış ve Heybeliada'daki tesisler Deniz Lisesi Komutanlığı'na devredilmiştir.

1988-1989 yılında üç bilimsel dalda ilk mezunlar verilmiştir. 1990 yılının başında Harp Okulları'nın statüsü ve 1462 sayılı Harp Okulları Kanunu'nun 2 nci

³⁰ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1996, s. 84

³¹ www.kho.edu.tr

maddesinde yer alan "Lisans Düzeyinde Eğitim" kavramı tartışılmaya başlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nca, Harp Okulu'ndan mezun olacak subaylara herhangi bir fakültede lisans tamamlama eğitimine gerek duymayacak şekilde belli bir dalda lisans düzeyi eğitim/öğretim verilmesi emredilmiştir. Bu emir üzerine YÖK'ün mühendislik çerçeve programı Boğaziçi, İTÜ ve ODTÜ programları da gözden geçirilerek yeniden düzenlenen programlar 1991-1992 yılında uygulanmaya başlanmış ve 1993-1994 yılında ilk mezunlar verilmiştir.³²

Hava Harp Okulu da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üstün nitelikli havacı subaylarını yetiştirmek maksadı ile kurulmuştur. İstanbul Yeşilköy'de eğitimlerini devam ettirmektedir. Hava Harp Okulu mezunları da diğer harp okulu mezunları gibi lisans düzeyinde diploma alarak mezun almakta ve diğer eğitimleri ile birlikte Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndaki saygın görevlerine başlamaktadırlar.

Harp okulları sadece T.S.K. personelini değil, Arnavutluk, Azerbaycan, K.K.T.C., Türkmenistan, Ürdün, Kazakistan, Pakistan, Bangladeş gibi dost ve müttefik ülkelerin de subaylarını da eğitmektedir.³³

7.2.4.3. Harp Akademileri ve Enstitüler

TSK eğitim felsefesi; tevdi edilen her türlü vazifenin en iyi şekilde başarılmasının ancak çok iyi eğitilmiş ve yetiştirilmiş personel ve birlikler ile sağlanabileceği şeklinde özetlenebilir. Türk Silahlı Kuvvetlerinde eğitim kavramı ile tüm eğitim-öğretim faaliyetleri ifade edilmektedir. Tek erin eğitilmesinden en yüksek seviyedeki Harp Akademileri eğitimine, küçük bir birliğin harbe hazırlık eğitiminden büyük çaplı müşterek tatbikatlara kadar tüm eğitim faaliyetleri aynı felsefe altında icra edilmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinde uygulanan eğitimin temel özelliklerini ise 4 ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar;

- Uygulama (pratiğe yönelik),
- Rekabet,

³² http://www.dho.edu.tr/tarihce/dho_tarihce.html

³³ <http://www.dho.edu.tr/pusula/63/misafiriyemek.html>

- İdeale ulaşma çabası,
- Eğitimde etkinlik olarak sıralanabilir.

Uygulama ile; eğitim ve öğretimin görev merkezli olması, uygulamaya yönelik olması ve başarıyı geliştirici olması kastedilmektedir. Rekabet ile; eğitim için belirlenen ve devamlı güncelleştirilerek yükseltile standartlara ulaşma konusunda yarışma kast edilmektedir. İdeale ulaşma ile; eğitimde devamlı mükemmel ulaşmanın hedef alınması, ideale en fazla yaklaşan askerin ya da birliğin başarıya ulaşmış kabul edilmesi kast edilmektedir. Eğitimde etkinlik kavramı ile; birey ve birlik eğitimini birlikte düşünme, arzu edilen başarıya ulaşmak için iyi eğiticiler, imkanlar ve yeteneklerin dengeli olarak bir araya getirilmesi kast edilmektedir.

TSK eğitim sistemi; subay, astsubay, erbaş ve erlere askerlik sanatını öğretmek amacıyla oluşturulmuş okul ve okul sonrası da içeren bir eğitim-öğretim sistemidir. TSK eğitim sistemi Türk millî eğitim sistemi ve yüksek öğretim sistemi ile paralel bir yapı içerisindedir. Subay ve astsubayları yetiştirmek için sistem içerisinde yer alan askerî okullar şunlardır:

- TSK ortaöğretim kurumları
- Ön lisans düzeyinde eğitim-öğretim yapan askerî okullar,
- Lisans düzeyinde eğitim-öğretim yapan askerî okullar,
- Lisans üstü eğitim-öğretim kurumları.

TSK personel yetiştirmede yüksek öğretim sistemimiz içinde yer alan üniversitelerden de yararlanmaktadır. Fakülte ve yüksek okullarda eğitim gören askerî personel, harp okullarında yetiştirilmeyen sınıflardaki personel ihtiyacını karşılamaktadır.

TSK bünyesindeki diğer bir yüksek öğretim kurumu da Gülhane Askerî Tıp Akademisidir. Gülhane Askerî Tıp Akademisi, Türk Silahlı Kuvvetlerine muvazzaf askerî tabip ve gerektiğinde diğer sağlık bilimleri alanında askerî personel yetiştiren bir yüksek öğretim kuruluşudur.

Gülhane Askerî Tıp Akademisi;

- Lisans düzeyinde Gülhane Askerî Tıp Fakültesi,
- Yüksek lisans düzeyinde Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

- Lisans düzeyinde Hemşirelik Yüksek Okulu,
- Ön lisans düzeyinde Sağlık Meslek Yüksek Okulundan oluşur.

Türk Silahlı Kuvvetlerinde lisans üstü düzeyde eğitim öğretim veren kurumlar aşağıdadır.

- Kara Harp Akademisi - İstanbul
- Deniz Harp Akademisi - İstanbul
- Hava Harp Akademisi - İstanbul
- Silahlı Kuvvetler Akademisi - İstanbul
- Millî Güvenlik Akademisi - Ankara
- Harp okulları ve Harp Akademisi bünyesindeki enstitüler.

Harp Akademileri; Türk Silahlı Kuvvetlerine bilgi çağının ihtiyaçlarını karşılayabilecek komutanlık ve karargâh subayı niteliklerine sahip kurmay subay yetiştiren, kurmay subayların müşterek/birleşik karargâh ve birliklerin faaliyetlerini yönetecek tarzda öğrenim yapan, millî güvenlik konularında bilgi ve yetenek kazandıran, özellikle, jeostratejik ve jeopolitik konular ile askerî harekât konularında araştırma ve geliştirme yapan bir bilim ve ihtisas kuruluşudur.

Kurmay subaylar, Harp Akademileri “Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Yönetim ve Liderlik” yüksek lisans programından mezun olmaktadır. Ayrıca kurmay subaylar Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Uluslararası İlişkiler, Personel Yönetimi, Uluslararası İşbirliği ve Ulusal Güvenlik konularında doğrudan doktora sınavlarına katılabilmeleri Yükseköğretim Kurulu Başkanlığınca uygun görülmüştür.

Silahlı Kuvvetler Akademisinde; Kuvvet Harp Akademilerinden mezun olan kurmay subaylara müşterek ve birleşik karargâh ve birlikler seviyesinde planlama, yönlendirme ve kontrol teknikleri ile bu karargâh ve birliklerin faaliyetlerini yönetecek tarzda eğitim verilmektedir. Bütün kurmay subaylar bu akademide beş ay süre ile eğitim görmektedirler.

Kuvvet Harp Akademileri ve Silahlı Kuvvetler Akademisinde dost ve müttefik ülke subayları da eğitim-öğretim görmektedir. Millî Güvenlik Akademisinde; devletin millî güvenliğini, millî güvenlik politikasını ilgilendiren ve etkileyen konularda beş ay süreyle en yüksek düzeyde eğitim-öğretim yapılmaktadır. Bu akademide; general/amiral, albay ve yarbay rütbesindeki subaylar ile yüksek okul mezunu müsteşar, müsteşar yardımcısı, büyükelçi, elçi, kaymakam, genel müdür, genel müdür yardımcısı, bölge müdürü, işletme müdürü, daire başkanı ve emsali görevlerde bulunan veya bu görevlere atanmaya aday olan, en az bir yabancı dil bilen yöneticiler eğitim görmektedir.³⁴

7.3. Özel Eğitim Kurumu: “Bilim ve Sanat Merkezleri”

T.C. Milli Eğitim Bakanlığınca 1992 yılında zamanın Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan tarafından özel gereksinimli çocukların eğitimlerini sağlamak amacıyla Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, Necate Baykoç Dönmez genel müdür olarak göreve atanmış ve Genel Müdürlük teşkilat yapısı bünyesinde idari, rehberlik ve özel eğitim olmak üzere 3 daire başkanlığı ve bunlara bağlı 25 şube oluşturulmuştur. Özel eğitime gereksinimi olan engel gruplarına ilişkin ayrı şubelerle birlikte, üstün yeteneklilerin eğitimleri şubesi kurulmuş ve çalışmalar başlatılmıştır. Ülkemizin mevcut ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim şartları dikkate alınarak, daha fazla sayıda üstün yetenekli çocuğa en uygun modellerle ulaşılabilmesi için, farklı ülkelerde uygulanan modeller incelenmiş, uygulanabilirlikleri tartışılmış ve yazarın, daha önceki akademik çalışmaları da temel alınarak ülkemiz şartlarına uygun yeni bir model geliştirilmiştir. Bu model Prof. Dr. Dönmez’in kendi çalışmalarında “Ek Ders Uygulama Okulu” olarak isimlendirdiği daha sonra Bilim ve Sanat Merkezi olarak adlandırdığı, pilot proje olarak beş ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Bayburt ve Denizli) öğrenci seçimi, öğretmen seçimi ve eğitimi, aile eğitimi ve bina hazırlıkları ile başlatılan ve bugün sayıları 50’yi aşan bir uygulamadır. Böylece, yıllar sonra ülke tarihinde üstün yetenekli çocuklarımız için yasal mevzuatı olan sistemli bir eğitim merkezi ve programı başlatılmıştır. Bilim Sanat Merkezleri, Genel Müdürlük ilgili personelinin,

³⁴ http://www.tsk.tr/5_EGITIM_OGRETIM/5_1_TSK_Egitim_Sistemi_ve_Kurumlari

bu merkezlerin yönetici ve öğretmenlerinin ve merkezlerde yetişen çocukların ve ailelerinin katkıları ile gelişmiş ve yaygınlaştırılmıştır.³⁵

Bilim ve Sanat Merkezi, okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim kurumlarına devam eden üstün veya özel yetenekli öğrencilerin örgün eğitim kurumlarındaki eğitimlerini aksatmayacak şekilde bireysel yeteneklerinin farkında olmalarını ve kapasitelerini geliştirerek en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla açılmış olan bağımsız özel eğitim kurumudur.

Okul öncesi ilköğretim ve ortaöğretim çağındaki üstün veya özel yetenekli öğrencilerin örgün eğitimleri dışındaki zamanlarda ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim aldıkları bir merkezdir. Merkeze öğrenciler örgün eğitim kurumlarındaki öğretmenlerinin Bakanlıkça hazırlanan gözlem formatı kriterlerine göre aday gösterilirler. Aday gösterilen öğrenciler Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan grup değerlendirmesi testine alınırlar. Test sonucunda yeterli performansı gösteren öğrenciler bireysel incelemeye alınır, bireysel incelemeyi Milli Eğitim Bakanlığı uzmanları yapar. Konunun uzmanlarınca üstün yetenekli olduğu tespit edilen öğrenciler Bilim ve Sanat Merkezinde eğitime alınırlar.

Kayıtları yapılan öğrenciler, hazır bulunmuşluk düzeyi ölçüldükten sonra merkezce;

- a) Uyum Programı,
- b) Destek Eğitimi Programı,
 - 1- İletişim Becerileri Programı
 - 2- Bilimsel Çalışma Yöntemleri Programı
 - 3- Bilgisayar Programı
 - 4- Yabancı Dil Programı
 - 5- Problem Çözme Teknikleri Programı
 - 6- Grupla Çalışma Teknikleri Programı
 - 7- Öğrenme Yöntemleri Programı
 - 8- Sosyal Etkinlikler Programı
 - 9- Araştırma Teknikleri Programı

³⁵ Necate Baykoç Dönmez, "Bilim Sanat Merkezleri'nin Kuruluşu ve İşleyişinde Yapılması Gereken Düzenlemeler", Bildiriler, s. 71

- c) Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programı,
 - d) Özel Yetenekleri Geliştirme Programı,
 - e) Proje Üretimi Programı
- gibi alanlarda eğitim programlarına alınırlar.

Süresi Merkezce belirlenen her eğitim aşaması, süreci içinde ve süreç sonunda, rehber ve lider öğretmenler tarafından programların öğrencilere yönelik değerlendirmeleri yapılır ve değerlendirme raporları hazırlanır.

Merkezde uygulanacak eğitim-öğretim programları, aşağıda belirtilen ilkeler çerçevesinde hazırlanır ve geliştirilir:

- a) Programlar, Öğrenci Merkezli Eğitim anlayışına göre, disiplinler arası ilişkiler dikkate alınarak ve modüler yapıda hazırlanır.
- b) Programlar, lider öğretmenlerin rehberliğinde bireysel öğrenmeye uygun olarak uygulanır.
- c) Programlar, öğrencilerin yaratıcılığını, sorunlara farklı yaklaşım ve çözüm bulma becerilerini geliştirecek ve yetişkinlik dönemlerindeki koşullarla hazırlayacak nitelikte düzenlenir.
- d) Özel yetenekleri geliştirmeye yönelik programlar, disiplinler ve disiplinler arası ilişkiler dikkate alınarak herhangi bir disiplinde derinlemesine veya ileri düzeyde bilgi, beceri, tutum ve davranış kazanma amacıyla gerçekleştirilir.

Merkezdeki etkinliklerin temelinde proje üretme ve geliştirme çalışmaları yatmaktadır. Proje hazırlama ve geliştirme konularında bilgi ve beceri kazandırmak üzere kurumdaki lider öğretmenler aracılığıyla gerekli ön öğrenmeler sağlanarak Proje Yönergeleri hazırlanıp örnekler sunulur. Lider öğretmenler, öğrencilerin önerilerini de göz önüne alarak proje konularını belirlerler

Öğrenciler ilgi, yetenek ve tercihlerine göre 3-5 kişiden oluşan proje gruplarına ayrılır ve kendi seçtikleri proje üzerinde çalışırlar. Gerektiğinde bireysel proje üretme çalışmaları da yapabilirler. Projelerin gerçek yaşamla ilgili, sorun çözmeye ya da herhangi bir gereksinimi karşılamaya yönelik olması esastır. Proje konularının belirlenmesi, seçilmesi ve sonuçlarının değerlendirilip geliştirilmesinde çevredeki iş yerleri, üniversiteler, kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılır. Projeler zaman zaman

ilgili iş yerlerinde geliştirilebileceği gibi gerektiğinde uygulayıcı kişilerden uzman desteği de sağlanır. Projelerin konusu ve seçiminde sınırlama gözetilmez. Her türlü üretim, hizmet, bilimsel çalışma ve sanat etkinlikleri projelendirilebilir. Projeler, disiplinler arası çalışma ve farklı becerilerin sentezini gerçekleştirmeye yönelik hazırlanır. Yöntem olarak öğretmenlerin öğrencilere öğretmesinden öte, kendi seçecekleri projeler etrafında kendilerinin geliştirdikleri çözümü uygulamaları ve bu süreç içerisinde öğrenmeleri temel alınır. Böylece öğrenciler, lider öğretmenler rehberliğinde plânlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarını yaparak, yaşayarak, öğrenen; üreten, sorun çözen, yaratıcı düşünebilen, bilimsel araştırma ve buluş yapabilen bireyler olarak yetiştirilir.

Merkezdeki eğitim ortamları,

a) Her türlü çevre koşullarına açık,

b) Çok amaçlı,

c) Sosyal ve psikolojik yönden iş birliğine uygun ve motive edici olacak şekilde düzenlenir.

Bilim ve Sanat Merkezleri Uygulamasının Olumlu Yönleri: BİLSEM'e devam eden öğrencilerin birbirlerine güvenlerinin geliştiği, öğrencilerin BİLSEM'li olduktan sonra örgün eğitim kurumlarındaki diğer arkadaşları ile daha güçlü iletişim kurabildikleri, liderlik özelliklerinin farkına vardıkları, özgüvenlerinin oluştuğu ve geliştiği, yalnızlık yerine kendileri gibi düşünebilen arkadaşlarla, arkadaşlık duygularının geliştiği, ekip olabildikleri, ekip ruhu içinde sinerji yaratabildikleri, kendilerini ifade etme becerilerinin arttığı, toplam kalite anlayışının BİLSEM'lerin genel felsefesi olduğu, BİLSEM'e devam eden öğrencilerin hayal dünyalarının geliştiği, hayallerini seslendirebildikleri, okuma ve araştırma alışkanlıklarının arttığı gözlenmiş ve tespit edilmiştir.

Bilim ve Sanat Merkezleri Uygulamasının Önündeki Engeller: Bilim ve Sanat Merkezleri bir Örgün Eğitim Kurumu değildir. Değişik ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarından üstün veya özel yetenekli olduğu tespit edilen öğrenciler, okul saatleri dışında BİLSEM'e devam etmektedirler. Büyük şehirlerde (Ankara, İzmir, İstanbul, Bursa gibi) geniş bir yerleşim alanı ve şehir trafiği nedeni ile BİLSEM'e gelen öğrenciler devam konusunda zaman ve ekonomik açıdan sıkıntı çekmektedirler.

BİLSEM'lerin henüz yeni oluşan kurumlar olması nedeni ile yönergesinin dışında öğretmenlerin özlük hakları ile ilgili yönetmelik ve kanunlarda düzenleme çalışmalarının olmaması nedeni ile oluşan sıkıntılar vardır. Merkezlerin donanımının karşılanması hususunda maddi zorluklar yaşanmaktadır.

Tanılamalarda ve aday gösterme aşamasında öğretmenlerin yeterince bilgi sahibi olmalarının sağlanamadığı, bu nedenle aday gösterme işleminde amaca tam olarak ulaşılamamaktadır. 500 mevcutlu bir ilköğretim okulundan 380 kişi üstün yetenekli olarak önerilebilmektedir.

Merkeze atanan öğretmenlerin bir süre sonra üniversitelere ve daha cazip kurumlara geçme vb. sebeplerle, sirkülasyonun fazla olması ve bunun sonucu BİLSEM'in eğitim modelini öğretmenlere kavratmada ve uygulama tecrübesi kazanmalarını sağlamada eğitimi aksatacak sıkıntılar yaşanmaktadır.

Bazı öğrencilerin kendilerine tanınan ayrıcalıktan ve geniş imkânlardan dolayı şımarıdıkları, kendine güven duygusunun aşırı artması yüzünden derslere iyice boş verdiğinin gözlenmiştir.³⁶ Merkezin ve işleyişinin iyi tanıtılmadığı, merkezde uygulanan programlar hakkında örgün eğitim kurumlarının müdür ve öğretmenlerinin kurumun varlığından bile haberdar olmadığı anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin girecekleri bütün sınavlarda başarılı olması istenmekte, merkez, dersane veya etüt merkezi olarak algılanmakta, Veliler, öğrencilerinin sayısal ve fen branşlarına devam ettirilmesi için merkez öğretmeni ve idarecilerine baskı yapmaktadırlar. Ayrıca seçilen öğrencinin alanıyla ilgili hemen projeler yapması beklenmektedir. Bunun engellenebilmesi için merkezin faaliyet şeklinin açıklanacağı veli eğitim etkinlikleri aralıklarla devam ettirilmelidir.

İlköğretim 8. sınıfa devam eden öğrencilerde liselere geçiş sınavları hazırlıklarından dolayı yoğun devamsızlıklar yaşanmaktadır. 8. Sınıfta devam etmeyen öğrenciler merkezden uzak bir ortaöğretim kurumuna yerleşmesi halinde merkez ile ilişkisini tamamen koparmakta eğitimlerini yarıda bıraktıkları için herhangi

³⁶ Metin Uzun-Eftal Çeki-M. Aydın Köse-Nuray Çapkan- Mustafa Ruhi Şirin, a.g.m., s. 61

bir projeyi tamamlayamamaktadırlar. Almış oldukları iki-üç yıllık eğitim de maddi olarak hem velilere hem de kamuya zarar verdiği gibi eğitimi alabilmek için sırada bekleyen pek çok öğrencinin hakkının zayi olmasına da neden olmaktadır. Merkezlerdeki yüksek oranlı devamsızlıkların bertarafı için çözüm arama yerine, merkez idareleri kayıt silme yolu ile işin kolaylığına kaçmaktadırlar.

Merkezler Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi ile kendilerine has mevzuata sahip olma çalışmaları başlatılmasına rağmen; yönetmelik çalışmaları sonlandırılmamıştır. Bu nedenle ortaya çıkan bazı ihtilaflar M.E.B.'nin diğer özel öğretim ve örgün öğretim kurumları için hazırlamış olduğu mevzuata göre çözümlenmeye çalışılmaktadır. Mevzuatının oturmamış olmasından dolayı kendi iç denetim sistemine de sahip değildir.

BİLSEM'lerin öğretmenleri Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan hizmet içi eğitim ve seçme kriterlerine göre seçilmelerine rağmen, bazı merkez idareleri görevlendirme öğretmen çalıştırarak kadro öğretmen atamalarını engel olabilmektedirler.

Tüm eksiklik ve aksaklıklara rağmen BİLSEM öğretmenlerinin fedakarane gayretleri ve merkez teşkilatındaki Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ndeki yetkililerin esnek, olumlu, anlayışlı ve yapıcı tavırları merkezlerin gelişimlerinde ve başarılarındaki artış somut olarak izlenebilmektedir. Ülkemizin, devletimizin ve milletimizin geleceği adına bu tür hizmetlerde aksamalar ve sorunlar hizmete ket vurmamalı bilakis BİLSEM felsefesine göre acilen çözüme kavuşturulmalı ve çözüm adına ilgili ve yetkililer üzerilerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidirler.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Enderun Eğitim Sistemi'nin sorgulandığı ve bu sistemin Cumhuriyet eğitim kurumlarına etkilerini araştırdığımız bu çalışmamızda öncelikli olarak Enderun Eğitim Sistemi'nin çok iyi anlaşılması ve buradan elde edilecek veriler ile sağlıklı bir sistem değerlendirmesi yapabileceğimiz düşüncesi ile çalışmaya başlanmıştır.

Çalışmada “Enderun teşkilatının, Enderun'un içinde var olduğu Osmanlı eğitim teşkilatının ve daha üst yapıda Osmanlı Devleti teşkilatının, etkilerini sorguladığımız Cumhuriyet devri eğitim teşkilatı ve teşkilatın altındaki unsurların ve tüm unsurların birbiri ile ilişkilerinin “Sistem Yaklaşımı” ile incelenmesinin daha sağlıklı ve bütüncül imkanlar tanınması söz konusu yaklaşımı tercih sebebi yapmıştır.

Enderun Sistemi'ni girdileri, dönüşüm süreci, çıktıları, çevresel etkenleri, kurumsal yapısı ve geri dönütleri ile tam olarak ortaya koyabilmek için Enderun'un Osmanlı devlet teşkilatı ve devlet teşkilatının alt sistemi eğitim teşkilatı içerisindeki yerini tespit etme yoluna gidilmiştir.

Enderun Sistemi'nin etkileri sorgulanırken Enderun'un en güçlü olduğu Osmanlı klasik devri esas alınmıştır. Fakat, süreci, dönüşümü ve Cumhuriyet kurumları ile ilişkilerini açıklayabilmek için kuruluşundan etkisini kaybedip yerini modern eğitim kurumlarına terk edinceye kadar tüm evrelerine yer verilmiştir.

Enderun'daki sistem aydınlatılmaya çalışılırken öncelikli olarak Enderun'da yaşamış ve sistemin birer parçası olan Hafız İlyas Efendi, Tayyarzade, Avni Ali'nin eserlerinden tenkide tabi tutularak yararlanılmıştır. Kavanin-i Ali Osman, Kavanin-i Yeniçeriyân ve diğer Kanunnameler de sistemin teorik kısmını ifade ederken yararlanılan kaynaklardır. Sistemin uygulamadaki yönü ise çeşitli hatırat, sicil kayıtları, harcama cetvelleri, ders programları gibi vesikalardan yararlanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Enderun ile ilgili her bölüm ele alınırken zikredilen yöntemin haricinde bu alanda çok değerli eserler vermiş ve eserleri hala akademik çalışmalarda kaynak olarak kullanılan Uzunçarşılı, Köprülü, İnalçık, Ortaylı, İhsanoğlu, Halaçoğlu gibi değerli akademisyenlerin eserleri olası yanlışların önüne geçmek için pusula ve yol haritası olarak kullanılmıştır. Fakat, bu başvurular sırasında veriler ile ilgili

herhangi bir şek şüphe oluşmaz iken verilerden elde edilen yorumlar da eşsiz tarihçilerin bile zıt beyanlarda bulunduğu tespit edilmiştir.

Cumhuriyet devri kurumları hakkındaki verilerin derlenmesinde ise Milli Eğitim Mevzuatı, antlaşma metinleri ve kurumların kendi resmi beyanlarından oluşan tarihçelerinden yararlanılmıştır. Eksik kalan kısımlar ise akademik çalışmalardan elde edilen destek ile tamamlanma yoluna gidilmiştir.

Tüm kurumlar için sistem yaklaşımının önerdiği girdi-değişim süreci-çıktı-geri dönüt formülü uygulanmıştır. Her kurumun kendi içinde de alt sistemlere bölünebileceği ve yeni araştırmalara konu olabileceği anlaşılmıştır.

Kurumsal düzlemde düşünüldüğünde her eğitim kurumu, içerisinde bulunduğu eğitim sistemi çerçevesinde kendi geleneklerini, eğitimi icra etmek suretiyle inşa eder. Elbette bu inşa olayı uzun bir süreç gerektirir. Sözelimi Türkiye’de Fen Liseleri ve Anadolu liseleri, kurumsal düzeyde mevcut eğitim sistemi çerçevesinde farklılıkları ile kendi geleneklerini oluştururlar. Yine benzer bir şekilde Türk Eğitim Sistemi, tarihselliği, mevcut bütün eğitim etkinliklerinin uygulanması, biçimi, koordinasyonu, bütün içerisindeki farklılıkları ve değişimi-gelişimi ile bir sistem olarak kendi geleneğini inşa eder. Bu inşa, kendinden önceki devletlerin (Osmanlı, Selçuklu) eğitim geleneği üzerine yapılır. Diğer bir deyişle toplumsal yanı ağır basan kurumlar rejim değişiklikleri ile ortadan kalkmaz, varlıklarını korumaya bir ölçüde devam ederler. Şüphesiz ki değişme ve gelişme kaydederek. Tıpkı Anadolu Selçuklu Devletinin Osmanlı’yı, Osmanlı Devletinin Türkiye Cumhuriyeti’nin kökenini teşkil ettiği gibi.

Enderun Mektebi’de 15. Asırdan itibaren kendi geleneğini oluşturmuş çağını aşmış bir eğitim kurumudur. 19. Yüzyıl başından itibaren eski etkinliğini kaybetmesine rağmen 1909 yılına kadar varlığını korumuştur. Enderun geleneğinin modern eğitim kurumlarının inşasından sonra tamamen kalktığını ve adeta bıçakla kesercesine diğer devlet kurumlarının etkilenmediklerini iddia etmek mümkün değildir. Bilakis, uygulamalı bir bilim olan eğitim geçmişten gelen tecrübeleri de aktarmaya devam ede gelmektedir. Modern eğitim kurumlarına en çok yatırım yapan III. Selim’in Nizam-ı Cedit, II. Mahmud’un Asakir-i Mansure-i Muhammediye ve

Avrupa'ya öğrenci gönderme girişimleri, II. Abdülhamid'in Çerkes, Arnavud ve Kürtlerden yeni bir hassa ordusu oluşturma girişimleri yine II. Abdülhamid'in erkanı harp adaylarını Yıldız Sarayı'nda adeta dizinin dibinde şehzadeleri ile birlikte eğitime alması; hanedan mensuplarının iktidarda kalabilmek için hala Enderun Sistemi'ne benzer muti, seçkin bir seyfiye arayışında olduklarının göstergesidir.

19. yüzyıldan itibaren mesleklerin birbirinden ayrı ihtisas alanlarına dönüşmesine Seyfiye ilginç bir örnek teşkil eder. Osmanlının üst düzey asker-idareci sınıfını oluşturan Seyfiye bu yüzyılda hem eğitim kurumları hem de istihdam alanları itibari ile birbirinden ayrılmıştır. Harbiyeli ve Mülkiyeli, asker ve sivil ihtisas mesleklerinin olduğu görülür. Hz. Ömer'in hilafeti devrinde mülkiye ile adliyeyi birbirinden ayırmasından 1200 yıl sonra bu ayırım ilginç bir benzerlik oluşturmaktadır. Yedinci bölümde ele aldığımız askeri eğitim kurumları makro planda Türk modernleşmesinin öncüsü olma özelliğini de taşımaktadır. Günümüzde T.S.K. içinde hala yaşamaya devam eden yatıllık, 24 saat esasına göre hizmet anlayışı, devrecilik, sınıf içi bağlılık gibi gelenekler ile kanuna ve nizama tabi tutulmuş disiplin, tayin-atama-terfi sistemi, itaat, lokal eğitim sistemi gibi hususların ordu geleneğinin ürünleri olduğunu ve bazı uygulamaların köklerinin Enderun'a kadar inebileceğini iddia etmek abartı olmaz.

Seyfiye'den ayrılarak uzmanlaşan diğer bir ihtisas meslek grubunun da Mülkiye olduğunu ifade etmiştik. Enderun'un etkisini kaybettiği dönemde ortaya çıkan ve 150 yıllık gelişimden sonra günümüzde siyasal bilgiler fakülteleri ile iktisadi ve idari bilimler fakülteleri olarak karşımıza çıkan eğitim kurumlarının mezunlarının oluşturduğu yüksek düzey bürokratlar hala kullandıkları ve bir seçkin sınıf nitelemesi olan "Mülkiyeliler", sistemin günümüze etkilerinin şahitleridirler. S.B.F.'lilerin yayınlarından, makalelerine tarihçeleri ile ilgili tüm yayınlar Mülkiye'nin Enderun'un devamı olduğunu vurgulamaktadırlar. Mülkiyelilerin bu iddialarının tarihi belgeler ışığında herhangi bir şüpheye mahal bırakmadığı ortadadır.

Enderun'un devamının bizzat kendileri olduğunu öne süren ve bununla da gurur duydukları anlaşılan diğer bir eğitim kurumu da Galatasaray Eğitim ve Öğretim Kurumları'dır. Söz konusu kurumlar Türkiye ile Fransa arasında 1992 yılında imzalanan milletler arası antlaşma ile bugünkü hukuki statüsüne kavuşturulmuştur.

Fakat kurumun geçmişi kesintilerle 19. Yüzyılın başına kadar gitmektedir. İlkokul, lise ve üniversite bölümlerinden oluşan kurumların lise bölümü yani Galatasaray Lisesi, Enderun'a hazırlık sarayı niteliğinde olan ve acemi oğlanların saray nizamı ile eğitim aldıkları ve çıkmalarının Enderun'a girme-alınma şansı olan tarihi Galata Sarayı'nın mekanında kurulmuştur. Bu haliyle kurumun II. Bayezid'in kurmuş olduğu Galata Sarayı'nın devamı olduğunu kabul edersek, tarihi 15. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Galatasaray'ın Enderun ile ilişkilendirilmesinde sadece mekansal ortaklık ve Galatasaraylıların duygusal bağlılıklarının rolü yoktur. 1868'de faaliyete geçen Galatasaray Mekteb-i Sultani'si içerdiği bölümler, öğretim programları ve terbiye metodu Enderun etkilerini bariz olarak taşımaktadır.

1868 yılında bugünkü Galatasaray'ın üçüncü aşamasını oluşturan ve Fransızca öğretime ağırlık veren bu okulun kurulması için büyük çaba sarfedenlerden biri, tıbbiye-i şahane'den mezun, o dönemin Hariciye nazırı ve daha sonra Sadrazam olan Keçecizade Fuat Paşa, diğeri ise Ali Paşa'dır. Tarihi okul ile işlevsel, mekansal ve beşeri bağlantıya mensup gençlerin yatılı bir düzende birlikte ve tam bir vicdan özgürlüğü içerisinde eğitildikleri bir eğitim ve öğretim kurumu olmuştur. 1874 yılında Sultan Abdülaziz'in iradesiyle Mektebi Aliye-i Sultaniye adı altında toplanan ve Galatasaray Hukuk Mektebi, Galatasaray Mülkiye Mühendisliği Mektebi ve Galatasaray Edebi Mektebi'nden oluşan üç tane yüksekokul açılmıştır. Bu yüksekokulların idari örgütü ile ders programları Sorbonne Üniversitesi'ne uygun bir şekilde yapılmıştır. Özellikle Mektebi Hukuk, günümüzün hukuk fakültelerinin tarihi gelişimi bakımından Batı'daki emsalleri gibi öğretim veren bir okul olmuştur.

Galatasaray Lisesi, kabul ettiği öğrenci profili ile hala seçkinlere eğitim vermektedir. Lise mezunlarının eski sistemdeki ifadesiyle çıkmaların genellikle devam ettiği kurum olan Galatasaray Üniversitesi'nin hukuk, siyaset ve uluslar arası ilişkiler disiplinlerinde seçkinliğini koruması Enderun etkisi olarak kabul edilebilir. Özellikle lise kısmındaki yatılı öğrencilerin pek çok yatılı okuldan farklı olarak oluşturdukları iç disiplin ise Enderun nizamını hatırlatmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanan dünya üzerinde Türkiye de medeni milletler arasındaki yerini koruyabilmek için üstün yetenek ve zekalıların eğitimine önem vermiştir. 1960'lardan itibaren de eğitim sisteminin her kademesinde bir model

arayışı başlamıştır. Ergenekon İlkokulu ve Ankara Fen Lisesi bu arayışların en bariz örnekleridir.

Üstünler için zenginleştirilmiş normal sınıf, yarı zamanlı özel sınıf, tam zamanlı özel sınıf, bağımsız çalışma, gezici öğretmen, rehber kişi, kaynak oda, özel okullar, okula erken başlama, sınıf atlama, iyi olduğu derslerde sınıf atlama, özel ileri dersler, zamanında önce okul bitirme gibi pek çok model önerisinin arasından; anadolu lisesi, fen lisesi, sosyal bilimler lisesi, güzel sanatlar lisesi, Tevitöl gibi ortaöğretim kurumları; Ergenekon İlkokulu, Bayezid İlköğretim Okulu gibi ilköğretim kurumları; Bilim ve Sanat Merkezi adı altında da özel eğitim kurumları doğmuştur. Adı geçen kurumlar için model arayışları sırasında en çok atıf yapılan eğitim kurumu ise Enderun'dur. Enderun, sistem olarak bu kurumlardan hiçbiri ile mukayese edilemeyecek kadar farklı bir sisteme sahip olmasına rağmen; üstün zekalıların ve yeteneklilerin eğitimi hepsinin ortak yönüdür. BİLSEM'lerin sanat alanlarındaki faaliyetler ile programlar arasındaki yeteneğe ve başarıya göre tercih-yükselme imkanının olması da benzerlik arz etmektedir. Bu okullardaki yatılı veya gündüzlü hiçbir sistem Enderun sistemi ile benzerlik taşımamaktadır. Fakat, daha önce başarıyla uygulanmış bir model olarak Enderun; üstün yetenek ve zekalıların eğitimi için model arayışında olanlara ilham, moral veya fikir kaynağı olmuş olabilir.

Enderun Sistemi'nin Cumhuriyet dönemi kurumlarının hiçbirinde mevcut olmayan en önemli başarısı istihdam politikasıdır. Enderun, her rütbeden ve dereceden çıkmalarına istihdam olanağı sağlarken günümüzde bunu hiçbir eğitim kurumu gerçekleştirememektedir. Aksine diplomalı işsizlik siyasetiçi, bürokrat, ekonomist ve eğitimcilerin daha geniş anlamda tüm toplumun önünde çözülmesi gereken bir problem olarak beklemekte, gün geçtikçe daha karmaşık hale gelmektedir.

Araştırmamızın hedefi olmamasına rağmen ulaşılmış olduğumuz bazı bulguları da şöyle ifade edebiliriz. Enderun sadece uygulanmış başarılı bir model olarak değil inkıraza uğrama nedenleri ile de günümüz problemlerine ışık tutmaktadır. Kurum nizamına uyulmaması, rüşvet, iltimas veya liyakatsiz makam mansıp elde eden idarecilerin durumu toplum barışının ve huzurunun bozulmasında önemli rol oynamıştır.

Enderun Sistemi 17. Yüzyıldan itibaren kendini yenileyememiştir. Sistemin geri dönüt mekanizması özeleştirici ve ar-ge olgunluğuna ulaşamamıştır. Kendisini yenileyemeyen sistem önce kendisinin çöküşüne neden olmuştur. Sonra da içinde var olduğu devlet sisteminin çöküşüne etki etmiştir. Islahatlar, her dem yenilenmeye devam edebilecek dinamik bir yapıya kavuşturulamamıştır. Sistemin kendisini yenilemeye devam edememesi durağanlığı, ataleti ve çöküşü de beraberinde getirmiştir.

Enderun Sistemi'nden çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri de şudur: Sistem, kurulduğu ve serpiştiği çağda; Osmanlının çağdaşı diğer devletlerin tamamından üstün bir farklılık ortaya koymuştur. Osmanlı üstünlük çağının nedenlerini de bu farklılık da aramak yanlış olmaz. Günümüzde, çağdaş medeniyetlerin ötesine geçme iddiamız devam edecek ise her alanda doğunun, batının, kuzeyin, güneyin ya da atının modellerini neresinden? Ne kadarını? Nasıl? Kopyalamanın arayışlarını bırakıp; hepsinden farklı, hepsinden üstün, hepsinden insani, herkesin hayranlığını celb edecek modeller oluşturmalıyız.

Son tespit olarak üstün yetenek ve zekalıların eğitim konusunda belki de dünya tarihinde bir ilki başarmış medeniyetin temsilcileri olarak; Enderun pratiğinde olduğu gibi (o devre mahsus olarak normal karşılanabilir) üstün ve özel zekalıların eğitimi konusundaki devlet tekelinin devam etmesi anlamsızdır. Bu alanda faaliyet göstermek isteyen özel teşebbüsün önü hukuken açılmalı yapılacak her türlü teşebbüse müsaade edilmelidir. Nihayetinde üstünlerin eğitimi konusundaki adımlar maalesef yetersiz kaldığı için “beyin göçü” olgusu ile karşı karşıya kaldık. Devlet, bu konuda özel teşebbüse karşı teşvikkar olmalıdır. Fakat, eğitim süreçlerinde her türlü hususta da rehberlik ve denetim yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akarsu, F. (2004). Enderun: Üstün Yetenekliler için Saray Okulu, *I. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi-Seçilmiş Makaleler*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Akgündüz, A. (1997). *Osmanlıda Harem*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akgündüz, A.-Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akkutay, Ü. (1984). *Enderun Mektebi*, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi.
- Akurgal, E. (1998). *Türkiye'nin Kültür Sorunları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa.
- Anonim. *Kavanin-i Yeniçeriyân*, İstanbul: Bayezid Kütüphanesi, yazma nüshası, Dem. No: 1973.
- Atsız N. (1985). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baltacı, C. (1993). Osmanlı Eğitim Sistemi, *Osmanlı Ansiklopedisi* (2 7-145). İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Batdal, G. (2007). History Of The Gifted Education and Developing Creativity in Turkey, www.istanbul.edu.tr
- Bilgili, A. Emre. (2004). Bir Türk Eğitim Geleneği Olarak Enderun'un Yeniden İnşası, *I. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi-Bildiriler*, İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Bilim, C. (1985). İlk Türk Bilim Akademisi Encümen-i Daniş, *H.Ü. Ed. Fak. Dergisi*. Ankara: 1985 2 81-104
- Binark, İ. (1970). Osmanlı İmparatorluk Sarayının Enderun-ı Hümayun Teşkilatı, *Önasya Aylık Türkoloji Fikir ve Aktüalite Mecmuası*, Ankara : 53 6-8
- Cin H.-Akgündüz A., (1990). *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Coşkun, B. (2007). *Görsel Sanatlarda Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi İle İlgili Öğretmen Görüşleri ve Değerlendirilmesi*.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi
- Davaslıgil, Ü. (?) Thinking Skills Programme, *World Council for Gifted and Talented Children 17th Biennial Conference*.

- Davaslıgil, Ü. (2004). Ülkemizde Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Tarihçesi, I. *Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi-Durum Tespiti Komisyonu Ön Raporu*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Demirel, Ö. (1986). *Anatolian High Schools And Their Contributions To The Turkish Educational System*. Ankara: ?
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dönmez, N. Baykoç. (2004). Bilim Sanat Merkezleri'nin Kuruluşu ve İşleyişinde Yapılması Gereken Düzenlemeler, I. *Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi-Bildiriler* İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Enç, M. (2004). Enderun, I. *Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi-Seçilmiş Makaleler*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Enver Naci, (1938). Enderunda Bir Külhanbeyi, *Resimli Ay Aylık Mecmua*. İstanbul: 23 s.56-57
- Eren, E. (2007). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta.
- Ergin, O. (1940). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: ?
- Ergün, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*. Ankara: yayınevi bilinmiyor.
- Ersoy, Ö.-Avcı, N. (2001). *Özel Eğitim*. İstanbul: Ya-Pa.
- Erünsal, İ. (1993). İslam Medeniyeti'nde Kütüphaneler, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi* (14 211-306). İstanbul: Çağ Yayınları
- Eryılmaz, B. (1993). Yabancı Okullar, *Osmanlı Ansiklopedisi* (7 20-21). İstanbul: Ağaç Yayınları
- Eryılmaz, B. (2001). *Kamu Yönetimi*. İstanbul: Erkam Matbaası.
- Eyice, S. (1978). Tarihde Küçükçekmece, *Güneydoğu Araştırmaları Dergisi*. İstanbul: 6-7 64-72.
- Eyüboğlu, M. Anhegger. (1986). *Harem*, İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları.
- Ferlibaş, M. Bayrak. (1991). *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Merkez Örgütünde Modernleşmeler: Bab-ı Ali'nin Gelişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Anadolu Üniversitesi
- Hafız Hızır İlyas. *Letaif-i Enderun*. İstanbul: Bayezid Kütüphanesi Nüshası, mührü okunamaz durumda olduğundan dolayı tarihi tespit edilemedi.

- Halaçoğlu, Y. (1993). Osmanlı Devlet Teşkilatı, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi* (12 367). İstanbul: Çağ Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1998). *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İhsanoğlu, E. (1999). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş.
- İlgürel, M. (1999). Acemi Oğlanı, *İslam Ansiklopedisi* (1 324-325). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, M. (2000). Enderun, *İslam Ansiklopedisi* (11 185-187). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (2003). İlmiye, *İslam Ansiklopedisi* (22 1417). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Kalemiye, *İslam Ansiklopedisi* (24 248-249). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, İ. (2002). *Türkiye 'de Milli Eğitim İdeolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karal, E. Ziya. (1946). *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kazancıgil, A. (1994). Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji, *Osmanlı Ansiklopedisi* (7 7-231). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Kılıç, R. (2008). *Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*, orgm.meb.gov.tr
- Koçel, T. (1997). *Genel İşletme*. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Koçi Bey (Haz: Zuhuri Danışman), *Koçi Bey Risalesi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Koçu, R. Ekrem. (?). Osmanlı Sarayında Enderun Teşkilatı, *Hayat Tarih Mecmuası*. İstanbul: C.2, Sayı 7.
- Kodaman, B. (1993). II. Abdülhamid Devrinde Eğitim ve Öğretim, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi* (12 455-489). İstanbul: Çağ Yayınları
- Koparal, C. (2003). *Yönetim Organizasyon*. Eskişehir: AÖF Yayınları.

- Köprülü, M. Fuat. (2004). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. Ankara: Akçağ.
- Kunt, M. (1995). Siyasal Tarih (1300-1600), *Türkiye Tarihi -Osmanlı Devleti-* (2 21-144). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1977). 1869'da Faal İstanbul Medreseleri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. İstanbul: 7-8 277-392
- Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mahmud Şevket. (H.1325). *Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafet-i Askeriyesi*, İstanbul: Kanaat Matbaası.
- Mantran, R.-Çev: Tanilli, S. (2004) *Osmanlı Tarihi I*, İstanbul: Adam.
- Mehmet Süreyya (Haz: Kahraman, S. A.- Akbayar, N.), (1993). *Sicil-i Osmani I- VI*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nizamülmülk (Haz: Sadık Yalsızuçanlar). (2000). *Siyasetname*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2003). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Mekanlar ve Olaylarla Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Oruç Beğ (Haz: Nihal Atsız). (1972) *Oruç Beğ Tarihi*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Özcan, A. (1994). Devşirme, *İslam Ansiklopedisi* (9 254-257). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, A. (1994). Osmanlılarda Askeri Teşkilat, *Osmanlı Ansiklopedisi* (4 7-145). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Özdemir, H. (2001). *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*. İstanbul: Okumuş Adam.
- Özkalp, E. (2008). *Örgütsel Davranış*. Eskişehir: AÖF Yayınları.
- Öztuna, Y. (1992). Enderun Nedir, *Büyük Tarih Ansiklopedisi* (1 198). Ankara: Bateş Yayınları.
- Öztuna, Y.(1998). *Osmanlı Devleti Tarihi "Medeniyet Tarihi"*.Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Pakalın, M. Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* içinde (1 533). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Peçevi İbrahim (Haz: Baykal, B. Sıtkı). (1999). *Peçevi Tarihi I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2008). Türkiye’de Eğitim”, Forum İstanbul Ön Bilgi Raporu. 21.10.2008, <http://etarih.com/makeleler.htm>
- Shaw, Standford J.-Shaw, Ezel Kural. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.(2)* İstanbul: e-Yayınları.
- Şimşirgil, A. (2000). İç Oğlan, *İslam Ansiklopedisi* (21 449-450). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tayyazade Ahmet Ata. (H.1226). *Tarih-i Ata I-V*. İstanbul: Bayezid Kütüphanesi nüshası.
- Turan, O. (2005). *Türkün Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Türkdoğan, O. (1996). *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (2002). *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Türköne, M. (1993). Osmanlılarda Islahat ve Teceddüt, *Osmanlı Ansiklopedisi* (6 7-145). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Ubcini, M. A. (1998). *Osmanlı’da Modernleşme Sancısı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzun, M.-Çeki, E.-Çapkan, N.-Şirin, R. (2004). Üstün Yetenekliler Eğitiminin Tarihçesi-Enderun, *I. Ü. Y. Ç. K.-Üstün Yetenekli Çocuklar Durum Tespiti Komisyonu Ön Raporu*. İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Kapıkulu Ocakları I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Osmanlı Tarihi I-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Üçok, C.- Mumcu, A. (1982). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Ülgen, A. (1996). Edirne Sarayı, *Osmanlı Ansiklopedisi*. (2 60-62). Ağaç Yayıncılık.
- Ünver, A. Süheyl. (1972). Edirne'de II. Murad'ın Kurduğu Üç Kütüphane, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. İstanbul: I 255-256
- Ürekli, F. (2009). Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları, 17.10.2009, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd3/sbd-3-22.pdf>
- Yavuzyiğit, M. Hikmet. (1999). *Mülkiye Tarihi*. Ankara: ?
- Yurdaydın, Hüseyin G. (1995). Düşünce ve Bilim Hayatı, *Türkiye Tarihi - Osmanlı Devleti-* (2 207-271) İstanbul: Cem Yayınevi.
- “2009-2010 Eğitim Öğretim Yılında Beyazıt Ford Otosan ilköğretim Okuluna Alınacak Üstün Zekalı/Yetenekli Çocukların Başvuru İşlemleri”, istanbul.meb.gov.tr

MEVZUAT VE KURUM TARİHÇELERİ İLE İLGİLİ WEB KAYNAKLARI

http://egitek.meb.gov.tr/Aok/Aok_Kitaplar/AolKitaplar/Tarih_4/5.pdf, 2007.

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25292_0.html, 2009.

<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/50.html>, 2009.

http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumturu=164, 2009.

http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumturu=39, 2009.

http://ogm.meb.gov.tr/gos_okbilgi.asp?kurumturu=40, 2009.

<http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/1267/unite11.pdf>, 2007.

<http://www.denizlisesi.k12.tr/orta/liseTarihce.html>, 2008.

<http://www.dho.edu.tr/pusula/63/misafiryemek.html>, 2008.

http://www.dho.edu.tr/tarihce/dho_tarihce.html, 2008.

http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/000.html, 2008.

<http://www.gsu.edu.tr/tr/universite/tarihce/2009.html>, 2009.

<http://www.isiklar.tsk.tr/tarihce.asp>, 2008.

<http://www.siyasalvakfi.org>, 2010.

<http://www.tccb.gov.tr/sayfa/cumhurbaskanligi/fors/>, 2009.

<http://www.tevitok12.tr/hakkimizda.asp>, 2009.

http://www.tsk.tr/5_EGITIM_OGRETIM/5_1_TSK_Egitim_Sistemi_ve_Kurumlari, 2010.

<http://www.ustunzekalilar.org>, 2009.

<http://basbakanlik.gov.tr> Resmi Gazete: 22.05.1992 Sayı : 21235 (Asıl)Düster
Tertip:5 Cilt: 31 Sahife:2389

www.beyazit.k12.tr, 2008.

www.harpak.edu.tr , 2010.

www.kho.edu.tr, 2010.

www.tdk.gov.tr, 2010.

www.tdkterim.gov.tr, 2010.

EKLER

Ek.-1: Kavanin-i Ali Osman (Ayni Ali Bey)

مواجب و عادات و اعداد نفقات بیاننده در .
 یومیداری اوج آیده بر مواجباری سنه کامله ده

آخه	آخه	آخه
۲۸۲۷۸۳	۲۵۱۶۷۵۹	
	۰۰۰۲۴۸۲۵	
	۲۵۱۹۲۴۱	۱۰۰۷۷۰۲۳۶
۸۲۸۳		
۳۰		
۱۱۲۸۸۱	۰۰۰۱۱۲۸۸۱	
		۱۳۱۶۸۰۰۱

۸۸

مرتب اولی (فصل اول) بیکجری اوجاغنده اولان
 نفر جماعت بیکجریان درگاه عالی معضابطان
 وز غرجیان و صولاق و غیرهم
 ۳۷۶۲۷ اوتوزیدی ییک آلتیوزیکری
 یدی نفر در
 عادت نان خواران که زمره من بوره
 ایثامنه فودله ویرلور ییک آلتیوزاللی
 ۰۱۶۵۵ بش نفر در هر نفرینه اوج آیده اون
 آخه سی دیو ویرلان اون بشر آخه دن
 اول تقدیرجه هر اوج آیده بیکجری
 اوجاغنده ویرلان مواجب و عادات
 عادت کان بهاهر ییلده برنفره اوتوز آخه
 ویرلور شوال و ذی القعدة و ذی الحجه
 مواجینه که کاب اصطلاحنجه لند
 مواجی اطلاق اونور کان بهالیه معا
 ویرلک معتاد در بروجده بالا نفر
 عادت کان بها اوتوزر آخه دن
 ۳۹۲۸۲ مواجباری ایله عادت ناری سنه کامله ده

Ek-2: Kavnin-i Yeniçeriyân'dan Örnek (Bayezıt nüshası)

2
 اوزرینه وکندک بلوب کورد وکله سنوال اوزده ظل الله فی الارض
 حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام کور تا کم نظر اولد قان
 قانون و قاعدلری ائخذ اولوب سوجی بله عمل اولور سه بعنا لله
 تعالی فائده دن خالی اولیبه دینچیک بو بیچاره دینی **طریقون**
باب اوزرینه بیان کتوردم والله الموفق والمبرک **اولکی**
باب عجمی اوغلانلک جمعی نه و جبهله اولور و جمعنه مأمور
 اولانلره نه تفسیه اولور و جمعنه کهلر واره کلمشد رودر
 سعادت کله کله نجه یوقلانلور و روم ایل و ناطولیا غاسنه
 تسلیم اولوب نیجه بیع اولور و یونلارکت ترک اولور اوزرینه
 و برلستنه کهلر سبب اولمشدر و بیع اولمزدن فائده ندر
 و یاز لده قاه توره و سرای و کلیسوی و بوستان و بوردلکه علوفه
 لری نیجه تعیین اولور و یونلرکت خذ منلری ندر و حور
 و اسجیلری و کویسلری ندر آنی بیان ایدر **ایکینجی باب** ایکیچری
 یولدا اشتر نه ده ایجاد اولمشدر و کیکلری کسوه کیکلرونه
 زمانه اولمشدر و یوکلدن مراد ندر و ایکی کوفنه ده ایجاد
 اولمشدر و بونلری قابویه چقارد قارین نه و جهله توز بیع
 ایدر لر و یونلارکت **سومیه** لرد قان قانون و قاعده لری ندر و اوده
 کتند لری و یاش اوده یاشیلری ندر و اوده یاشی و وکیل
 شرح ندر و بابا لوندن یتیم قان قول اوغلونلک اوج آیدن

1
 الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سیدنا محمد وعلی آله
 واصحابه اجمعین اما بعد سلطان البیرن و خاقان البحرین
 خادم المؤمنین الشریفین سلطان احمد خان ابن سلطان محمد
 خان انبیا لله اتمام سلطنته الی یوم الحشر والمیزان حضرت ندری
 سعادتله تخت عزته جلوس ایلوب اجداد عظاملرینک قانون
 قاعده لری یوقلویب اجرا اتمکله هر چه بله زمان عدالت عزم اولور
 رعایا و برابا آسوده سال اولوب و دیار اناطولیده طغیان ایدن
 جلای لولت وجود ناپاکلری هدف ندر و جسد جا کیری طعمه
 شمشیر اولمظه اولکی کیچ جبهان خندان و قطب مراد لری اوزده
 دوران دور اتمک محقق اولمجن بوقضیر دل نقصیرلکه ده لری
 جدید ایجاد عظاملری فاتح قسطنطنیه سلطان محمد خان
 علیه الرحمة والقنوان حضرت ندری زماننده بروی کیچری و بیچاره
 خذ سنده اولوب و واقع اولان غزالده جان و یاش اویناد لرن
 ساعدا بوقوللری دخی سفرندن برو اولان سقظفر
 اثرلک کتند حاضری بولوب و حال ایکیچری اوجا غنی حدیثک
 اولوب دعاه دین و دولت بادشاهی و دراد ندر جان باش ایلده
 مداوم و معالزم ایکن عالم باطنه برپا و انا اوجا غلک قانون
 و قاعده لری علی التفصیل ده لری کینزدن گوش ایتدی کله و چه

اددینه

Ek-3: Enderun'da Okutulan Dersler Listesi (TSMA, D. 4783/1)

مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ

دوره	اسماء	تعداد	مجموع
دوره اول	قرآن مجید	4	120
	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
دوره دوم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره سوم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره چهارم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره پنجم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره ششم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره هفتم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره هشتم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره نهم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120
دوره دهم	تفسیر قرآن	4	120
	حدیث نبوی	4	120
	فقه اسلامی	4	120
	تاریخ اسلام	4	120

مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ
 مکتبہ عالیہ عثمانیہ

Ek-4: Topkapı Sarayı Babüssaade Kapısı (Enderun'a Giriş)

**Ek-5: III. Ahmed Tarafından Yaptırılan Enderun Kütüphanesi
(soldaki müstakil bina)**

ÖZGEÇMİŞ

13 Mart 1974 tarihinde Manisa’da doğdum. İlkokul , ortaokul ve liseyi Manisa da tamamladım. Osman Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1995 yılında mezun oldum. Askerlik görevimi 1997 yılında yerine getirdim. 2009 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun oldum. 2006 yılında yabancı dilimi geliştirmek amacıyla İstanbul Aydın Üniversitesi İngilizce–Türkçe Çevirmenlik bölümünün hazırlık sınıfına burslu öğrenci statüsünde devam ettim. 2007 yılında Beykent Üniversitesi İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi bilim dalı tezli yüksek lisans eğitimine başladım. 1998 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığı’ na bağlı okullarda görev yapmaktayım. Sırasıyla imam-hatip lisesi, kız meslek lisesi, sağlık meslek lisesi, endüstri meslek lisesi, genel lise, yabancı dil ağırlıklı süper lise , anadolu lisesi ve fen lisesinde görev yaptım. Ayrıca İstanbul Bilim ve Sanat merkezi’ne yönetici olarak çalıştım. Halen İstanbul Beylikdüzü Yaşar Acar Fen Lisesi’nde görev yapmaktayım.

Web tasarımı ve yayıncılığı yapmak, araştırma yapmak, tarihi mekanları gezmek ve paleografya çalışmaları yapmak ilgi alanlarım arasında yer alır. Ayrıca www.etarikh.com internet sitesinin başyazarlığını ve editörlüğünü yapmaktayım.

Yabancı dilim İngilizcedir. İkinci yabancı dil olarak Arapça öğrenmeye devam etmekteyim.

Aday: Erol Kömür